

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Egītas Gritānes

promocijas darbs

**Varas ietekme uz abstrakcijas līmeni valodā, abstrahēšanos no
situatīvas sociālās identitātes un sociālās identitātes sarežģītību**

(sociālā psiholoģija)

Darba vadītājs:

Prof., PhD Ivars Austers

Rīga 2011

Saturs

Atzinība	2
Ievads	3
1. Vara kā sociālo attiecību īpašība	8
2. Abstrakcijas līmeņi informācijas apstrādē	13
3. Pētījumi par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem	21
4. Sociālās identitātes sarežģītība un tās saistība ar varu	32
5. Vara un dzimums	41
6. Kopsavilkums	45
7. Empīriskā daļa	48
7.1. Pirmais pētījums	48
7.1.1. Rezultāti	52
7.1.2. Iztirzājums	54
7.2. Otrais pētījums	56
7.2.1. Metode	56
7.2.2. Rezultāti	61
7.2.3. Iztirzājums	64
7.3. Trešais pētījums	66
7.3.1. Metode	66
7.3.2. Rezultāti	71
7.3.3. Iztirzājums	72
7.4. Kopīgais iztirzājums	75
Secinājumi	79
Praktiskais pielietojums	80
Nobeigums	81
Literatūras saraksts	82
Summary	94
1. pielikums	95
2. pielikums	103
3. pielikums	111
4. pielikums	113
5. pielikums	115
6. pielikums	117

Atzinība

Vēlos pateikties visiem tiem cilvēkiem, kuri ar savu atbalstu, pacietību un iejūtību ir veicinājuši manu profesionālo un personīgo izaugsmi, kā rezultātā ir tapis arī šis darbs.

Jo īpaši vēlos pateikties darba vadītājam profesoram Ivaram Austeram, kura neizsīkstošā pacietība, vērojot manu lielo pārliecību, bet nepārliecinošās prasmes, ļāva man iemācīties zinātnisku pasaules redzējumu.

Promocijas darba galīgā varianta izstrāde laika posmā no 2010.gada 1.maijam līdz 2011.gada 1.maijam tika veikta Eiropas Sociālā fonda projekta „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” Nr. Nr. 2009/01381/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004 ietvaros.

Visdziļāko pateicību izsaku profesoram Viesturam Reņģem par ticību manam darbam laikā, kad tas vēl atgādināja atsevišķu domu graudu apkopojumu, par nenovērtējamo ieguldījumu tā tapšanā līdz zinātniska darba līmenim. Tāpat es vēlos pateikties asociētajam profesoram Ģirtam Dimdiņam par vērtīgajiem norādījumiem teorētisko koncepciju izstrādē.

Paldies Psiholoģijas doktorantūras sociālās psiholoģijas apakšnozares doktorantu grupas dalībniecēm – Ievai Stokenbergai, Sanitai Šaiterei un Solvitai Mētrai-Ozoliņai – par atbalstošajām diskusijām, bez kurām eksperimentu gala versiju tapšana būtu apgrūtināta.

Paldies Irinai Šķupelei, kura man sniedza emocionālo atbalstu, kad līdz finišam bija atlikuši tikai daži, bet grūtākie soļi. Paldies Aijai Bulai par palīdzību promocijas darba valodas uzlabošanā. Un paldies profesorei Malgožatai Raščevskai par iejūtību un miera pilno skatu uz manām kā studentes darba organizācijas nepilnībām.

Silta un mīļa pateicība Annai, kura pa šo laiku izaugusi par skolnieci. Īpašs paldies maniem brāļiem un citiem tuviniekiem, un draugiem, kuri visu šo laiku ir atbalstījuši mani un manus varbūt dažbrīd grūti izprotamos centienus zinātnes jomā.

Paldies Tev!

Ievads

Psiholoģijas zinātnē daudzi pētījumi ir veltīti izpratnei par varas ietekmi uz indivīdu un grupu savstarpējām attiecībām. Tāpat pētnieki ir mēģinājuši rast skaidrību par varas izcelsmi, – kāpēc vieniem indivīdiem tā piemīt un citiem nē, un kas nosaka varas esamību pār citiem cilvēkiem vai brīvību būt neatkarīgam no citu ietekmes, kontroles un resursu dalījuma (piemēram, French & Raven, 1959). Indivīdiem piemītoša vara var nest postu un iznīcību (piemēram, Ā.Hitlers, J.Staļins), bet var būt arī iedvesmojoša un mieru veicinoša (piemēram, Dalailama). Sabiedrībā ir plaši izplatīts priekšstats, ka vara maina cilvēku. Viens no varas avotiem ir nauda, un kurš gan nav dzirdējis teicienu: „nauda viņu sabojāja”? Tajā pat laikā cilvēku grupas nevarētu organizēties kopīgā, mērķtiecīgā darbībā bez līderiem (Brewer, 2007; Sumner, 1906).

Savukārt grupu savstarpējo attiecību kontekstā ir svarīgi saprast, kas veicina savstarpēju grupu toleranci. Sociālās psiholoģijas ietvaros savstarpēja grupu naidīguma un aizspriedumu izcelsme ir skaidrota sociālās identitātes un paškategorizācijas teorijās (Tajfel, 1978; Turner, et.al., 1987). Atsevišķu indivīdu dažāda tolerances līmenis attiekmē pret atšķirīgu grupu pārstāvjiem ir skaidrots ar sociālās identitātes sarežģītības palīdzību, kas ir salīdzinoši jauns teorētisks konstrukts (Roccas & Brewer, 2002). Sociālās identitātes sarežģītība raksturo indivīda uztverto iekšgrupu struktūru. Jo sociālās identitātes sarežģītība ir izteiktāka, jo indivīds ir tolerantāks pret dažādību un mazāk diskriminē citu grupu pārstāvjus. Atbilstoši Rokasas un Brūveres (Roccas & Brewer, 2002; Brewer & Pierce, 2005) teorētiskajai analīzei un veiktajiem pētījumiem pastāv virkne faktoru, kuri ietekmē sociālās identitātes sarežģītību (uztverto indivīda iekšgrupu struktūru). Uztvertā sociālās identitātes sarežģītība ir atkarīga gan no indivīdu pieredzes un stabilām intraindividuālām atšķirībām, gan no indivīda informācijas apstrādes procesiem un dažādiem situatīviem faktoriem. Veiktie empīriskie pētījumi par varas ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem ir atklājuši pretrunīgus rezultātus, piemēram, daļa pētījumu ir pierādījuši, ka liela vara veicina citu indivīdu stereotipizēšanu, citi – ka neveicina (piemēram, Depret & Fiske, 1999; Fiske, 1993). Pētījumi par varas ietekmi uz sociālās identitātes sarežģītību līdz šim nav veikti. Minētie argumenti pamato **tēmas aktualitāti**.

Vara ir daudzdimensionāls jēdziens, kam psiholoģijas literatūrā nepastāv vienotas definīcijas. Promocijas darba ietvaros ir pētīta sociālā vara kā kontroles iespējamība pār savu un citu indivīdu resursiem vai darbības rezultātiem (Fiske & Berdahl, 2007). Fiske un Berdāla (Fiske & Berdahl, 2007) uzskata, ka, indivīdam atrodoties pozīcijā, kura nodrošina lielāku varu, šis fakts pats par sevi jau atstāj ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem, pat bez indivīda īpaša nolūka pielietot šo varu. Daudzi pētījumi dažādu faktoru ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem ir analizējuši, pētot indivīdu valodā lietotos abstrakcijas līmeņus (piemēram, Maass, Milesi, Zabbini,

& Stahlberg, 1995; Semin, & Fiedler, 1988; Semin, Higgins, de Montes, Estourget, & Valencia, 2005). Pētījumos ir noskaidrots, ka lielāka subjektīvās varas izjūta izraisa abstraktāku lingvistisko kategoriju lietošanu valodā un otrādi – domāšana abstraktākās kategorijās palielina subjektīvās varas izjūtu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Pētīt, kā mainās abstrakcijas līmeņi valodā, izsakoties par savu un otru grupu, atkarībā no grupu iespējām pārvaldīt un kontrolēt sabiedrībā pieejamos ekonomiskos resursus, ir viens no šī darba **oriģināliem** pienesumiem sociālās psiholoģijas zinātnei. Tāpat līdz šim ir bijis maz pētījumu atbilstoši jaunajai Smites un Trope (Smith & Trope, 2006) koncepcijai par atšķirīgu informācijas abstrakcijas līmeni, uz kādu fokusējas indivīdi ar lielu un mazu varu. Šajā darbā informācijas abstrakcijas līmenis, uz kādu fokusējas indivīds, ir operacionalizēts līdz šim nebijušā veidā – kā abstrahēšanās no aktuālās situācijas viena no raksturlielumiem – situatīvās identitātes. Darba lielākā **oriģinalitāte** un **novitāte** ir saistāma ar varas ietekmes noteikšanu uz indivīdu sociālās identitātes sarežģītību jeb uztverto iekšgrupu struktūru.

Darba **praktisko lietderību** pamato tas, ka varas ietekme uz indivīdu nav vispārināma līdz kādam vienam konkrētam veidam (Fiske & Berdahl, 2007). Tikai pēdējās divās desmitgadēs ir uzsākti pētījumi par varas ietekmi uz cilvēka sociāli kognitīvajiem procesiem mijiedarbībā ar aktuālās situācijas raksturlielumiem un ar indivīda mērķiem un motivāciju. Tikai kompleksi analizējot visus mijiedarbībā esošos faktoros, ir iespējams prognozēt varas ietekmi uz indivīda rīcību, informācijas apstrādes procesiem vai emocijām. Līdzšinējie pētījumi par varas ietekmi uz, piemēram, stereotipizēšanas procesiem, automātiskas vai kontrolētas informācijas apstrādes procesiem, uzvedību ir bijuši pretrunīgi (piemēram, Chen, Ybarra, & Kiefer, 2004; Depret & Fiske, 1999; Fiske, 1993; Overback & Park, 2001, 2006). Promocijas darba ietvaros ir meklēti iemesli šīm pretrunām, teorētiskajā daļā analizējot dažādās varas definīcijas, līdz šim veiktos pētījumus un skaidrojumiem izmantotās teorijas par regulējošo uzvedības un uzmanības fokusu (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), par varu kā psiholoģisko distanci (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007), par stereotipizēšanas procesiem un to saistību ar indivīdiem piemītošu varu (Fiske, 1993). Ir analizēta dažādā izpratnē pētnieku vidū par to, ko nozīmē „domāt abstrakti” (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007; Smith & Trope, 2006). Sociālās psiholoģijas pētniecības kontekstā būtiska ir arī dzimuma kā mainīgā lieluma ieviešana pētījumos par varu.

Pētījuma mērķis

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, kāda ir varas ietekme uz indivīdu informācijas apstrādes procesiem, precīzāk, uz valodā lietotajiem abstrakcijas līmeņiem, uz abstrahēšanos no situatīvām sociālās identitātes un uz sociālās identitātes sarežģītību. Promocijas darbā eksperimentālai

pārbaudei tika izvirzītas divas hipotēzes un viens pētījuma jautājums, uz kuru atbildes tika meklētas, analizējot cita pētījuma datus kvaziekperimentālā dizainā.

Pētījuma jautājums: kā atšķirīgs varas sadalījums dzimumu starpā atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos?

Pirmā hipotēze: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes.

Otrā hipotēze: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

Pētījuma priekšmets – vara, subjektīvā varas izjūta, abstrakcijas līmeņi valodā, abstrahēšanās līmenis no situatīvās identitātes, situatīvā identitāte, sociālās identitātes sarežģītība, dzimums.

Pētījuma metode

1. pētījums. Atbildot uz pētījuma jautājumu par to, kā atšķirīgs varas sadalījums dzimumu starpā atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos, promocijas darba ietvaros tika analizēta daļa no Latvijas Organizāciju psihologu biedrības pētījuma „Pētījums par profesiju segregācijas cēloņiem un stereotipiem” datiem (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006). Autores rīcībā nodotā datu bāze tika izmantota, lai, analizējot datus, varētu atbildēt uz pētījuma jautājumu, kas netika analizēts oriģinālajā pētījumā. Promocijas darba nolūkiem tika izmantotas atbildes, kuras pētījuma dalībnieki (1000 dalībnieki, no kuriem 503 bija sievietes vecumā no 18 līdz 62 gadiem un 497 vīrieši vecumā no 18 līdz 62 gadiem) bija snieguši uz diviem atvērtajiem jautājumiem. Darba ietvaros atbildes tika kodētas atbilstoši promocijas darba autores iepriekš definētiem abstrakcijas līmeņiem. Atkarīgais mainīgais – atbildēs lietotie abstrakcijas līmeņi. Neatkarīgais mainīgais – dzimums un ar to saistītā kontrole pār ekonomiskajiem resursiem sabiedrībā jeb vara pētījuma laikā aktualizētajā situatīvajā kontekstā. Saskaņā ar teorētiskajā daļā veikto analīzi vīriešu grupai centrālās tendences līmenī piemīt lielāka pieejamība ekonomisko resursu pārvaldē un kontrolē nekā sievietēm, līdz ar to vīriešiem šajā jomā piemīt lielāka vara kā sabiedrības grupai un sievietēm – mazāka vara. Aprēķinos kvaziekperimentālā starpgrupu dizainā tika izmantotas neparametriskās statistikas apstrādes metodes: Frīdmana tests un Vilkoksona rangu kritērijs.

Abu hipotēžu pārbaudei, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes un pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība, tika veikt divi eksperimenti – 2. pētījums un 3. pētījums, atkārtoti pārbaudot abas hipotēzes, katrā no tiem izmantojot dažādas manipulācijas ar uztverto varu, kā rezultātā pētījuma dalībniekiem veidojās subjektīvā varas izjūta, un izmantojot dažādus abstrahēšanās līmeņa no situatīvās identitātes un uztvertās sociālās identitātes sarežģītības mērījumus.

2.pētījums. Eksperimentāls vienfaktora pētījums ar starpgrupu dizainu divām grupām, ar vienu neatkarīgo mainīgo un diviem atkarīgajiem mainīgajiem, kurā piedalījās 71 Latvijas Universitātes doktorants, no tiem – 43 sievietes, 20 vīrieši, 8 respondenti savu dzimumi nenorādīja. Atkarīgie mainīgie: abstrahēšanās līmenis no situatīvās sociālās identitātes un uztvertā sociālās identitātes sarežģītība. Neatkarīgais mainīgais: subjektīvā varas izjūta, kura veidojās manipulācijas rezultātā ar uztverto varu jeb iespējamo kontroli pār eksperimentālā situācijā nozīmīgiem rezultātiem, pētījuma dalībniekiem atceroties reālas, pieredzētas situācijas. Instrumentārijs: astoņu jautājumu aptauja par identificēšanās stiprumu ar grupu, veidota, pamatojoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem (Duck & Fielding, 1999; Gritāne, 2011; Hains, Hogg, & Duck, 1997; Hogg, Hains, & Mason, 1998;); subjektīvās varas izjūtas mērījumu skala ar sešu izjūtu pretpoliem, veidota, pamatojoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008); sociālās identitātes sarežģītības indeksa mērījums, veidots, pamatojoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem (Brewer & Pierce, 2005). Abstrahēšanās līmeņa no situatīvās sociālās identitātes noteikšanas bija šāda: pētījuma dalībniekiem bija jāraksturo laba augstskola, atbildes tika kodētas atbilstoši iepriekš veidotai shēmai, kā rezultātā tika noteikts, cik daudz pētījuma dalībnieki izmantoja piemērus no citām kategorijām, kuras viņiem nebija aktualizētas pētījuma manipulācijas laikā, atbildot uz jautājumu. Datu analīzē tika izmantota neparametriskā statistikas apstrādes metode: Manna-Vitnija tests.

3.pētījums. Eksperimentāls vienfaktora pētījums ar starpgrupu dizainu divām grupām, ar vienu neatkarīgo mainīgo un diviem atkarīgajiem mainīgajiem, kurā piedalījās 55 Latvijas Universitātes bakalaura līmeņa studenti – 51 sieviete un 4 vīrieši. Atkarīgie mainīgie: abstrahēšanās līmenis no situatīvās sociālās identitātes un uztvertā sociālās identitātes sarežģītība. Neatkarīgais mainīgais: subjektīvā varas izjūta, kura veidojās eksperimentālas manipulācijas rezultātā ar uztverto varu jeb iespējamo kontroli pār eksperimentālā situācijā nozīmīgiem rezultātiem, pētījuma dalībniekiem izlasot izdomātus scenārijus. Instrumentārijs: varas izjūtas mērījumu skala ar sešu izjūtu pretpoliem, veidota, pamatojoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008); sociālās identitātes sarežģītības indeksa mērījums – divu iekšgrupu uztvertās pārklāšanās indekss, veidots, pamatojoties uz iepriekš veiktiem pētījumiem (Brewer & Pierce, 2005; Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns, & Hughes, 2009). Abstrahēšanās līmeņa no situatīvās sociālās identitātes noteikšana bija šāda: pētījuma dalībniekiem bija jāraksturo, par ko viņi eksperimentālās manipulācijas ietvaros visvairāk domās nedēļas laikā. Atbildes tika kodētas atbilstoši iepriekš veidotai shēmai, kā rezultātā katram respondentam tika aprēķināts abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes indekss no 0 līdz 1. Datu analīzē tika izmantota parametriskā statistikas apstrādes metode: t – tests.

Lai veiksmīgi izpildītu disertācijā izvirzītos mērķus, tika veikti šādi **uzdevumi**: zinātniskās literatūras analīze, pētījuma projekta izstrāde, pētījuma instrumentāriju veidošana un pilotēšana, datu vākšana, apstrāde un analīze, rezultātu interpretācija un pētījuma pārskata atspoguļošana promocijas darba formā.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

1. Sievietes un vīrieši kā grupas ar lielāku un mazāku varu ekonomisko resursu pieejamības un kontroles jomā līdzīgi izsakās par sievietēm piemērotām profesijām, t.i., grupas ar dažādu varu izsakās līdzīgi par grupu ar mazāku varu – zemākā abstrakcijas līmenī, ar to papildus ierādot grupai ar jau esošu zemāku varu tās ierobežoto vietu izvēļu ziņā
2. Sievietes valodā biežāk lietoja abstraktāka līmeņa izteicienus par vīriešiem nekā vīrieši paši par sevi, t.i., grupa ar mazāku varu ekonomisko resursu pieejamības un kontroles jomā papildus atvēlēja grupai ar lielāku varu tās labāko vietu izvēļu ziņā.
3. Valodā lietotie abstrakcijas līmeņi neapzināti nostiprina nevienādu varas sadalījumu grupu starpā sabiedrībā.
4. Lielas varas gadījumā indivīds uzmanību fokusē uz abstraktāku informācijas līmeni un mazas varas gadījumā – uz konkrētāku, detalizētāku informācijas līmeni.
5. Abstraktu kategoriju lietošana domāšanā nenozīmē stereotipizēšanu vai informācijas apstrādes vienkāršošanu.
6. Pieaugot subjektīvās varas izjūtai, abstrahēšanās no situatīvās identitātes palielinās.
7. Pieaugot subjektīvās varas izjūtai, uztvertā sociālās identitātes sarežģītība kļūst izteiktāka.

Promocijas darba struktūra

Promocijas darbu veido teorētiskā un empīriskā daļa. Teorētisko daļu veido piecas galvenās nodaļas.

Pirmā nodaļa ir veltīta darba galvenā neatkarīgā mainīgā analīzei – varai. Nodaļā ir skaidrotas dažādas varas definīcijas un ir sniegts īss pārskats par varas pētījumu vēsturisko attīstību.

Otrā nodaļa ir veltīta analīzei par promocijas darba atkarīgo mainīgo – abstrakciju kā informācijas apstrādi raksturojošu īpašību. Kvaziekperimentālā pētījumā tas ir valodā lietotais abstrakcijas līmenis, bet divos eksperimentālos pētījumos tas ir abstrahēšanās līmenis no situatīvās identitātes. Nodaļā ir sniegta dažādu pētījumu analīze, kuros ir izmantota abstrakcijas dimensija un kā tā ir saistīta ar automātiskiem vai apzinātiem informācijas apstrādes procesiem un kategorizāciju.

Trešajā nodaļā ir sniegts kopsavilkums par līdz šim veiktiem pētījumiem par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem.

Ceturtnā nodaļa ir veltīta pēdējam promocijas darba atkarīgajam mainīgajam – sociālās identitātes sarežģītībai. Nodaļā ir sniegts šī jēdziena skaidrojums un veikta teorētiskā analīze par iespējamo varas ietekmi uz sociālās identitātes sarežģītību.

Piektā nodaļa ir veltīta varas un dzimuma saistībai, lai pamatotu, kāpēc, atbildot uz promocijas darbā izvirzīto pētījuma jautājumu, sievietes un vīrieši ir izmantotas kā grupas ar atšķirīgu varas dalījumu ekonomisko resursu kontrolē un piekļuvē tiem.

Empīrisku daļu veido divu eksperimentālo pētījumu atsevišķi apraksti un Latvijas Organizāciju psihologu biedrības pētījuma datu otrreizējas analīzes apraksts, kas atbild uz promocijas darbā izvirzīto pētījuma jautājumu (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006).

Promocijas darba tekstā ir iekļauti 6 attēli un 9 tabulas. Norādītie literatūras avoti ir 155. Darbam ir pievienoti 6 pielikumi. Darbu veido 94 lapaspuses bez pievienotajiem pielikumiem, šie pielikumi aizņem papildus 24 lapaspuses.

1. Vara kā sociālo attiecību īpašība

Sociālās psiholoģijas literatūrā ir sastopamas dažādas varas definīcijas. Atšķirības definīcijā var būtiski ietekmēt rezultātus, pētot varas ietekmi uz dažādiem sociāli psiholoģiskiem fenomeniem (Fiske & Berdahl, 2007; Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Tāpēc turpmākā nodaļa tiks veltīta varas jēdziena izpratnei šī promocijas darba ietvaros.

Varas daudzās līdzīgās un arī savstarpēji atšķirīgās definīcijas liecina, ka vara nav pētāma kā vienots, nedalāms jēdziens (Fiske & Berdahl, 2007). Sociālās zinātnes, analizējot sabiedrisko iekārtu un dažādu grupu attiecības (piemēram, strādnieki, uzņēmēji, politiskie līderi, studenti, bērni, etniskās minoritātes, sievietes, vīrieši), varu apskata kā vienu no galvenajiem attiecību un cilvēku uzvedības virzītājspēkiem (piemēram, Cartwright, 1959; Russel, 1938). Psiholoģijas zinātnē vēsturiski ietekmīgākais darbs par varu ir Frenka un Reivina seši izdalītie varas veidi (French & Raven, 1959; Raven, 1993), kuri balstās uz fizisku vai psiholoģisku resursu pārvaldi: apbalvojumi, sodi, ekspertīze, leģitimitāte, patika, informācija.

Saskaņā ar Haslama pārskatu par varas pētījumu attīstību psiholoģijā tālākajos pētījumos par varas izcelsmi un pielietošanas motīviem ir izdalāmas vairākas pieejas (Haslam, 2004). Pirmkārt, indivīdu vēlme iegūt varu un uzvedības īpatnības, iegūstot lielu varu, tika skaidrotas, balstoties uz personības iezīmju atšķirībām, skaidrojot varas degradējošo dabu ar predispozīcijām personībās, piemēram, autoritāra personība. Šīs pieejas ietvaros valdīja uzskats, ka tikai noteikta tipa cilvēki vēlas iegūt un iegūst varu, un ka šādu cilvēku uzvedības un informācijas apstrādes procesu atšķirības no cilvēkiem ar mazu varu nosaka nevis indivīdiem piemītošā vara, bet personības

iezīmes, kuras noteica, ka šādi indivīdi būs tendēti iegūt varu. Tomēr tālākie pētījumi par iemesliem varas ļaunprātīgai izmantošanai pierādīja, ka iemesli ir meklējami ne tikai atšķirīgās personības iezīmēs (piemēram, Kipnis, 1972). Kā otrā pieeja attīstījās indivīdu motivācijā balstīti skaidrojumi par varas pielietošanas veidiem, kuras ietvaros vara vai tās iegūšana savu interešu un vajadzību apmierināšanai ir skaidrota kā indivīda viens no dzīves vadmotīviem. Sociālās apmaiņas pieeja, savukārt, skaidro, kā un kāpēc organizāciju kontekstā tās darbinieki labprātīgi atsakās no noteiktām varas izpausmēm apmaiņā pret dažādiem ieguvumiem.

Visbeidzot, pastāv virkne pētījumu, kas skaidro, kā varas ietekmē indivīdi zaudē spējas efektīvi lietot savus kognitīvos resursus un sev padoto indivīdu vajadzības uztver virspusēji un pavirši (Depret & Fiske, 1993; Fiske, 1993). Pārskatā par varas skaidrojumiem organizāciju psiholoģijas kontekstā Haslams uzsver, ka psiholoģiskā ietekme, kas notiek labprātīgi, nav varas izpausme, bet līderība (Haslam, 2004). Nesen publicētajā grāmatā „Varas sociālā psiholoģija” (Guinote & Vescio, 2010), kurā ir apkopots plašs un vispusīgs varas pētījumu apskats un jaunākie pētījumu virzieni, Overbeks (Overbeck, 2010) pārskatā par varas pētījumu vēsturisko attīstību norāda, ka, analizējot pētījumus par sociālās varas iemesliem un mērķiem, ir jāizdala divi atsevišķi virzieni: dominances perspektīva un funkcionālisma perspektīva. Pirmā atbilst varas ļaunprātīgai izmantošanai, apmierinot savus egoistiskos mērķus, bet otrā skaidro, ka cilvēku grupām un organizācijām ir dabiska nepieciešamība būt organizētām un vadītām. Šai pieejai atbilst varas skaidrojumi, kas ir balstīti sociālās identitātes un paškategorizācijas teorijās (Haslam, 2004; Overbeck, 2010).

Ja vara tiek definēta kā cilvēkam piemītoša vara pār citiem cilvēkiem jeb pār citu cilvēku uzvedību un, iespējams, izjūtām, tad šāda veida varu mūsdienu pētījumos sauc par sociālo varu (piemēram, Lammers, Stokers, & Stapel, 2009; Overbeck, 2010). Atšķirīgs varas veids ir indivīda spēja saņemt un panākt to, ko viņš vēlas, citiem cilvēkiem viņu neietekmējot vai nespējot viņu ietekmēt (piemēram, Cartwright, 1959; French & Raven, 1952). Šāda veida varu nesenos pētījumos mēdz saukt par personīgo varu (Galinsky, Magee, Gruenfeld, Whitson, & Liljenquist, 2008; Lammers, Stoker & Stapel, 2009; Overbeck, 2010; Van Dijke & Poppe, 2006). Personīgā vara ir spēja un iespēja ignorēt citu cilvēku ietekmi, kontrolēt pašam savas darbības rezultātus, kopumā ņemot – būt neatkarīgam. Pretstatā – sociālā vara ir vara pār citiem jeb spēja ietekmēt citus cilvēkus darīt to, ko viņi citādi nedarītu. Personīgo varu jeb neatkarību no citiem var nodrošināt, piemēram, nauda vai zināšanas (Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Dzīvē cilvēki bieži atrodas situācijās, kuras nodrošina abus varas veidus vienlaicīgi – gan personīgo, gan sociālo varu. Lielākoties empīriskajos varas pētījumos nav īpaši definēts, kurš varas veids tiek pētīts. Tomēr šāds dalījums ir būtisks, jo tādējādi ir iespējams labāk skaidrot atsevišķus varas aspektus. Piemēram, ir konstatēts, ka cilvēki

lielākoties vēlas palielināt savu neatkarību (personīgā vara), bet ne visi tiecas pēc sociālās varas (vara pār citiem) (Van Dijke & Pop, 2006). Vismaz divi empīriskie pētījumi (Lammers, Stoker, & Stapel, 2009) pierāda, ka starp personīgo un sociālo varu pastāv korelācija. Tajā pašā laikā abiem varas veidiem var būt atšķirīga ietekme uz cilvēku uzvedību un informācijas apstrādes procesiem. Atšķirīga ietekme ir sagaidāma situācijās, kurās ir svarīga neatkarība, pretstatā situācijām, kurās pastāv savstarpēja atkarība (piemēram, visas komandas darbs organizācijas mērķu sasniegšanā). Vispārīga varas sajūta vairāk korelē ar sociālo varu nekā ar personīgo varu. Vēl pastāv arī eksistenciālā varas izjūta pār savu esamību, kas tiek daudz aplūkota eksistenciālās psiholoģijas un psihoterapijas ietvaros. Šī promocijas darba empīriskās daļas pētījumos ir pētītas sociālās varas un tās radītas subjektīvās varas izjūtas ietekme uz informācijas apstrādes procesiem.

Fiske un Berdāla (Fiske & Berdahl, 2007) nesenā pārskatā par sociālo varu, analizējot dažādās varas definīcijas, iedala tās trīs kategorijās: vara kā ietekmēšana, vara kā ietekmes iespēja un vara kā kontrole pār gala iznākumu. Saskaņā ar šo autoru viedokli sociālā vara ir vara pār citiem indivīdiem. Atšķirībā no personīgās varas, kas ir vara pār sevi, saviem iekšējiem procesiem, sociālā vara ir starppersonu un starppersonu attiecību īpašība. Ar personīgo varu Fiske un Berdāla saprot eksistenciālo varas izjūtu pār sevi kā personību, kas ir atšķirīgi no Lammersa un viņa līdzautoru personīgās varas interpretācijas – neatkarība no citiem, iespēja darīt to, ko pats vēlas, un sasniegt rezultātus, kurus pats vēlas, neatkarīgi no citu ietekmes (Fiske & Berdahl, 2007; Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Neatkarīgi no dažādām definīcijām vara ir ļoti kontekstuāla parādība, kura raksturo divu vai vairāku indivīdu vai grupu attiecības.

Fiskes un Berdālas analīzē (Fiske & Berdahl, 2007) pirmo kategoriju – vara kā ietekmēšana – veido definīcijas, kurās varas esamība tiek konstatēta, balstoties uz ietekmēšanas rezultātu, balstoties uz darbību, kura jau ir notikusi. Rasels varu ir definējis šādi: „Ja A sasniedz vairāk iecerēto rezultātu nekā B, tad A piemīt vairāk varas nekā B” (Russell, 1938/1960). Saskaņā ar Fiskes un Berdālas domām lielākajā daļā literatūras vara tiek interpretēta kā citu cilvēku vai grupu darbības ietekmēšana. „Kad viens cilvēks ietekmē otru uzvesties noteiktā veidā, tad pirmajam ir vara pār otro” (Fiske & Berdahl, 2007). Pētījumi par varu šajā kategorijā koncentrējas uz stratēģijām, kuras cilvēki varētu pielietot starppersonu attiecībās, lai to rezultātā citi izmainītu uzvedību. Vai ietekmēšana bijusi veiksmīga, ir iespējams secināt tikai no citu cilvēku atbildes reakcijas. Tātad varas esamība vai neesamība tiek konstatēta jau notikumu beigās (Fiske & Berdahl, 2007).

Otro kategoriju – vara kā ietekmes iespēja – veido definīcijas, kas varu raksturo kā situāciju, kurā pastāv citu indivīdu ietekmes iespēja, līdzīgi kā pirmajā varas definīciju kategorijā, bet šī iespēja vēl netiek reāli izmantota. Arī tā ir vara, pati ietekmes iespēja kā tāda. Vēbers varu ir

definējis kā „iespējamību, ka kāda persona sociālās attiecībās atradīsies pozīcijā, kurā iespējams īstenot savu gribu neatkarīgi no pretestības” (Weber, 1914/1978, p. 152, kā citēts Fiske & Berdahl, 2007). Arī Levina izpratne par varu (Lewin, 1944, 1951/1997) un Ravena varas definīcija, ka „sistēmā A indivīda O varu pār P nosaka maksimāli potenciālā O spēja ietekmēt P šajā sistēmā” (Raven, 1993, p. 152), pēc autoru domām, atbilst šai kategorijai. Definējot varu kā ietekmes iespēju, netiek precīzi minēti varas avoti. Tomēr daudzi kā varas izcelsmi uzskata kontroles esamību pār vērtīgiem resursiem (Catwright, 1965; Dahl, 1957).

Trešā viedokļa – vara kā kontrole pār gala iznākumu – pārstāvji definīcijā par varu nelieto ne jēdzienu ‘ietekmēšana’, ne ‘ietekmes iespēja’. Tā vietā uzsvars ir likts uz varu kā kontroles esamību pār resursiem vai rezultātiem (Depret & Fiske, 1993; Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Varas esamība netiek konstatēta atkarībā no situācijas gala iznākuma, bet gan atkarībā no sociālo attiecību strukturālām īpašībām. Katra cilvēku kopiena jeb sabiedrība ir organizēta grupās (Allport, 1954; Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1979; Sumner, 1906 pēc Brewer, 2007). Cilvēki pēc dažādām pazīmēm dalās sociālās grupās, kurām indivīdi jūtas piederīgi. Sabiedrību veidojošās sociālās grupas ir sakārtotas hierarhiskās attiecībās viena pret otru, raugoties no statusa un varas aspekta. Pastāv grupas, kurām ir lielāka lēmējvara vai statuss un kuras ir vairākuma grupas skaitliskā ziņā attiecībā pret citām grupām; grupas, kurām uzticas kā ekspertiem; grupas, kurām ir leģitīma vara (Fiske, 1993; Guillaumin, 1972; Moskowichi & Paicheler, 1978). Viena indivīda vai grupas vieta sabiedrībā, kādu viņš ieņem, vai sociālā grupa, kurai viņš jūtas piederīgs attiecībā pret citu indivīdu un grupu vietām, sabiedrībā var dēvēt par sociālo attiecību strukturālām īpašībām, t.i., tās ir attiecību raksturojošas īpašības, kuras izriet no struktūras, kādā savstarpēji ir izvietotas indivīdu vai grupu pozīcijas (Fiske & Berdahl, 2007). Fiske un Berdāla (Fiske & Berdahl, 2007) skaidro, ka saskaņā ar trešās kategorijas varas definīcijām (vara kā kontrole pār gala iznākumu), ja viena cilvēka rokās ir relatīvi lielāka kontrole pār otram nozīmīgiem rezultātiem, tad vara pastāv, pat ja cilvēkam ar lielāko varu nav nolūku to reāli pielietot. Vai otrādi – ja indivīds, kuram nav tiešas varas pār sev svarīgiem rezultātiem, nolemj nesadarboties ar indivīdu, kura rokās ir kontrole pār pirmajam svarīgajiem rezultātiem, arī tad varas attiecības no strukturālā aspekta paliek nemainīgas, vara piemīt tam, kuram ir kontrole pār rezultātiem un resursiem. Fakts, ka kādam indivīdam vai grupai piemīt vai nepiemīt kontrole pār sev vai citiem svarīgiem resursiem vai rezultātiem, ietekmē šī cilvēka vai grupas uzvedību un informācijas apstrādes procesus. Ja varu definē kā kontroli pār gala iznākumu jeb, citiem vārdiem, kontroli pār resursiem un citu indivīdu darbības rezultātiem, tas sniedz iespēju precīzi operacionalizēt varas jēdzienu pētījumos, nav nepieciešamības mērīt uztverto varu vai varas izjūtu, lai konstatētu, ka vienai grupai vai indivīdam piemīt vai nepiemīt vara. Tāpēc

šī varas definīcija ir izmantota šī darba pirmajā pētījumā. Divos veiktajos eksperimentālajos pētījumos eksperimentālās manipulācijas tika veidotas, arī balstoties uz šo definīciju.

Zinātniskajā literatūrā daudz citētā empīriskā pētījumā par varas ietekmi uz uzvedību vara ir definēta kā „indivīda relatīva spēja ietekmēt otra indivīda stāvokli, piešķirot vai atņemot resursus vai piemērojot sodus” (Keltner, Gruendfeld, & Anderson, 2003). Minētajā pētījumā „kontrolē pār resursiem un rezultātiem” ir interpretēta kā spēja „piešķirt vai atņemt resursus vai piemērot sodu”. Indivīda spēja ietekmēt ir atkarīga no reālajiem resursiem vai sodiem, ko viens indivīds var piemērot otram. Resursu un sodu vērtība mainās atkarībā no tā, cik lielā mērā otrs indivīds ir atkarīgs vai jūtas atkarīgs no tiem. Kontroles iespējamība pār citu cilvēku resursiem un darbības rezultātiem nodrošina varu tikai tādā gadījumā, ja šie resursi un darbības rezultāti minētajiem cilvēkiem ir nozīmīgi. Cilvēkiem nozīmīgie gala rezultāti var tikt iedalīti trīs kategorijās – fiziskos, ekonomiskos un sociālos (Fiske, 2004; Fiske & Berdahl, 2007). Pie fiziskā līmenī būtiskām lietām var pieskaitīt izdzīvošanai nepieciešamo ēdienu, drošību un pajumti. Ekonomiskās vērtības ietver personas vai grupas materiālo labklājību, kas ir lielāka un atšķirīga no tikai izdzīvošanai nepieciešamām lietām. Tā nav tikai nauda, bet arī novērtējums, dažādas iespējas un formālās pozīcijas, kuras paver iespējas sevi materiāli nodrošināt. Sociālās vērtības ir visplašākā kategorija, kura ietver sevī netaustāmas, grūtāk definējamas un izmērāmas lietas, kuras kopumā nodrošina personības sociālpсихолоģisko labklājību. Kontroles esamība pār tādiem attiecību sociāliem ieguvumiem kā jebkurai personībai būtiskām sociālām pamatvajadzībām – piederības izjūta, vienota izpratne pār valdošām normām, kontroles izjūta pār notiekošo, pozitīva pašapliecināšanās, uzticēšanās izjūta – arī nodrošinās varu, ja indivīdam, kuram nav kontroles pār attiecību gala iznākumu, šīs vajadzības nav apmierinātas citās attiecībās un ir nozīmīgas (Fiske, 2004).

Analizējot personīgās un sociālās varas definīcijas saskaņā ar Lammera un viņa līdzautoru domām, visās trijās sociālās varas definīciju kategorijās ir iespējami arī personīgās varas gadījumi (Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Piemēram, Fiskes un Berdālas (Fiske & Berdahl, 2007) veiktās klasifikācijas pirmajai kategorijai – vara kā ietekmēšanas rezultāts – atbilstošā definīcija, ka A var sasniegt vairāk iecerētos rezultātus nekā B, ir iespējama arī personīgās varas gadījumā, kad A ir neatkarīgs no citiem. Tāpat Fiskes un Berdālas (Fiske & Berdahl, 2007) varas definīciju noteiktās trešās kategorijas gadījumā – vara kā kontrole pār gala iznākumu – indivīdiem var būt zināšanas vai nauda, kas sniedz personīgo varu, bet kas vienlaicīgi ir kontrole pār resursiem, kuri, iespējams, ir svarīgi arī citiem.

Šī promocijas darba empīriskās daļas pirmajā starpgrupu pētījumā vara kā sociālo attiecību strukturālā īpašība ir izmantota, definējot divām grupām – sievietēm un vīriešiem – piemītošu atšķirīgu varu. Izvērstāk par varas un dzimuma saistību ir aprakstīts šī darba piektajā nodaļā „Vara

un dzimums". Papildus divos eksperimentālos starpgrupu pētījumos vara ir manipulēta kā uztvertā kontroles iespēja pār indivīdiem nozīmīgiem rezultātiem atmiņā atsauktās situācijās vai iedomātās situācijās. Kontroles esamību nodrošināja loma jeb pozīcija, ko eksperimentālās situācijās ieņēma pētījuma dalībnieki attiecībā pret citu iedomāto indivīdu, kas atbilst Fiskes un Berdālas (Fiske & Berdahl, 2007) izpratnei par varu kā sociālo attiecību strukturālu īpašību. Tāpat eksperimentālās situācijas tika veidotas tā, lai darbības rezultāti būtu nozīmīgi indivīdiem. Vienā eksperimentā – vara pār respondentam svarīgu iznākumu mācību situācijā, kurā pasniedzējiem ir liela vara un studentiem maza vara, balstoties uz reālu respondentu pieredzi. Otrā eksperimentā, iedomātā situācijā – vara pār uzņēmuma nākotnes darbības veidu, kurš var ietekmēt darba un personīgās dzīves balansu. Tas ir aktualizēts eksperimentā ar iedomātu personīgās identitātes aprakstu – vecāku lomu. Tas, ka nākotnes darba organizācijas veids var ietekmēt darba un personīgās dzīves balansu, palielina kontroles pār savas darbības rezultātiem nozīmi indivīdu acīs. Tas savukārt pastiprina atšķirīgu varas sadalījumu starp eksperimentālo grupu, kurai ir kontrole un kurai nav kontroles pār lēmumiem saistībā ar organizācijas nākotnes darbības veidu. Savukārt kontrole pār lēmumiem saistībā ar organizācijas nākotnes darbības veidu eksperimentā tiek nodrošināta, piešķirot dažādas profesionālās lomas – uzņēmuma īpašnieks vai galvenais redaktors uzņēmumā.

2. Abstrakcijas līmeņi un abstrahēšanās informācijas apstrādē

Pirmajā nodaļā tika pieminēts, ka vara ietekmē indivīda informācijas apstrādes procesus. Promocijas darba ietvaros tiks veikti pētījumi par varas ietekmi tieši uz indivīda lietotās valodas abstrakcijas līmeņiem un abstrahēšanās līmeni no indivīdam aktuālās situācijās pieejamas informācijas. Pirms aplūkot līdz šim veiktos pētījumus par lielas vai mazas varas ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem, šī nodaļa tiks veltīta skaidrojumam par dažādu abstrakcijas līmeņu kategoriju izmantošanu domāšanā un valodā.

Dažādu abstrakcijas līmeņu kategorijas domāšanā

Pārskatā par informācijas apstrādi Andersens un viņa līdzautori (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007) uzsver, ka kategorizēšana ir viens no būtiskiem elementiem informācijas apstrādē par apkārtējo vidi jeb sociālā izziņā, kas ļauj indivīdiem ātri un efektīvi orientēties sociālā vidē. Par to jau 1975.gadā rakstīja Bruners (Bruner, 1975). Ja neeksistētu informācijas kategorizēšanas rezultātā radītās kategorijas, cilvēkam katru brīdi būtu jāuztver un jāapstrādā uztveramās informācijas katrs viens stimuls, katra viena informācijas vienība. Tas prasītu milzīgus kognitīvos resursus. Tāpēc viena no kategorizēšanas funkcijām ir kognitīvo resursu optimizācija. Kategorizēšana kalpo arī kā prognozēšanas funkcija. Uztverot kādu objektu un viņa saistību ar

kategoriiju, kategorijas aktivizācija veicina pastiprinātu ar kategoriju saistītās informācijas uztveri. Sociālās psiholoģijas ietvaros, analizējot, kā cilvēks jutīsies, domās un uzvedīsies sociālā kontekstā, kā pamatpieņēmums ir izvirzīts, ka cilvēks kategorizēs, lai prognozētu. Piemēram, vai otrs indivīds nozīmē draudus vai nē? Vai cilvēks ir draudzīgs un tā arī uzvedīsies? (Piemēram, Higgins, Rholes, & Jones, 1977; Srull & Wyer, 1979). Kopumā cilvēkam ir jākategorizē, lai efektīvi funkcionētu sociālajā vidē. Tas ir efektīvs informācijas apstrādes veids, neskatoties uz plaši pētītiem blakus efektiem, piemēram, galveno atribūcijas kļūdu, dispozicionāliem secinājumiem, uzvedības subjekta-novērotāja efektu (Gilbert; 1989; Heider, 1944; Jones, 1979; Ross, 1977) un stereotipizācijas negatīvajiem blakus efektiem, piemēram, diskrimināciju (Fiske, 2000).

Lingvistiski kategorijas parasti ir apzīmētas ar lietvārdiem, piemēram, sieviete, politiķis, aziāts, kā arī ar nominalizētiem īpašības vārdiem, piemēram, „biezais”. Savukārt īpašības vārdi apraksta, kas katrai kategorijai ir raksturīgs, piemēram, stiprs, vājš, iecietīgs, ātrs, gudrs, nekompetents, silts. Aktualizējot kādu kategoriju, aktualizējas arī īpašības vārdi, kuri ir saistīti cilvēka atmiņā ar kategoriju, ļaujot paredzēt, kāds varētu būt konkrētais kategorijas pārstāvis. Lietvārds tāpat apzīmē uztveramo objektu visā tā kopumā, kamēr īpašības vārdi raksturo atsevišķas objekta iezīmes (tāpat daļas). Lietvārds tiek lietots, atbildot uz jautājumu – kas, īpašības vārdi tiek lietoti, atbildot uz jautājumi – kāds. Un tas savukārt palīdz prognozēt, kā uztveramais indivīds varētu rīkoties. Atkarībā no aktualizētās kategorijas viena un tā pati indivīdu vai situāciju raksturojoša īpašība var nozīmēt atšķirīgas lietas, tāpat kā sākotnēja īpašības aktualizācija var ietekmēt kategorijas uztveri. Tas ir dinamisks abpusējs process (Kunda, Sinclair, & Griffin, 1997). Savukārt stereotipi ir ar kategoriju saistītie atribūti, kas ietekmē tālākus spriedumus par uztveramo indivīdu (piemēram, Amodio & Devine, 2006 ; Fiske, Cuddy, Glick, & Xu, 2002).

Abstraktākas kategorijas ir ietverošākas, tādēļ tām ir mazāk īpašību nekā konkrētām kategorijām. Turklāt vienu un to pašu konkrēta līmeņa piemēru var attiecināt uz dažādām abstraktām kategorijām. Kuru no abstraktām kategorijām indivīds izvēlēsies, ir atkarīgs no situāciju raksturojošas informācijas vai arī no indivīda mērķiem. Būtībā indivīdam ir jāizvēlas, kādu informāciju attiecīgajā situācijā viņš uzskatīs par svarīgāko un kādu – par mazsvarīgāku (Semin & Fiedler, 1988). Līdz ar to var secināt, ka abstraktākas kategorijas ir vienkāršots realitātes atspoguļojums, salīdzinot ar konkrētiem, individuāliem piemēriem. Atsevišķas pretrunīgas konkrētu gadījumu vai objektu raksturojošas īpašības tiek ignorētas vai asimilētas abstraktajā kategorijā (Fiske & Taylor, 1991; Smith, 1998). No otras puses, katra abstrakta kategorija iekļauj papildus informāciju, kuras nebija individuālā stimula aprakstā. Bieži tā ir papildus informācija, kas atrodas ārpus konkrētā stimula. Piemēram, konkrēts mērķis būtu izlasīt mācību grāmatu, abstraktāks mērķis – sagatavoties eksāmeniem, vēl abstraktāks – kļūt kompetentam kādā jomā. Lai gan abstraktu

kategoriiju raksturo mazāk īpašību nekā konkrētu, tomēr abstraktas kategorijas ietvaros ir iespējama lielāka konkrētu piemēru variācija nekā konkrētā kategorijā. Piemēram, kategorija ‘grāmata’ ietver sevī visa veida grāmatas, bet kategorija ‘mācību grāmata’ ietver sevī jau mazāku izvēļu skaitu.

Abstrakcijas līmeņi valodā

Viens no modeļiem, kā noteikt dažādu valodas aspektu metasemantisko un vispārējo ietekmi uz izziņu, ir lingvistiskais kategoriiju modelis, ar kura palīdzību var noteikt indivīda pausto apgalvojumu abstrakcijas līmeņus (Semin & Fiedler, 1988). Apgalvojumos lietotie abstrakcijas līmeņi pievērš uztvērēja un citreiz paša teicēja uzmanību uz noteiktiem izzināmās situācijas, lietas, indivīda, grupas vai īpašības aspektiem. Lingvistisko kategoriiju modelis ir starppersonu valodas modelis, kas palīdz noteikt lingvistiskās īpašības, kuras tiek izmantotas, lai raksturotu sociālos notikumus. Īpašības vārdi un starppersonu darbības vārdi modelī ir sakārtoti skalā no abstrakta līdz konkrētam. Valodā ārpus semantiskās simboliskās nozīmes līdzīgā veidā var meklēt funkcionālo nozīmi, ko valoda vēsta un kā tas ietekmē indivīda sociālo izziņu.

Dažādos pētījumos ir pierādīts, ka lingvistiskām kategorijām piemīt spēja radīt un vadīt uzmanību tādā veidā, ka rezultātā tiek ietekmēta stimula uztvere. Un pretēji – situācijā esoši stimuli un indivīda motivācijas faktori nosaka, kāda veida lingvistiskās kategorijas tiek izvēlētas valodā, kas savukārt atkal ietekmē stimulu uztveri. Lingvistisko kategoriiju modelī izraudzītās esošās lingvistiskās kategorijas un to funkcijas nav atkarīgas no semantiskās tēmas jeb vārdu simboliskajām nozīmēm. Tāpēc lingvistisko kategoriiju modeli dēvē par metasemantisku (Semin, 2000). Pētījumos atkārtoti ir pierādīts, ka arī neapzināta lingvistisko kategoriiju aktivizācija var mainīt indivīda sociālās izziņas un informācijas apstrādes procesus (Semin & Fiedler, 1988, 1992).

Lingvistisko kategoriiju teorijā tiek skaidrots, ka indivīdam piedēvēto īpašību stabilitāte atspoguļojas vārdu izvēlē, ar kuriem novērotājs raksturo indivīda rīcību. Jo indivīdam tiek piedēvētas stabilākas īpašības, jo abstraktāki vārdi tiek lietoti to raksturošanai. Lai gan visās modeļa kategorijās ir iespējams dot piemērotu notikuma aprakstu, tomēr implicītā nozīme, ko katrs apraksts vēsta, sistemātiski mainās atkarībā no katra apraksta abstrakcijas līmeņa. Piemēram, salīdzinājumā ar konkrētiem aprakstiem ar darbības vārdiem, abstrakti apraksti par īpašībām vai iezīmēm sniedz vairāk informācijas par indivīda kvalitātēm, bet mazāk informācijas par specifiskās situācijas kvalitātēm, kurās cilvēks atrodas (Semin & Fiedler, 1988, 1992). Šādā veidā lingvistisko kategoriiju modelis kalpo kā saskarsmes punkts starp intrapersonāliem un interpersonāliem sociāli kognitīviem procesiem (Wigboldus, Spears, & Semin, 2005).

Citos pētījumos ir pierādīts, ka abstrakti apgalvojumi pievērš uzmanību vispārīgām vides īpašībām, bet konkrēti spriedumi pievērš uzmanību situatīvām vides detaļām, tādējādi sašaurinot uzmanības fokusu vai arī liecinot par uzmanības fokusu, kas ir koncentrēts tikai uz esošo situāciju.

Abstraktums un konkrētums pētījumā par uzmanības virzīšanu no vispārīgām situācijas īpašībām uz konkrētām tika operacionalizēts saskaņā ar lingvistisko kategoriju modeli – īpašības vārdi atbilda abstraktiem spriedumiem, darbības vārdi – konkrētiem spriedumiem (Stapel & Semin, 2007). Secinājums ir tāds, ka, lietojot konkrētus apgalvojumus, uzmanība tiek pievērsta situatīvām detaļām. Lietvārdi šādā veidā pētījumos nav lietoti. Tomēr arī lietvārdi var atšķirties pēc to abstrakcijas līmeņa atkarībā no tā, uz kādu kategorijas līmeni tie attiecas, līdzīgi kā, piemēram, *galds* un *krēsls* attiecas uz zemāku abstrakcijas līmeni salīdzinājumā ar vārdu *mēbeles*, kas ir ietverošāka kategorija nekā divas iepriekš minētās. Kategorijā *krēsls* ietilpst visu veidu, materiālu un krāsu krēsli, bet kategorijā *mēbeles* ietilpst gan visu veidu, materiālu un krāsu krēsli, gan galdi, gan vēl citi mēbeļu veidi (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007).

Raksturojot iekšgrupas vai ārgrupas uzvedību, starpgrupu kontekstā valoda atšķiras. Cilvēki interpretē un raksturo vēlamu iekšgrupas un nevēlamu ārgrupas uzvedību, valodā lietojot augstāka abstrakcijas līmeņa lingvistiskās kategorijas. Nevēlama iekšgrupu uzvedība tiek raksturota, valodā lietojot zemākas abstrakcijas lingvistiskās kategorijas (Maass, Salvi, Arcuri, & Semin, 1989). Ņemot vērā to, ka informācija, kas ir atspoguļota abstraktā līmenī, ir nosacīti stabilāka laikā un mazāk pakļaujas izmaiņām jeb pretrunīgai informācijai (Semin, 1988), tad valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņu atšķirības, runājot par iekšgrupas vai ārgrupas dalībniekiem un par pozitīvu vai negatīvu uzmanību, skaidro, kāpēc stereotipi ir tik grūti maināmi. Bez tam indivīdiem ir raksturīgi, lietojot īpašības vārdus, no tiem izdarīt dispozicionālus secinājumus par uzvedības cēloņiem, bet lietojot darbības vārdu – sniegt situatīvus uzvedības cēloņu skaidrojumus. Piemēram, „iekšgrupas dalībnieks ir izpalīdzīgs” vai „ārgrupas dalībnieks ir agresīvs”. Bet negatīva iekšgrupas un pozitīva ārgrupas uzvedība tiek raksturota, valodā lietojot mazāk abstraktas lingvistiskās kategorijas (piemēram, „iekšgrupas dalībnieks kādu pagrūž” vai „ārgrupas dalībnieks kādam atver durvis”). Lietotais valodas veids, raksturojot iekšgrupas un ārgrupas uzvedību, veicina stereotipu saglabāšanu un nodošanu tālāk citiem indivīdiem (Maass, Salvi, Arcuri, & Semin, 1989). Labās iekšgrupas īpašības tiek raksturotas kā grupai piemītošas, kas paliek nemainīgas dažādās situācijās un kā tādas tiek aprakstītas, valodā lietojot abstraktāka līmeņa lingvistiskās kategorijas, bet iekšgrupas negatīvās īpašības tiek skaidrotas kā atsevišķas situācijas izraisītas parādības un attiecīgi tiek aprakstītas, lietojot mazāk abstraktas lingvistiskās kategorijas. Ir arī uzskatāmi pierādīts, ka ar stereotipiem saskanīgas darbības tiek izklāstītas valodā lietojot abstraktākas lingvistiskās kategorijas nekā ar stereotipiem nesaskanīgas darbības (piemēram, Maass, Milesi, Zabbini, & Stahlberg, 1995). Ilustrējot stereotipiem neatbilstošu darbību, lietojot mazāk abstraktas lingvistiskās kategorijas, uzvedības cēloņi tiek skaidroti ar vairāk situatīviem faktoriem, nevis ar pašas grupas vai indivīdu brīvu izvēli vai motivētu vēlmi rīkoties ar stereotipiem nesaskanīgā veidā. Tādā veidā darbība, kas

neatbilst stereotipiem, tiek skaidrota kā ārēju apstākļu noteikta, nevis pašu indivīdu brīvi izvēlēta, bet darbība, kas atbilst stereotipiem, tiek skaidrota kā pašu indivīdu brīvi izvēlēta uzvedība. Indivīda izvēlētie lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņi iedarbojas apstiprinoši uz ziņas saņēmēja gaidām, t.i., piemēram, pastiprina stereotipus (Wigboldus, Semin, & Spears, 2000).

Pētījumos ir pierādītas divvirzienu attiecības starp stereotipu aktivizāciju un stereotipisku uzvedību. Ne tikai stereotipu aktivizācija noved pie stereotipiskas uzvedības (Dijksterhuis & Bargh, 2001), bet arī indivīdu stereotipiska darbība izsauc atbilstošu stereotipu aktivizāciju. Šāda virzienmaiņa ir novērota arī attiecībās starp sagaidāmiem notikumiem un valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņiem. Kad cilvēka uzvedība ir atbilstoša citu cilvēku sagaidītajam, viņa uzvedība tiek aprakstīta, valodā lietojot abstraktākas lingvistiskās kategorijas (Maass, Salvi, Arcuri, & Semin, 1989). Savukārt, ja aprakstot kādu indivīda rīcību kādā situācijā, informācija par viņu tiek pasniegta, valodā lietojot abstraktas lingvistiskās kategorijas, tad klausītāji lieto vairāk dispozicionālus slēdzienus, interpretējot raksturojumu par cilvēka rīcību kā nemainīgu un noturīgu dažādās situācijās, un sagaidītu, ka aprakstītais cilvēks rīkosies līdzīgi arī citās situācijās (Semin, Higgins, Montes, Estourget, & Valnecia, 2005). Citu cilvēku un savu uzvedību jau iepriekš paredzētās situācijās pastāv tendence skaidrot vairāk dispozicionāli salīdzinājumā ar uzvedību negaidītos notikumus, kuros indivīdu rīcība bieži tiek raksturota kā situācijas izraisīta, tātad valodā lietojot mazāk abstraktas lingvistiskās kategorijas (Wigboldus, Semin, & Spears, 2000).

Iemesli abstrakcijas līmeņu izvēlei valodā nav daudz pētīti. Viens pētījums, kas pierāda, ka cilvēku kognitīvais domāšanas stils „vajadzība pēc pabeigtības” ir saistāms ar to, vai cilvēki labprātāk izvēlas abstraktus vai konkrētus apgalvojumus. Cilvēki, kuriem ir svarīgi skaidri prognozēt nākotni, izvēlas konkrētākus apgalvojumus (Webster, Kruglanski, & Pattison, 1997). Domāšanas stratēģijas, kas ir vērstas uz risku un draudu novēršanu, vai domāšanas stratēģijas, kas ir vērstas uz iespēju izmantošanu, atspoguļojas valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakciju līmeņos neatkarīgi no notikumu emocionālās nokrāsas. Indivīdi, kuri ir orientēti uz iespēju izmēģināšanu, lieto abstraktākus izteicienus salīdzinot ar indivīdiem, kuri ir vērsti uz izvairīšanos no potenciāliem draudiem. Ilustratīvus piemērus var novērot reklāmas saukļos. Tirdzniecības veicināšanas kampaņās intuitīvi pareizi ir izmantoti abstrakti saukļi („*L’Oreal*. Jo Tu esi tā vērtā”, „*CoCa-CoLa*. Dzīves garša”). Kampaņās, kuru mērķis ir regulēt indivīda uzvedību, veicināt izvairīšanos no noteikta veida darbībām, reklāmas saukļi izskan kā rīkojumi darīt kaut ko konkrētu (piemēram, paliec dzīvs, nedzer un nebrauc, nekāp uz zāles, arī norādījumi Bībelē – nenogalini, nezodz) (Semin, Higgins, Montes, Estourget, & Valnecia, 2005).

Dažādu abstrakcijas līmeņu priekšstati

Indivīdu priekšstatiem par pasauli, citiem cilvēkiem, lietām un notikumiem piemīt dažādi abstrakcijas līmeņi (Liberman, Trope, & Stephan, 2007). Jebkurš indivīds katru mirkli piedzīvo tiešu, nepastarpinātu pieredzi, kas ir ļoti konkrēta, piemēram, ieelpo puķu smaržu, redz ainu sev apkārt, dzird otru cilvēku runājam, bet vienlaicīgi viņa atmiņā ir pagātnes notikumi, vai arī viņš prognozē nākotnes notikumus. Viss, ko indivīds iedomājas, spēj iztēloties, bet kas neveido viņa reālo tagadnes pieredzi, ir priekšstati. Libermans un viņa kolēģi (Liberman, Trope, & Stephan, 2007) indivīdu priekšstatu abstrakcijas līmeņu (*construal level*) dažādību skaidro ar tā saucamās psiholoģiskās distances palīdzību – cik nosacīti tālu laikā, telpā vai kā citādi attālināti no indivīda atrodas tas, par ko indivīdam ir savs priekšstats.

Psiholoģisko distanci veido distance laikā (piemēram, notikums tālā pagātnē) vai distance telpā (piemēram, ģeogrāfisks attālums). Sociālo distanci veido atšķirības starp indivīdu un citiem cilvēkiem. Līdzīgi un pazīstami cilvēki, kuri ir piederīgi tām pašām sociālām grupām un kategorijām, kurām pats indivīds, ir psiholoģiski tuvāki nekā atšķirīgi un mazpazīstami cilvēki, kuri ir piederīgi citām sociālām grupām un kategorijām. Tāpat sociālo distanci veido arī atšķirības varā un statusā. Indivīdi, kuriem piemīt liela vara, jūtas atšķirīgāki no citiem salīdzinājumā ar indivīdiem, kuriem piemīt maza vara (piemēram, Lee & Tiedens, 2001), un indivīdi ar lielu varu jūtas neatkarīgi no citiem (Smith & Trope, 2006). Šīs īpašības liek indivīdiem ar lielu varu izskatīties atšķirīgiem un psiholoģiski atrasties atstatus no pārējiem indivīdiem ar mazāku varu. Indivīdam ir mazāk informācijas par lielākā attālumā esošiem cilvēkiem, notikumiem un citām lietām, nekā par tiešā tuvumā esošiem cilvēkiem, notikumiem un citām lietām, tāpēc to visu, kas atrodas tālākā psiholoģiskā attālumā, viņi iztēlojas abstraktāk, izmantojot shematiskus priekšstatus (Liberman, Trope, & Stephan, 2007). Notikumu nozīme var mainīties atkarībā no tā, kādā abstrakcijas līmenī indivīdam par to ir priekšstats. Tātad teorija par psiholoģiskās distances ietekmi uz indivīdu priekšstatu abstrakcijas līmeņiem skaidro, ka par jebkuru lielākā psiholoģiskā distancē esošu objektu indivīdiem ir abstraktāks priekšstats nekā par tuvākā psiholoģiskā distancē esošu objektu (Liberman, Trope, & Stephan, 2007).

Libermans ar līdzautoriem (Liberman, Trope, & Stephan, 2007) ir apkopojis dažādus pētījumus, kuri liecina, ka atšķirīgos indivīdu priekšstatu abstrakcijas līmeņus var novērot dažādos veidos. Abstrakcijas līmeņi var būt dažādi gan lietvārdu kategorijās, gan darbībās, gan raksturojot personības iezīmes vai raksturojot citu cilvēku uzvedību (Hampson, John, & Goldberg, 1986; Semin & Fiedler, 1988; Trope, 1989; Rosch & Lloyd, 1978). Tātad būtībā iepriekš aprakstītais Semina un Fīdlera (Semin & Fiedler, 1988) izveidotais metasemantiskais lingvistisko kategoriju modelis ir viens no veidiem, kā mērīt psiholoģisko priekšstatu abstrakcijas līmeņus. Līdzīgi kā analizē par

kategorizāciju un kategoriju abstrakcijas līmeņiem ir jāuzsver, ka abstraktāki priekšstati nav tikai vienkāršots daudzu atsevišķu gadījumu variants. Bieži vien abstraktāki priekšstati ietver sevī papildus, iepriekš indivīda atmiņā uzkrātu, informāciju par atsevišķu stimulu un tā attiecībām ar citiem stimuliem. Piemēram, kāda bērna suņa vārds neinformē par suņa šķirni, bet zinot, ka tas ir Vācu aitu sugas suns, var prognozēt suņa īpašības. Abstrakcijas process ne tikai vienkāršo unikālā, konkrētā gadījuma īpašības, bet vienlaicīgi piešķir jaunu nozīmi notikumam. Abstrakti priekšstati attēlo reālus notikumus, kuros, iespējams, ir bijušas arī pretrunīgas lietas, vienkāršotā veidā, izslēdzot pretrunas, kas ļauj šos notikumus integrētā veidā kategorizēt atbilstoši jau iepriekš indivīda atmiņā uzkrātai informācijai (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007).

Pētījumos ir atklāts, ka laika distance nosaka, kādu mentālo konstrukciju abstrakcijas līmeni sarunu biedri sagaida (Trope & Liberman, 2003). Runājot par notikumiem, kas ir sagaidāmi drīzumā, valodā tiek lietots zemāks abstrakcijas līmenis, izteikumi ir konkrētāki, detalizētāki, nekā runājot par notikumiem, kas gaidāmi pēc ilgāka laika. Piemēram, nākotnes atvaļinājumu var iztēloties abstraktāk – kā „tā būs iespēja atpūsties un nomierināties” – vai konkrētāk – „tā būs iespēja izlasīt pāris labu grāmatu”. Dažādiem apgalvojumu abstrakcijas līmeņiem ir dažādas psiholoģiskās ietekmes tāpēc, ka tie pievērš uzmanību vienam notikumam dažādos veidos (Stapel & Semin, 2007). Minētajā piemērā abstraktākie apgalvojumi pievērš uzmanību notikuma vispārīgajiem iemesliem un mērķiem, bet konkrētākie apgalvojumi fokusē uzmanību uz specifiskajām aktivitātēm (Vallacher & Wegner, 1989). Šo laika distances faktoru mazina aktuāla sociālas informācijas klātesamība vai neesamība (Trope & Liberman, 2003). Piemēram, ja abiem sarunu biedriem ir kopīga informācija un sociālie likumi diktē, ka tā ir svarīga, tad tieši kopīgā informācija noteiks abstrakcijas līmeni, dominējot pār laika distanci. Tādā gadījumā arī par drīzumā gaidāmu notikumu var izteikties abstrakti un otrādi.

Abstrakcijas līmeņi un abstrahēšanās domāšanā

No nedaudz citāda skatu punkta piedāvā paraudzīties pētnieki Smite un Trope (Smith & Trope, 2006). Viņi aicina aplūkot abstrakciju plašāk kā tikai indivīdu valodā lietotos lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņus vai indivīdu priekšstatu abstrakcijas līmeņus. Smite un Trope (Smith & Trope, 2006) savos pētījumos par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem uzsver, ka informācijas apstrāde abstraktā līmenī nenozīmē informācijas apstrādi bez liekas piepūles, bet gan informācijas apstrādāšanu abstraktākā līmenī. Viņi uzsver, ka atšķirība informācijas apstrādē veidojas atkarībā no tā, uz kāda līmeņa informāciju fokusējas indivīds, nevis kādā veidā viņš apstrādā informāciju. Abstrakta informācijas apstrāde nozīmē atdalīt būtiskāko jeb galvenos elementus no visas pieejamās informācijas par kādu situāciju vai objektu (piemēram, Levy, Freitas, & Salovey, 2002; Liberman, Sangristano, & Trope, 2002). Uztvērēja aktuālie mērķi ietekmē to, kas

ir būtiskākais situācijā. Uztverot būtību, ir jādistančējas no neskaitāmām situācijas detaļām, jāierauga būtiskais aiz šīm detaļām. Abstrakta informācijas apstrāde nozīmē arī sakarību meklēšanu detalizētā informācijas gūzmā, struktūras un attiecību ieraudzīšanu starp neskaitāmām atsevišķām informācijas vienībām. Rezultātā informācija tiek kategorizēta augstākā, ietverošākā pakāpē jeb tiek vispārināta. Būtiskais šeit ir tas, ka abstrakts informācijas apstrādes process nav tas pats, kas deduktīvs domāšanas process (Kimchi, 1992; Smith & Trope, 2006). Tie ir savstarpēji neatkarīgi procesi.

Abstrakts informācijas apstrādes process no tieša jeb konkrēta informācijas apstrādes procesa atšķiras ar to, uz kādu informācijas līmeni indivīds fokusē savu uzmanību, nevis ar to, kāda veida sev iepriekš pieejamu informāciju indivīds lieto (piemēram, stereotipus). Līdz ar to domāt stereotipiski nozīmē informācijas apstrādes procesu abstraktā līmenī, pat ja stereotipi ir vispārīgākas kategorijas nekā konkrēti indivīdi vai situācijas. Informācijas apstrāde abstraktā līmenī nenozīmē, ka indivīds ir tikai daļēji vai nepietiekoši apstrādājis sev pieejamo informāciju par kādu objektu vai subjektu (Barsalou, Niedenthal, Barbey, & Rupert, 2003; Reyna & Brainerd, 1995, kā minēts Smith & Trope, 2006). Līdz ar to var secināt, ka pati par sevi informācijas apstrāde abstraktā līmenī nenozīmē vienkāršotu pasaules skatījumu vai mazāku piepūli informācijas apstrādes procesos.

Bērns, kognitīvo spēju attīstībā sasniedzot spēju abstrahēt, sāk spēt gan sintezēt, gan analizēt, jo tikai abstrahēšanas prasme nodrošina iespēju sintezēt un analizēt (Tetlock, Skitka, & Boettger, 1989). Abstrahēt nozīmē distancēties no konkrētas situācijas, pārnest likumsakarības no vienas situācijas uz citu, vispārināt likumsakarības un piemērot tās dažādās citās situācijās, kā arī ieraudzīt atšķirības starp dažādām situācijām. Tā ir kompleksa un integrējoša domāšana. Pati par sevi abstrahēšana nenozīmē, ka cilvēki neanalizē detaļas. Viņi spēj redzēt šo detaļu vietu un lomu plašākā kontekstā. Indivīdi, kuriem piemīt liela vara, jūtas attālināti no situācijas (psiholoģiskā distance), kas ļauj viņiem ieraudzīt esošajā informācijā slēpto struktūru un plānot ilgtermiņa stratēģijas mērķu sasniegšanai (Smith & Trope, 2006). Informācijas pieejamība atmiņā mainās atkarībā no konteksta. Tā ir atkarīga no sociālajā vidē esošajiem stimuliem, indivīda motivācijas, mērķiem, tai skaitā no indivīdam piemītošās varas (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007, sīkāk skatīt, Higgins, 1996).

Abstrahēšanas process nozīmē nošķirt no specifiskā, individuālā gadījuma informācijas pazīmes, pēc kurām tiks izvēlēta abstraktāka kategorija, tādējādi zaudējot konkrēto unikālo īpašību, bet piešķirot individuālajam gadījumam jaunu nozīmi, kas sasaista atsevišķo individuālo gadījumu ar jau iepriekš uzkrātām zināšanām vai ļauj ieraudzīt saikni ar citām kategorijām, kas nav iekļautas individuālā gadījuma aprakstā (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007). Šī promocijas darba divos eksperimentos abstrahēšanās ir operacionalizēta kā distancēšanās no vienas konkrētās situācijas, lai

ieraudzītu tās vietu plašākā kopainā un attiecības ar citām kategorijām, ārpus konkrētajā situācijā aktualizētajām kategorijām. Pirmajā pētījumā savukārt ir analizēti valodā lietotie abstrakcijas līmeņi.

3. Pētījumi par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem

Cilvēkam vai grupai piemītoša vara atstāj ietekmi uz indivīda izziņas procesiem, emocijām, stereotipizēšanas procesiem, aizspriedumiem, atribūcijām, uzvedības modeļiem, motivāciju, uzmanības fokusu un starpgrupu attiecībām. Pastāv daudz dažādu pētījumu par varas ietekmi uz šiem procesiem. Šo pētījumu rezultāti mēdz būt savstarpēji pretrunīgi, piemēram, par stereotipizēšanu lielas un mazas varas gadījumā (Fiske & Berdahl, 2007; Overbeck, 2010; Smith & Trope, 2006). Kā jau tika minēts pirmajā nodaļā, varas definīcijas ir ļoti atšķirīgas, kas daļēji skaidro dažādos pētījumu rezultātus. Atšķirīgie pētījumu rezultāti varētu būt saistīti arī ar to, ka varas ietekme var būt dažāda atkarībā no kontekstuāliem situācijas faktoriem, kurā indivīdi vai grupas atrodas, kā arī no indivīdu aktuāliem mērķiem un motivācijas.

Viens no veidiem, kā pētīt varas ietekmi uz izziņas procesiem, ir pētīt saikni starp varu un stereotipizēšanu (Fiske, 1993). Daudzi pētījumi pierāda, ka cilvēki ir tendēti vairāk stereotipizēt sev pakļautos cilvēkus, salīdzinot ar par sevi augstāk stāvošiem vadītājiem. Stereotipizēšana notiek divos veidos. Pirmkārt, neapzināti, nepievēršot uzmanību stereotipus neapstiprinošai informācijai. Un, otrkārt, apzinātākā ceļā, tieši pastiprināti pievēršot uzmanību stereotipus apstiprinošai informācijai. Stereotipus apstiprinošas informācijas meklēšana notiek situācijās, kad vadītāji jūtas tiesīgi vērtēt sev padotos (Goodwin, Gubin, Fiske, & Yzerbyt, 2000; Fiske, 1993). Tātad apzināta un kontrolēta informācijas apstrāde par padotajiem notiek tikai atsevišķās situācijās – tad, kad tiek pievērsta īpaša uzmanība stereotipus apstiprinošai informācijai. Stereotipizējot, savukārt, tiek lietota automātiska informācijas apstrāde. Savukārt padotie ir motivēti izprast augstāk stāvošos, lai pēc iespējas precīzāk varētu prognozēt vadītāju uzvedību. Tāpēc indivīdi, kuri atrodas padoto lomā, neapmierinās ar pieejamo informāciju stereotipiskā līmenī, bet pievērš uzmanību individuālām, tikai konkrētam vadītājam raksturīgām īpašībām, informācijai, un pieejamo informāciju analizē rūpīgi un pārdomāti (Depret & Fiske, 1999; Stevens & Fiske, 2000). Nelikumīgas vai netaisnīgas varas gadījumā indivīdi ar lielu varu pastiprināti lieto stereotipizāciju attiecībā pret padotajiem vai pakļautajiem, lai tādā veidā leģitimizētu varas sadalījumu sev par labu (Rodriguez-Bailon, Moya, & Yzerbyt, 2000). Varas līmenim palielinoties, stereotipizācija kļūst izteiktāka, arvien negatīvāk vērtējot citus un arvien pozitīvāk vērtējot sevi (Georgesens & Harris, 2000).

Tā kā stereotipi ir ar vispārīgām kategorijām saistīti atribūti, var secināt, ka domāt stereotipiski arī nozīmē lietot vispārīgas kategorijas. Starpgrupu kontekstā indivīdi, kuri pārstāv minoritātes, kuriem ir liela vara un augsts statuss, diskriminē citus visvairāk, savukārt indivīdi, kuri

pārstāv minoritātes, bet ir pakļauto pozīcijā, diskriminē citus vismazāk, izrādot pat ārgupas favorītismu. Tas balstās uz indivīdu vajadzību ticēt taisnīgai pasaules iekārtai atbilstoši teorijai par sabiedrības iekārtas attaisnošanu (Greenwald, et. al., 2002; Sidanius & Pratto, 1999). Arī stereotipu pētījumi rāda, ka cilvēki sistemātiski cenšas pamatot hierarhijas nepieciešamību sabiedrībā. Plašos starpkulturālos pētījumos grupām ar lielu varu tiek piedēvēta kompetence, turpretim nabadzīgām grupām – nekompetence un pat ne simpātiskums (Fiske, Cuddy, Glick, & Xu, 2002). Saskaņā ar sociālās dominances teoriju (Sidanius & Pratto, 1999) cilvēki, kuriem ir augsta sociālās dominances orientācija (kā personības iezīme), tic, ka pasaule ir iekārtota pēc principa – stiprākais uzvar, un attiecīgi izrāda favorītismu attiecībā pret valdošajām grupām, neatkarīgi no paša statusa. Tas liecina, ka sociālās dominances orientācija un indivīdam piemītoša vara ir divi atšķirīgi mainīgie lielumi.

Šo pētījumu rezultātā ir radies vispārpieņemts priekšstats, ka cilvēki ar lielāku varu vairāk stereotipizē, kas tradicionāli saskaņā ar teorijām par stereotipizēšanas procesiem nozīmē, ka viņi domā vispārīgākās kategorijās, neanalizējot detaļas jeb abstraktāk un vairāk izmantojot automātiskos informācijas apstrādes procesus (Fiske, 1993). Pretrunā ar šādu vispārīnājumu ir fakts, ka apzināti meklēt stereotipus apstiprinošu informāciju, kas var notikt arī lielas varas gadījumā, nav gluži automātisks informācijas apstrādes process. Tāpat vispārīnāts secinājums, ka cilvēki ar lielāku varu vairāk stereotipizē, ir nekorekts, jo nav ņemts vērā tas, ka vara atstāj dažādu ietekmi uz vieniem un tiem pašiem procesiem atkarībā no konteksta, mērķiem un motivācijas vai arī atkarībā no varas veida.

Atsevišķos pētījumos ir novērots pretējs process, kur lielākas varas rezultātā stereotipizēšana ir samazinājusies (Chen, Ybarra, & Kiefer, 2004, Overback & Park, 2001, 2006). Šādas pretrunas pētījumos galvenokārt ir skaidrojamas ar dažādajiem varas aspektiem, kuri katrā konkrētā pētījumā ir apskatīti. Piemēram, personīgā un sociālā vara atstāj dažādu ietekmi uz padoto stereotipizēšanas procesiem (Smith & Trope, 2006). Arī informācijas apstrādes procesu īpatnības var mainīties atkarībā no tā, kāda veida informācija tiek apstrādāta, piemēram, citu cilvēku uztvere, paša indivīda nākotnes darbības stratēģija, organizācijas mērķu sasniegšana vai jaunu izvirzīšana. Līdz šim lielākā daļa pētījumu ir veikti par starppersonu uztveri padoto – vadītāju kontekstā, tomēr ir virkne citas informācijas, kuru arī indivīdi analizē (Fiske & Berdahl, 2007). Tas ir vēl viens pierādījums tam, ka vara nav pētāma kā vienots, nedalāms psiholoģisks fenomens, ar kuru saskaroties, būtu sagaidāmas vienotas sekas uzvedībā un informācijas apstrādē.

Nesenā pētījumā ir pierādīts, ka personīgās varas gadījumā (neatkarība no citiem, spēja darīt un panākt, ko pats indivīds vēlas) stereotipizēšana palielinās, bet sociālās varas gadījumā (vara pār citiem cilvēkiem, viņu kontrole un vadība) stereotipizēšana samazinās (Lammers, Stocker, & Stapel, 2009). Saskaņā ar šo autoru domām sociālā vara nozīmē ne tikai kontroli, bet arī atbildību

par citiem. Piemēram, vadītāji ir ieinteresēti nevis stereotipizēt padotos, bet tieši izprast, kādi viņi ir un ko domā, lai varētu labāk motivēt un vadīt (Bass, 1985). Sociālā vara šādā izpratnē nozīmē savstarpēju atkarību. Kopējais komandas sniegums ir atkarīgs gan no vadītāja, gan padoto sniegumu. Tāpēc vadītājs īpaši centīsies izprast padotos.

Sociālā un personīgā vara ir neatkarīgi fenomeni, kas vāji korelē viens ar otru, bet abi korelē ar vispārēju varas izjūtu, ar kuru bieži ir manipulēts citos pētījumos (Lammers, Stoker, & Stapel, 2010). Lammers ar kolēģiem (2010) uzskata, ka varas dalījums personīgajā un sociālajā varā ir būtisks tikai tādu sociālpsiholoģisko fenomenu izpētē, kurus ietekmē psiholoģiska dimensija *neatkarīgs – atkarīgs*. Citi autori sociālo varu skaidro kā iespēju ar citu indivīdu palīdzību sasniegt sev vēlamos rezultātus. Ja indivīds sociālās varas gadījumā nejūtas līdzatkarīgs no padotajiem sekmīgu rezultātu sasniegšanā, tad šis varas veids pēc savas izpausmes un efektiem jau sāk līdzināties personīgajai varai (piemēram, Ā.Hitlera, J.Staļina fenomens). Dēļ dažādām sociālās varas interpretācijām pētījumos par sociālo varu ir atrodami pretrunīgi rezultāti. Personīgā vara nozīmē lielāku brīvību, neatkarību no citiem, tāpat kā sociālā vara gadījumos, kad indivīds nejūtas nekādā veidā atkarīgs no padotajiem. Tāpēc pastāv uzskats, ka šādi indivīdi nav motivēti tērēt kognitīvos resursus, lai izprastu citus, un tā vietā paļaujas uz automātiskiem izziņas procesiem jeb stereotipiem par sev pakļautajiem vai apkārtējiem cilvēkiem (Fiske, 1993; Fiske & Neuburg, 1990; Neuburg & Fiske, 1987).

Vadības teorijā 20.gs. sākumā valdīja uzskats, ka vadītājam ir jākoncentrējas uz mērķi, nevis komandu, un darbi tika sadalīti pēc iespējas sīkākās automātiskās vienībās, kuras darbiniekiem bija jāizpilda (Taylor, 1911). Mūsdienās organizācijās tiek attīstītas darbinieku motivācijas programmas, daļā organizāciju vadītāji daudz vairāk nekā iepriekš mēģina izprast darbiniekus, viņu motivāciju, talantus un trūkumus, lai nodrošinātu darbinieku ilgtermiņa lojalitāti organizācijai. Iespējams, ka mūsdienās darbiniekiem ir nedaudz lielāka personīgā vara nekā bija iepriekš, savukārt vadītājiem sociālā vara ir bijusi vienmēr. Iespējams, militāros apstākļos, arī mūsdienās, galvenais ir bezierunu paklausība un striktas pavēles, un tādā gadījumā karavīriem personīgā vara ir minimāla.

Ir veikti daudzi pētījumi par abstrakcijas līmeņu lietojumu valodā atkarībā no dažādiem faktoriem. No šiem pētījumiem ir secināms, ka pastāv situatīvi faktori (darbības atbilstība stereotipiem, starpgrupu attiecības, psiholoģiskā distance, indivīdam piemītoša vara), kas ietekmē valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakciju līmeni. Valodā lietotās lingvistiskās kategorijas ietekmē gan paša ziņas veidotāja sociālās izziņas procesus, gan uztvērēja informācijas apstrādes procesus. Viens no faktoriem, kas ietekmē lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņu izvēli, ir indivīda varas izjūta. Ne visus kognitīvos procesus personīgā un sociālā vara ietekmē dažādi. Pētījumos ir pierādīts, ka cilvēki, kuriem piemīt liela subjektīvās varas izjūta, valodā lieto

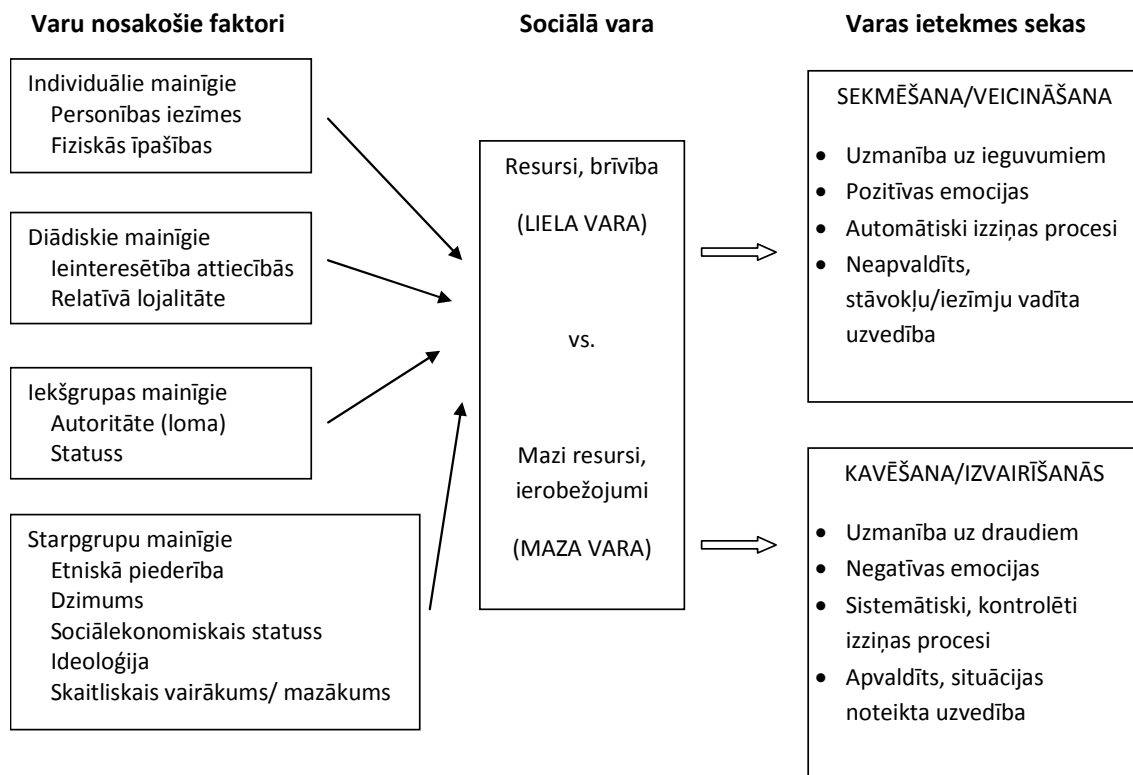

abstraktāka līmeņa lingvistiskās kategorijas, salīdzinot ar cilvēkiem, kuriem piemīt maza subjektīvās varas izjūta (Smith & Troope, 2006). Subjektīvās varas izjūtas ietekmi uz uztveres procesiem, iespējams, neietekmē tas, vai indivīdam piemītošā vara ir sociāla, vai personīga (Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Pētījumos, manipulējot ar varas izjūtu, cilvēki, kuriem neapzinātā līmenī aktualizēja varas izjūtu, valodā sāka lietot abstraktāka līmeņa lingvistiskās kategorijas nekā cilvēki, kuriem neapzināti tika aktualizēta varas neesamība (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Efekts bija manāms, lai gan pētījuma dalībnieki neapzinājās, ka varas izjūta ir tikusi aktualizēta. Darbību izklāstīšana abstraktākā līmenī ir saistīta ar iekšējo kontroles lokusu. Bet ir pierādīta arī pretēja saikne, - cilvēkā izraisot vēlmi spriest abstrakti, tas palielina paša cilvēka subjektīvās varas izjūtu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008).

Tātad ir pierādīts, ka saikne starp varas izjūtu un abstraktu lingvistisko kategoriju lietošanu valodā ir divvirzienu. Palielinot cilvēka varas izjūtu, viņš spriedumus izsaka abstraktāk, savukārt pamudinot cilvēku spriest abstrakti, palielinās cilvēka subjektīvā varas izjūta (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Divvirzienu attiecības starp varu un abstraktāku lingvistisko kategoriju lietojumu valodā nozīmē, ka hierarhija starp grupām tiek neapzināti pastiprināta un leģitimizēta ar valodas starpniecību. Cilvēki ar lielas varas izjūtu sāk izteikties abstraktāk, kas liek citiem viņus uztvert kā cilvēkus ar varu, un arī viņos pašos nostiprinās šī izjūta. Savukārt cilvēki ar mazu varas izjūtu fokusējas uz kontekstā būtiskām situatīvām detaļām, runā konkrētāk, zemākā abstrakcijas līmenī, rezultātā varas disproporcija starp diviem indivīdiem vai grupām nostiprinās, pat ja viena vai abas puses to nevēlas. Neatbildēts paliek jautājums: ja varas izjūta palielina abstraktu kategoriju lietošanu domāšanā visos gadījumos, tad kā skaidrot, ka lielāka vara ne vienmēr veicina stereotipizēšanu?

Plaši pētījumi ir veikti par varas ietekmi uz regulējošo uzmanības un uzvedības fokusu. Regulējošais uzmanības un uzvedības fokuss ir viens no automātiskajiem cilvēku pašregulācijas procesiem (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007). Pašregulācija ietver virkni dažādu procesu, kas ietekmē pieejamību sociālām zināšanām un to pielietojamību, piemēram, nomākšana, apspiešana, pielāgošanās vai pastiprināšana. Pašregulācija ietekmē to, kādas zināšanas tiks aktualizētas, vai un kādā veidā tās tiks pielietotas. Regulējošais uzmanības un uzvedības fokuss (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003) ir viens no pašregulācijas veidiem. Cilvēki ir motivēti tiekties pēc prieka un baudas un izvairīties no ciešanām un sāpēm. Regulējošais fokuss ir indivīda pašregulācijas veids, kas palīdz sasniegt vēlamu nākotnes stāvokli. Motivācija kaut ko sasniegt vai no kaut kā izvairīties izraisa atšķirīgus kognitīvos procesus – selektīvā uzmanība tiek automātiski fokusēta uz atšķirīgām sevī vai citu indivīdu un situāciju raksturojošām īpašībām, tiek aktivizēti atšķirīgi informācijas apstrādes procesi, un rezultātā veidojas atšķirīga uzvedība (Higgins, 1997).

Daļa pētnieku uzskata, ka dēļ tā, ka vara nemainīgā veidā ietekmē regulējošo uzmanības un uzvedības fokusu, varai piemīt vienota integrēta ietekme uz cilvēka uzvedību (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Analizējot atšķirīgus varas ietekmes rezultātus uz cilvēku informācijas apstrādes procesiem un uzvedību atkarībā no varas veida – sociālā vai personīgā vara, - ir secināts, ka varas ietekme uz indivīdu uzmanības un uzvedības regulējošo fokusu nav atkarīga no varas dalījuma sociālajā vai personīgajā varā (Lammers, Stoker, & Stapel, 2009). Keltnera u.c. izstrādātajā teorētiskajā modelī par varas ietekmi uz emocijām, uzmanības fokusu, informācijas apstrādes procesiem un uzvedības regulāciju vara ir definēta kā „indivīda relatīva spēja ietekmēt citu indivīdu, nodrošinot vai liedzot resursus un pielietojot sodus” (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, lpp.265., 2003). Apbalvojumi un sodi var būt gan materiāli, gan nemateriāli. Autoru izpratnē šāda varas definīcija nesašaurina varas ietekmes analīzi līdz atsevišķām situācijām, bet ļauj apskatīt varu kā fenomenu visdažādākajās attiecībās, sākot no bērna – pieaugušā attiecībām, līdz pat starptautiskiem konfliktiem. Savu pētījumu rezultātus un viedokli viņi ir apkopājuši 1.attēlā redzamajā shēmā.

1. attēls. Varu nosakošie faktori un varas ietekmes sekas (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 267. lpp., 2003).

Indivīdiem, kuriem piemīt lielāka vara, ir raksturīgas pozitīvas emocijas (pacilātība, lepnums, kaisle), uzmanība ir vērsta uz potenciāliem ieguvumiem, uzvedība atbilst regulējošam fokusam – uzsākt, tiekties, tuvoties, – uzvedība netiek kontrolēta, nomākta, kavēta, bet reakcijas

tiek paustas brīvi, informācijas apstrādes procesi ir automātiski, neapzināti, nekontrolēti, par citiem cilvēkiem tiek izdarīti dispozicionāli secinājumi. Individīem, kuriem nepiemīt vara, ir raksturīgas negatīvas emocijas (trauksme, bailes, kauns, vaina), uzmanība ir vērsta uz potenciāliem draudiem, informācijas apstrādes procesi ir apzināti, kontrolēti, ar mērķi prognozēt potenciālos draudus, uzvedība un reakcijas ir apvaldītas, situācijas noteiktas, ar mērķi izvairīties no draudiem, neizsaukt sankcijas pret sevi (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003).

Gadījumā, kad uzvedības un uzmanības regulējošais fokuss ir vērsts uz jaunu darbību uzsākšanu, tiekšanos pēc jauniem stimuliem un darbībām, tuvošanos jaunām situācijām vai indivīdiem, informācijas apstrādes procesi ir pamudinoši, vērsti uz jaunu stimulu meklēšanu un izzināšanu, stratēģiju izvēle ir elastīga, uzvedība ir vērsta uz mērķu sasniegšanu, neizslēdzot to, ka arī mērķi var tikt mainīti vai pielāgoti jauniem izaicinājumiem. Gadījumos, kad uzvedības un uzmanības regulējošais fokuss ir vērsts uz izvairīšanos no iespējamiem draudiem, pieejamo resursu, informācijas, zināšanu, pilnvaru vai kā cita ierobežojumiem, informācijas apstrādes procesi ietver sevī piesardzīgu, uzmanīgu visas, situācijā pieejamās, informācijas izvērtēšanu, uzmanības fokuss ir sašaurināts (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003).

Savukārt Fiske un Berdāla (Fiske & Berdahl, 2007) atzīst, ka sociālā vara var atstāt dažādu ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem. Pētnieces dažādo ietekmi analizē, balstoties uz divām pretējām motivācijām, ar kurām indivīds, kuram ir vara, saskaras. Saskaņā ar viņu viedokli vara ir relatīva kontrole pār vērtīgiem (nozīmīgiem) resursiem, kas indivīdā rada spriedzi starp vēlmi sasniegt sev vēlamus rezultātus, neinteresējoties par citiem, un atbildību, palīdzot citiem sasniegt viņiem nozīmīgos rezultātus. Vara var tik izmantota kopējas labklājības celšanai vai tieši otrādi – graušanai, labam vai ļaunam. Duālā varas daba skar jautājumus par indivīda *es* attiecībā pret citiem, vienu indivīdu attiecībā pret grupu, vienu grupu attiecībā pret citu grupu. Cilvēki, kuriem ir vara pār vērtīgiem resursiem vai savu un citu indivīdu darbības rezultātiem, tādējādi ir īstenojuši arī vienu no cilvēku psiholoģiskajām vajadzībām – kontroli pār notiekošo, spēju prognozēt nākotni atbilstoši savai tagadnes rīcībai. Bet cilvēki, kuriem nav varas, faktiski nevar kontrolēt notiekošo un var just nenoteiktību attiecībā par savu nākotni (Fiske, 1993). Cilvēki, kuriem nav kontroles pār sev nozīmīgiem rezultātiem jeb kuriem tā ir mazāka, ir motivēti uzmanīgi vērot tos, kuriem ir vara, lai izprastu un spētu prognozēt rīcības veidus, kuri var veicināt pozitīvus rezultātus. Individī ar mazāku varu vadošos vai valdošos cilvēkus vērtē pietuvinātā, rūpīgā un individuālā, nevis attālinātā, ātrā un stereotipiskā veidā. Tādējādi indivīdi ar mazu varu analizē visu pieejamo informāciju, it sevišķi netipisku informāciju, jo tā ir informatīvāka, un izdara dispozicionālas atribūcijas par indivīdiem ar lielāku varu (Depret & Fiske, 1999; Erber & Fiske, 1984; Neuberg & Fiske, 1987, kā uzskaitīts Fiske & Berdahl, 2007).

Kā jau iepriekš minēts, varas trūkums izraisa cilvēkos pastiprinātu uzmanību novērst draudus, negatīvas emocijas un gatavību izvairīties no sodiem (Keltner, Anderson, & Gruenfeld, 2003). Šāds regulējošais uzmanības fokuss ierobežo indivīdus izrādīt iniciatīvu, kā arī ieraudzīt dažādu rīcības stratēģiju iespējas, jo visa uzmanība ir fokusēta uz esošajai situācijai pietuvinātiem faktiem jeb, citiem vārdiem, uz esošajā situācijā aktuāliem stimuliem. Indivīdi, kuriem piemīt kontrole pār saviem un citu indivīdu darbības rezultātiem jeb kuriem ir lielāka vara pār esošo situāciju, var nebūt tik uzmanīgi un precīzi kā cilvēki ar mazāku varu. Arī varas pozīcijās esošas grupas pārstāvji par tagadnē aktuālu konkrētu situāciju var būt mazāk precīzi, bet tas nav novērojams visos gadījumos (Ebenbach & Kletner, 1998; Keltner & Robinson, 1997). Indivīdi, kuriem piemīt vara, biežāk rīkojas dažādos, atšķirīgos veidos nekā indivīdi bez varas. Vara veicina iespējamību indivīdam izpausties saskaņā ar savu individuālo raksturojumu. Tā kā indivīdus ar varu neierobežo ārēji ierobežojumi, tad viņi var netraucēti rīkoties atbilstoši savam individuālajam raksturojumam (Fiske & Berdahl, 2007).

Saskaņā ar Fiskes un Berdālas viedokli zinātniskajā literatūrā ir maz apskatīts, kāda ir varas ietekme uz indivīda informācijas apstrādes procesiem un uzvedību gadījumos, kad indivīda motivācija ir uzņemties atbildību par citiem, palīdzēt citiem un darīt labu kopumā, nevis tikai apmierināt savas egoistiskas vēlmes uz citu rēķina (Fiske & Berdahl, 2007). Ņemot vērā, ka indivīdus ar lielu varu neierobežo atkarība no citiem, tad šādi indivīdi būtībā var rīkoties, kā vēlas, vai saskaņā ar savu galveno motivāciju – darīt citiem labu vai izmantot citus. Līdz ar to cilvēku vidū ar lielu varu ir novērojama lielāka uzvedības dažādība nekā cilvēku vidū ar mazu varu (Guinote, Judd, & Brauer, 2002). No tā var secināt, ka līdzšinējie pētījumi par varas ietekmi nav vispārināmi kā universāli varas efekti. Pirmkārt, tāpēc, ka vara vispār nav interpretējama kā vienots nedalāms psiholoģisks fenomens, un, otrkārt, tāpēc, ka cilvēku motivācija, mērķi un situatīvais konteksts var ļoti ietekmēt to, kādas tad izmaiņas varas esamība atstās uz indivīdu. Treškārt, varas ietekme var mainīties atkarībā no tā, kāda veida informāciju indivīds, kuram ir vara, analizē. Precīzāk var aprakstīt, kas notiek ar indivīdu, kurš būtībā ir atkarīgs jeb kuram nav varas un kurš ir padotā vai pakļautā lomā. Un patiesi, Fiske un Berdāla savā pārskatā par sociālo varu secina, ka, lai izprastu, kas notiek ar indivīdu, kuram piemīt liela vara, ir nepieciešama varas ietekmes analīze, ņemot vērā indivīda īpašību, viņa vietas sabiedrībā un situāciju raksturojošu faktoru savstarpējo mijiedarbību, jo tikai visi šie mainīgie kopā veidos pilnīgu izpratni par varas izmantošanu labam vai ļaunam (Fiske & Berdahl, 2007).

Apkopjot šajā nodaļā analizētos pētījumus, indivīdiem ar lielu varu ir raksturīgs uz tiekšanos un tuvošanos orientēts regulējošais fokuss un mazas varas gadījumā – uz izvairīšanos orientēts regulējošais fokuss (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Mazas varas gadījumā indivīdiem nav

kontroles pār sev svarīgiem rezultātiem un resursiem, vēl vairāk, indivīdi var būt atkarīgi no citiem cilvēkiem ar lielāku varu jeb kontroli, un uzmanība tiek veltīta tam, lai izvairītos no potenciāliem draudiem, emocijas veidojas negatīvas. Savukārt indivīdi ar lielu varu apkārtējo vidi uztver kā iespēju pilnu, iespējamās uzvedības stratēģijas uztver kā tādas, kuru rezultātā ir iespējami potenciāli ieguvumi. Šādiem indivīdiem ir raksturīgas pozitīvas emocijas. Pastāv teorijas, kurās ir skaidrots, ka pozitīvas emocijas izraisa automātisku informācijas apstrādes procesu, kam ir vajadzīga mazāka piepūle salīdzinājumā ar apzinātu un kontrolētu informācijas apstrādes procesu (Swarch & Clore, 1988; Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007). Rezultātā varētu secināt, ka indivīdi ar lielu varu domā un izdara spriedumus vienkāršotā veidā, neizmantojot sarežģītu kognitīvo analīzi, bet tā vietā lietojot automātiskus informācijas apstrādes procesus, un attiecīgi ir vairāk tendēti stereotipizēt citus. Tas saskan gan ar pētījumiem par padoto stereotipizēšanu, gan ar pētījumiem par regulējošo uzmanības un uzvedības fokusu (piemēram, Depret & Fiske, 1999; Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), gan ar pētījumiem par augstāka abstrakcijas līmeņa lingvistisko kategoriju lietošanu valodā (piemēram, Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Daudzi pētījumi ir pierādījuši, ka liela varas izjūta izraisa abstraktāku lingvistisko kategoriju lietošanu valodā, kas arī teorētiski atbilst automātiskākiem izziņas procesiem un varētu liecināt par abstrahēšanos (piemēram, Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008; Stapel & Semin, 2007). Tomēr, pirmkārt, līdz šim pētījumos sociālās izziņas procesi ir analizēti tieši attiecībā pret citiem cilvēkiem. Prognozējot paredzamos sociālās izziņas modeļus indivīdiem ar lielu un mazu varu, galvenais uzsvars ir likts uz citu cilvēku un grupu uztveri (skatīt 1.tabulu). Otrkārt, pastāv jautājums, vai abstraktāku kategoriju lietošana domāšanā un abstraktāku lingvistisko kategoriju lietošana valodā vienmēr nozīmē automātiskus informācijas apstrādes procesus.

Smite un Trops (Smith & Trope, 2006) secina, ka pētījumi par padoto stereotipizēšanu un regulējošo uzmanības un uzvedības fokusu pēc būtības apgalvo, ka indivīdi „ar lielu varu domā par sociālo pasauli ar mazāku piepūli, mazāk apdomīgi, lietojot vairāk heuristikā un vairāk deduktīvu spriešanas veidu nekā indivīdi ar mazu varu” (579.lpp.). Tomēr viņi nepiekrīt šādam viedoklim. Pētījumos ir atzīts, ka automātiska sociālā izziņa neprasa lielu piepūli, ir relatīvi ātra un ir saistīta ar kognitīvo resursu taupīšanas mehānismiem un vienkāršiem likumiem lēmumu pieņemšanas procesā (Bargh & Chartrand, 1999; Chaiken, Liberman, & Eagly, 1989; Wegner & Bargh, 1998). Automātiska informācijas apstrāde tiek lietota arī stereotipizācijas procesos. Kontrolēta sociālā izziņa tiek lietota apzināti, ar nolūku. Tas ir tīšs un rūpīgs informācijas apstrādes process, kas prasa pūles un liek apsvērt dažādu reakciju un uzvedības iespējas, dažādas stimulu īpašības. 1.attēlā ir norādīts, ka izteiktas varas ietekmē indivīds lieto automātiskos izziņas procesus, kas saskan ar pētījumiem par stereotipizēšanas palielināšanos lielas varas gadījumos. Tomēr, kas tad notiek ar

izziņas un informācijas apstrādes procesiem gadījumos, kad lielas varas rezultātā indivīds nelieto stereotipizāciju un heuristiku (spriedumu izdarīšana, balstoties uz iepriekšēju pieredzi, bez visu alternatīvu rūpīgas izsvēršanas) kā informācijas apstrādes veidus? Kā automātiski informācijas apstrādes procesi ir savietojami ar elastīgu stratēģiju izvēli un pielietojumu, un ar virzīšanos uz mērķa sasniegšanu? Smite un Trops (Smith & Trope, 2006) uzskata, ka tā vietā, lai apgalvotu, ka indivīdi ar lielu varu ir pakļauti heuristiskai domāšanai un nekontrolētai paļāvībai uz virspusēju stereotipisku informāciju, ir jāanalizē, uz kāda līmeņa informāciju koncentrējas indivīdi ar lielu varu (Smith & Trope, 2006). Teorijas par psiholoģisko distanci pamato, ka vara ir viens no psiholoģiskās distances veidojošiem faktoriem, kas ļauj indivīdam ar lielu varu skatīties distancētā veidā uz kādu aktuālu situāciju, sevi vai citiem indivīdiem tajā un veido abstraktākas mentālās konstrukcijas (Liberman, Trope, & Stephan, 2007). Smite un Trops (Smith & Trope, 2006) apgalvo, ka, piemēram, vadītāji, domājot par savas organizācijas stratēģiju un nākotnes darbību, nevar atļauties pieņemt lēmumus pavirši un neuzmanīgi. Tāpēc ir nepamatoti apgalvot, ka vara samazina indivīda vispārējo uzmanību un pieejamās informācijas apstrādi. Tā vietā varas radītā psiholoģiskā distance ļauj indivīdam fokusēties uz informācijas centrālajiem aspektiem, ārpus neskaitāmām detaļām, ļauj neapmaldīties niansēs, kuras, iespējams, raksturo tikai kādu vienu situācijas centrālo tendenci. Indivīds abstrahējas no situācijas niansēm un raugās uz to no plašāka skatu punkta. Tas nozīmē, ka, līdzīgi kā otrajā nodaļā runājot par kategorijām, vispārīgākas kategorijas ir, no vienas puses, vienkāršotas, salīdzinot ar neskaitāmām individuālu īpašību variācijām kategorijas ietvaros, no otras puses, abstraktāka kategorija dod iespēju ieraudzīt citas kopīgās atsevišķo stimulu īpašības un attiecības ar citām kategorijām lielākā struktūrā. Kā arī var palīdzēt ieraudzīt struktūru, kura slēpjas aiz neskaitāmām informācijas vienībām. Tas var palīdzēt vadītājiem vai indivīdiem ar lielu varu veikt ilgtermiņa plānošanu un organizācijas darbības virzīšanu uz ilgtermiņa mērķu sasniegšanu.

Smite un Trops (Smith & Trope, 2006) uzsver, ka nav veikti pētījumi, kas tiešā veidā pierādītu, ka indivīdi ar lielu varu tiešām lieto tikai automātiskus informācijas apstrādes procesus pretstatā indivīdiem ar mazu varu, kuri lieto kontrolētus, apzinātus informācijas apstrādes procesus, kas prasa lielu piepūli un sarežģītu kognitīvu spriešanu. Līdz šim secinājumi, ka indivīdi ar lielu varu lieto automātiskus informācijas apstrādes procesus, ir izdarīti pastarpināti, piemēram, no pētījumiem par pastiprinātu pakļauto darbinieku stereotipizēšanu lielas varas gadījumā. Tā kā daļa pētījumu pierāda, ka indivīdi ar lielu varu vairāk stereotipizē, tad ir izdarīts secinājums, ka šādi indivīdi lieto vairāk automātiskus informācijas apstrādes procesus. Smite un Trope kā pretargumentu lieto faktu, ka stereotipizēt ir iespējams arī apzināti, ar nolūku vadot uzmanību – meklējot stereotipus apstiprinošu informāciju (Fiske, 1993). Pētījumi par četrām automātiskas informācijas apstrādes raksturojošu mainīgo – procesa neapzināšanās, procesa efektivitātes,

neplānotas procesa aizsākšanas, nespējas kontrolēt procesu (Bargh, 1994) – tiešu saistību ar indivīdiem piemītošu varu līdz šim nav veikti (Smith & Trope, 2006). Būtiski ir arī tas, ka līdzšinējie pētījumi par varas ietekmi uz indivīda izziņas un domāšanas procesiem līdz šim ir koncentrēti uz starppersonu pētījumiem padoto – vadītāju kontekstā, pētot, kā padotie uztver vadītājus un otrādi. Keltner ar kolēģiem (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), apkopojot sociālās izziņas procesus indivīdiem ar un bez varas, ir apskatījuši tikai informācijas apstrādes procesus, kur analizējamā informācija ir saistīta ar citu indivīdu uztveri, kā redzams 1.tabulā.

1. tabula. *Prognozētie sociālās izziņas modeļi indivīdiem ar augstu un zemu varu (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 273. lpp., 2003)*

Izziņas joma	Liela vara	Maza vara
Indivīdu uztvere	Stereotipi, Neprecīzi slēdzieni	Informācijas individuācija, precizitāte
Grupu uztvere	Ārgrupas diskriminācija, Iekšgrupas favorītisms	Iekšgrupas diskriminācija, ārgrupas favorītisms
Atribūcija		
Kolektīvi uzdevumi	Fokuss uz sevi	Fokuss uz citiem
Citas darbības	Dispozicionāli	Situatīvi

Smite un Trops uzskata, ka indivīds ar lielu varu spēj nošķirt, kādu informāciju apstrādāt ātri un efektīvi (automātiskie informācijas apstrādes procesi) un kādu informāciju analizēt rūpīgi un detalizēti (Smith & Trope, 2006). Ir arī iespējams, ka aktuāla abstrakta mērķa gadījumā konkrētie mērķi, kuri neatbilst abstraktajam mērķim, tiek nomākti (Bodenhausen & Macrae, 1998; Kunda & Thagard, 1996). Iespējams, indivīdi ar lielu varu variē starp abiem informācijas apstrādes procesiem. To apliecina arī fakts, ka indivīdi, kuriem piemīt liela vara, spēj rīkoties ļoti dažādi, tai pat laikā ir vieglāk prognozēt indivīdu rīcību, kuriem ir maza vara. Atsevišķi pētījumi pierāda, ka indivīdi, kuriem piemīt vara, biežāk rīkojas savai personībai atbilstoši, viņu uzvedībai ir raksturīga lielāka dažādība nekā indivīdiem ar mazu varu (Fiske & Berdahl, 2007). To var skaidrot ar uzvedības un uzmanības regulējošo fokusu. Indivīdi ar mazu varu koncentrējas uz izvairīšanos no potenciāliem draudiem, kamēr indivīdi ar lielu varu meklē visdažādākās jaunas darbības iespējas (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003).

Abstrakti domāt (Smith & Trope, 2006) nozīmē arī analizēt pieejamo informāciju, meklējot tajā būtiskāko, kā arī strukturālas likumsakarības starp atsevišķām informācijas vienībām, tādā veidā radot jaunas, ietverošas kategorijas un varbūt jaunas iespējas. Automātiska informācijas apstrāde un citi kognitīvo resursu taupīšanas mehānismi ir tie, kurus izmantojot netiek veikta rūpīga pieejamās informācijas analīze. Tos lieto, lai taupītu kognitīvos resursus. Iespējams, indivīdiem ar lielu varu ir

jātaupa kognitīvie resursi vienas informācijas analīzē, lai efektīvi varētu apstrādāt cita veida informāciju. Ja cilvēks fokusējas tikai uz konkrēto situāciju, tad viņam nav iespējas ieraudzīt plašāku kopainu. Līdz ar to tiek izvirzīta šī promocijas darba *pirmā hipotēze*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes.

Šī promocijas darba ietvaros tiks pētīta varas ietekme gan uz valodā lietotiem abstrakcijas līmeņiem, gan uz spēju abstrahēties jeb distancēties no aktualizētas identitātes. Atšķirībā no iepriekš veiktajiem pētījumiem par varas ietekmi uz valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņiem šajā pētījumā vara ir operacionalizēta kā piederība grupai, kurai kopumā piemīt lielāka kontrole pār pētniecības situācijā pētījuma dalībniekiem aktuālām kategorijām – ekonomiskajiem resursiem. Fiske un Berdāla (Fiske & Berdahl, 2007) apgalvo, ka vara atstāj ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem, pat ja tās esamība nav apzināta. Līdzšinējos pētījumos par varas ietekmi uz valodā lietoto lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņiem neapzināti vai apzināti tika inducēta varas izjūta, turpretī šajā pētījumā promocijas darba ietvaros varas ietekme uz informācijas apstrādes procesiem tiks pētīta, balstoties uz indivīdu piederību grupām ar atšķirīgu varu. Grupas ar atšķirīgu varu atsevišķā jomā – pieejā un kontrolē pār ekonomiskiem resursiem šajā gadījumā ir sievietes un vīrieši. Šī darba piektajā nodaļā ir sniegts sīkāks šī apgalvojuma, ka vīriešiem kā grupai kopumā piemīt lielāka pieeja un kontrole pār ekonomiskiem resursiem nekā sievietēm, ja salīdzina esošo situāciju Latvijā starp sievietēm un vīriešiem kā divām sociālām grupām pamatojums, kā arī ir analizēti iemesli šādai situācijai. Līdz ar to varas izjūta netiks manipulēta.

Tā kā varas ietekme mainās atkarībā no indivīdiem aktuālām situācijām, tad varas atšķirības konkrētajā jomā var ietekmēt informācijas apstrādes procesus tikai pie nosacījuma, ka kategorija, kurā pastāv varas atšķirības, ir aktualizēta. Šī promocijas darba ietvaros tiek izvirzīts šāds *pētījuma jautājums*: kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos? Atbildes uz šo jautājumu tiks meklētas, analizējot cita pētījuma datus, kas tika nodoti autorei rīcībā. Abstrakcijas lietojums valodā tiks noteikts, analizējot sieviešu un vīriešu lietotos lietvārdus ar varas atšķirībām saistītā kategorijā, klasificējot tos trīs dažādos abstrakcijas līmeņos. Divos eksperimentālos pētījumos savukārt tiks pētīts, kā vara ietekmē spēju abstrahēties no konkrētā situācijā aktualizētiem indivīdam būtiskiem faktoriem, precīzāk, vienā eksperimentā – no eksperimentāli aktualizētas sociālās identitātes un otrā eksperimentā – no eksperimentāli radītas sociālās identitātes. Abi eksperimenti pārbaudīs promocijas darba izvirzīto *pirmo hipotēzi*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes.

4. Sociālās identitātes sarežģītība un tās saistība ar varu

Kā jau iepriekšējās nodaļās ir aprakstīts, pastāv daudzi pētījumi par varas ietekmi uz indivīdu informācijas apstrādes procesiem (Fiske, 1993; Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Vara ir arī viena no starpgrupu attiecību raksturojošām īpašībām. Sociālās psiholoģijas ietvaros pastāv daudz pētījumu par starpgrupu attiecībām, kuru viens no praktiskajiem mērķiem ir atrast veidus, kā varētu novērst starpgrupu konfliktus. Samērā nesen šajā pētījumu virzienā ir izveidota jauna teorētiska konstrukcija – sociālās identitātes sarežģītība (Roccas & Brewer, 2002). Tas ir komplicēts jēdziens, kas sevī ietver gan indivīda informācijas apstrādes procesus sociālās izziņas jomā, gan motivāciju, gan pieredzi. Tā kā pētījumi liecina par varas ietekmi uz sociāli kognitīviem procesiem, tad šajā promocijas darbā tiek pētīta arī varas ietekme uz sociālās identitātes sarežģītību. Tā kā tas ir jauns un pietiekami sarežģīts jēdziens, kā arī varas ietekme uz sociālo identitātes sarežģītību līdz šim nav pētīta, šī nodaļa seko apskatam par līdz šim veiktajiem pētījumiem par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem. Šajā nodaļā vispirms tiks raksturots pats jēdziens un pēc tam tiks veiktas teorētiskas spekulācijas par indivīdam piemītošas varas ietekmi uz sociālās identitātes sarežģītību.

Tērners ar kolēģiem (Turner et al., 1987) savulaik sāka pētījumus par procesu, kā notiek cilvēka psihes depersonalizācija, indivīdam spēcīgi identificējoties ar kādu sev svarīgu grupu. Katrs cilvēks vienlaikus pieder pie vairākām sociālajām grupām, un tas nozīmē, ka indivīdiem ir vairākas sociālās identitātes (Deaux, 1996; Roccas & Brewer, 2002; Stryker & Statham, 1985; Tajfel, 1978). Tērnera izstrādātā paškategorizācijas teorija skaidro sociālās identitātes fenomena sociāli kognitīvo pamatu, kas ļauj indivīdam identificēties ar grupu. Nav grūti iedomāties pietiekami lielu un sarežģītu sociālo grupu un novērot, ka sabiedrība viegli sadalāma mazākās grupās, izmantojot tādas nozīmīgas pazīmes un īpašības kā dzimums, vecums, seksuālā orientācija, politiskā pārliecība, profesija, reliģiskā pārliecība utt. Katrs no šiem kritērijiem var kalpot par pamatu vienojošai identitātei. Dažādas sociālās pazīmes, pēc kurām indivīds sevi apzinās kā piederīgu pie noteiktas grupas vai uzskatu sistēmas, piemēram, reliģija, politiskie uzskati, profesija, vecums, dzimums, hobiji vai etniskā izcelsme, nav izslēdzošas, tās drīzāk ir papildinošas, t.i., vieni un tie paši cilvēki grupā var būt vienoti pēc vienām pazīmēm, bet atšķirties pēc citām. Sabiedrībā ir grupas ar dažādu pagātni, pieredzi, īpašībām, piemēram, etniskās, reliģiskās, dažkārt arī profesionālās grupas, pie kurām cilvēki var piederēt. Ir svarīgi saprast un ņemt vērā šo sabiedrībā novērojamo sociālās identitātes tīklojuma uzbūves sarežģītību, kurā identitātes vairāk vai mazāk pārklājas (Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009). Indivīda priekšstati par savu iekšgrupu struktūru ietekmē gan

priekšstatus par sevi, gan attieksmi pret ārgrupām, tāpēc ir svarīgi saprast multiplo sociālo identitāšu struktūru.

Daļa pētnieku uzskata – jo spēcīgāka ir indivīda identifikācija ar iekšgrupu, jo izteiktāki būs šī indivīda starpgrupu aizspriedumi (Hinkle & Brown, 1990; Turner & Reynolds, 2001). Lielākā daļa sociālās identitātes un starpgrupu attiecību pētījumu ir veikti vienas iekšgrupas – ārgrupas kategorizācijas kontekstā, lai gan cilvēks vienlaicīgi identificē sevi ar daudzām grupām. Neliela daļa pētījumu ir analizējuši jautājumu par multiplām sociālām identitātēm (Brewer, 2000, 2005; Hogg & Terry, 2001; Migdal, Hewstone, & Mullen, 1998). Šajos pētījumos ir analizēti gadījumi, kad cilvēkam vienlaicīgi ir nozīmīgas vairākas grupas. Identifikācija ar dažādām, indivīdam vienlaicīgi svarīgām grupām variē subjektīvajā nozīmē un vērtībā, hroniskajā un situatīvajā pieejamībā. Daļa pētnieku uzskata, ka jebkurā konkrētā situācijā tikai viena identitāte ir psiholoģiski reāla – „reljefais *es* koncepta, sociālās uztveres un sociālās rīcības pamats” (Hogg, Abrams, Otten, & Hinkle, 2004). Savukārt sociālās identitātes sarežģītības (*social identity complexity*) jēdziena pamatā ir viedoklis, ka cilvēkam vairākas grupas jeb sociālās identitātes var būt pastāvīgi nozīmīgas (Roccas & Brewer, 2002). Sociālās identitātes sarežģītība ir jēdziens (Roccas & Brewer, 2002), kas raksturo to, cik lielā mērā cilvēks apzinās savu piederību dažādām grupām un vienlaicīgi šo grupu savstarpēju atšķirīgumu. Indivīdi ar zemu sociālās identitātes sarežģītības līmeni uztver sev nozīmīgās grupas kā savstarpēji ļoti līdzīgas, ar vienu un to pašu cilvēku sastāvu visās grupās. Indivīdi ar augstu sociālās identitātes sarežģītības līmeni uztver sev nozīmīgās grupas kā savstarpēji atšķirīgas, ar daļēju pārklāšanos, kas nozīmē, ka indivīds apzinās, ka cilvēki šajās grupās ir dažādi, un daļa vienas grupas dalībnieku nav citu grupu sastāvā.

Rokasa un Brūvere (Roccas & Brewer, 2002) izdala četrus dažādus identitātes struktūras veidus, kas rāda dažādus veidus – no vienkāršiem līdz sarežģītiem, - kā subjektīvi var atspoguļot indivīdu uztvertās attiecības starp multiplām iekšgrupām: pārklāšanās, pārsvars, sadalīšana un sapludināšana.

Pārklāšanās (*intersection*) – ir veids, kā, pastāvot vienlaicīgi vairākām sociālajām identitātēm, saglabāt vienotas iekšgrupas priekšstatu. Iekšgrupa tiek definēta kā tā daļa, kuru veido visu multiplo indivīda grupu piederību savstarpēja pārklāšanās. Piemēram, ja sieviete-politiķe vēlēšies nosaukt vienojošu sociālo identitāti, kas raksturotu visas viņas sociālās identitātes, tad viņa teiktu, ka ir politiķe-sieviete, t.i., viņas identitāti veido profesijas un dzimuma kombinācija un viņa jūtas vistuvāk ar citām sievietēm-politiķēm (Hewstone, Islam, & Judd, 1993).

Pārsvars (*dominance*) – konkurējošās sociālās identitātes tiek saskaņotas, izvēloties grupas vienu galveno identifikāciju, kurai visu pārējo grupu identitātes tiks pakļautas (Urban & Miller, 1998). Piemēram, ja sievietes-politiķes galvenā identitāte ir profesionālā, tad viņa uztvers visus politiķus

kā savus tuvākos iekšgrupas biedrus – gan sievietes, gan vīriešus. Tas, ka viņa ir sieviete, vienkārši precīzāk raksturo viņas politiķes profilu, kas viņu padara līdzīgu vai mazāk līdzīgu citiem iekšgrupas dalībniekiem – politiķiem, bet viņas galvenā sociālā identitāte netiek attiecināta uz sievietēm kopumā. Iekšgrupu veido tie indivīdi, kuriem ir vienota identitāte primārajā kategorijā, pārējās kategorijas vairs nekalpo kā sociālo identitāšu avots, bet kā atsevišķu indivīdu raksturojošas īpašības primārās grupas dalībnieku vidū. Iekšgrupā tālāka diferenciācija var notikt, izmantojot citas kopīgas identitātes – sieviete-politiķe var justies tuvāka citām sievietēm-politiķēm, tomēr viņa lielākā mērā ir identificējusies ar citiem politiķiem-vīriešiem, nevis ar sievietēm, kuras nav politiķes.

Sadalīšana (*compartmentalization*). Ja cilvēkam ir svarīga vairāk nekā vienas grupas identitāte, tad multiplās identitātes var tikt aktivizētas un izpaustas, izmantojot diferenciācijas un izolācijas procesus. Sadalīšanas gadījumā sociālo identitāšu nozīmīgums ir mainīgs atkarībā no konteksta un situācijas specifikas, tāpēc multiplās nekonverģentās identitātes nekur nepazūd, bet indivīds neaktivizē visas identitātes vienlaicīgi (Turner, et. al., 1987). Piemēram, profesionālā identitāte darba laikā var kalpot par pamatu, lai saprastu, vai citi pieder iekšgrupai vai ārgrupai, bet dzimums, etniskā vai reliģiskā piederība, esot darbā, netiek aktualizēta. Tai pat laikā pēc darba mājās reliģiskā vai dzimuma piederība var kļūt noteicoša. Tomēr var būt situācijas, kad vairāk kā viena identitāte ir nozīmīga un svarīga (piemēram, darba kontekstā gan dzimums, gan profesija var būt vienādi svarīgas pazīmes). Šādā situācijā tie, ar kuriem būs kopīgas abas identitātes, tiks vērtēti pozitīvāk salīdzinājumā ar tiem, ar kuriem kopīga ir tikai viena identitāte, bet vēl negatīvāk tiks vērtēti tie, ar kuriem nav nevienas kopīgas identitātes.

Sapludināšanas (*merger*) gadījumā atšķirīgas iekšgrupas vienlaikus tiek aktualizētas un kļūst par indivīda primārās sociālās identitātes pamatu. Vispārīgas, indivīdam svarīgas īpašības, kuras viņš parasti attiecina uz sev svarīgāko iekšgrupu, tiek attiecinātas uz visiem tiem indivīdiem, kuriem piemīt vismaz viena no cilvēkam svarīgajām identitātēm. Sociālā identitāte šajā gadījumā ir indivīda identitāšu kombinēta summa (Urban & Miller, 1998). Piemēram, sievietes-politiķes gadījumā iespējama situācija, kurā abas identitātes vienlaikus ir nozīmīgas un svarīgas. Tādā gadījumā vairs nepastāv krasi identitāšu nošķirumi, iekšgrupa kļūst ietverošāka, sadalījums iekšgrupā pretstatā ārgrupai kļūst mazsvarīgs, cilvēki tiek vērtēti vienlīdzīgāk.

Visus četrus aprakstīto multiplo identitāšu struktūras veidus Rokasa un Brūvere (Roccas & Brewer, 2002), izmantojot Tetloka (Tetlock, 1983) atziņas, grupē no vienkāršas līdz sarežģītai. Pārklāšanās ir vienkāršākā forma, jo tā samazina sarežģītas un potenciāli pretrunīgas identitātes līdz vienai, citas izslēdzotai identitātei. Pārsvars arī ir uzskatāms par sarežģītību samazinošu identitātes reprezentāciju, jo tā gadījumā tiek apslāpētas pretrunas starp identitātēm, tiek izmantota vienkārša

dihotomiska (iekšgrupa pret ārgrupu) domāšana. Sadalīšanas gadījumā jau var runāt par lielāku sarežģītību priekšstats par identitātēm. Atsevišķās identitātes tiek apzinātas, tām pievērš uzmanību, bet cilvēki tās nemēģina integrēt. Saplūšana ir uzskatāma par augstāko sarežģītības līmeni, jo, to izmantojot, vienlaikus tiek veikta gan identitāšu diferenciacija, gan integrācija.

Sociālās identitātes sarežģītības līmeni nosaka personīgā pieredze un motivējošie faktori, kas ietekmē grupu subjektīvo attēlojumu esamību, pieejamību un kas atšķir vienu grupu no citas, kā arī kognitīvie resursi, kas nodrošina vairāku grupu integrāciju. Šos faktorus sociālās identitātes sarežģītības jēdziena autores strukturē šādi: sabiedriskās pieredzes sarežģītība, individuālās atšķirības motivācijā un kognitīvajos stilos un situatīvie faktori (Roccas & Brewer, 2002).

Sabiedriskās pieredzes sarežģītība ietver sabiedrības struktūru (piemēram, multikulturālu), kādā indivīds ir dzīvojis, un līdzību starp grupām, kam cilvēks pieder. Indivīda sabiedriskā pieredze var vienkāršot sociālās identitātes sarežģītību vai arī to vienkāršot. Piemēram, dzīvojot multikulturālā sabiedrībā, indivīds var apzināties, ka atkarībā no tā, vai viņš identificējas ar kādu sociālu grupu pēc tautības, vai pēc pilsonības, indivīda iekšgrupu veidos atšķirīga grupa, un grupu sastāvs savstarpēji būtiski atšķiras. Ja sabiedrība ir ļoti stratificēta, pat dzīvojot multikulturālā sabiedrībā, indivīds var neiegūt pieredzi par piederību dažādām grupām, kā tas ir bijis Latvijā kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas līdz pat 21.gs.sākumam, kad bija nodalītas latviešu un mazākumtautību skolas un bērnudārzi. Tuvākā sociālā vide, ar kuru lielākoties ļaudis saskaras, objektīvi ir mazāk sarežģīta nekā sabiedrība kopumā. Piedzimstot bērns aug savā ģimenē, bet ģimenes draugi, bērnudārzs un skola nepārstāv visu sociālās vides daudzveidību (etnisko, vecuma, seksuālās orientācijas, politiskās pārliecības, profesionālo kategoriju). Tāpēc, lai attīstītu integrējošu sociālo identitāti, indivīdiem jābūt atvērtiem cilvēku grupām ārpus personīgās pieredzes, jābūt motivētiem domāt par savu iekšgrupu savstarpējām atšķirībām un ar vēlmi pieņemt noteiktu daudzumu pretrunu vai neskaidrību, definējot savas iekšgrupas – ārgrupas robežas. Šādas motivācijas operacionalizē, pamatojoties uz kognitīvajiem stiliem: vajadzība pēc izzīņas (Cacioppo, Petty, & Kao, 1984) un vajadzība pēc pabeigtības (Webster & Kruglanski, 1994). Empīriskie pierādījumi par šādu kognitīvo stila mērījumu saistību ar liberālo, pretēji konservatīvai ideoloģijai, liek domāt, ka ideoloģija un kognitīvais stils darbojas kopīgi, nosakot sociālās identitātes sarežģītības pastāvīgos līmeņus.

Individuālās atšķirības motivācijā un kognitīvajos stilos ir stabilas starpindividuālas atšķirības, kuras veido noteiktu motivāciju, kādā veidā indivīds domā par pasauli. Vēl viens no tādiem faktoriem ir spēja pieņemt nenoteiktību par nākotni. Ja indivīda priekšstats par iekšgrupu struktūru ir sarežģīts, tad pasaules tēls ir mazāk skaidrs, mazāk noteikts, nekā ja priekšstats ir vienkāršs. Ir virkne jēdzienu, kas skaidro cilvēku atšķirības spējā pieņemt sarežģītu un neskaidru informāciju:

vajadzība pēc pabeigtības (Kruglanski, 1990), neskaidrības orientācija (*uncertainty orientation*, Sorrentino & Roney, 1990), strukturēšanas vajadzība (Neuberg & Newsome, 1993) un nenoteiktības pieņemšana (Norton, 1974). Individuālās atšķirības motivācijā ietekmē arī tādas vērtības kā universālisms, autoritārisms un konservatīvisms. Izteiktāka sociālās identitātes sarežģītība ir saistīta ar lielāku atvērtību, zemāku varas orientāciju, un augstākām universālisma vērtībām pēc Švarca vērtību skalas (Roccas & Brewer, 2002).

Situatīvie faktori ir tādi, kuru ietekme ir īslaicīga un kuri mainās no situācijas uz situāciju. Virkne šādu situatīvu faktoru var samazināt uzmanības resursus, piemēram, draudi par resursu sadali, grupas atšķirīguma draudi starpgrupu kontekstā (Brewer & Pierce, 2005; Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009; Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns, & Hughes, 2009). Pie situatīviem faktoriem pieder arī tādi, kas palielina specifisku grupu nozīmi indivīda acīs. Ja indivīds vai grupa, ar kuru viņš identificējas, ir apdraudēta, tad indivīds vispirms pievērš pastiprinātu uzmanību konkrētajai grupai, un pārējās grupas, kurām viņš pieder, kļūst mazāk svarīgas, kā rezultātā vienkāršojas indivīda sociālā identitāte.

Kopsavelkot, pastāvīga, laikā noturīga sociālās identitātes sarežģītība ir atkarīga no individuālām atšķirībām kognitīvajos stilos un motivācijā, socializētām vērtībām un sabiedriskās pieredzes. Bet situatīvie faktori, tādi kā draudi iekšgrupai, stress, palielināta kognitīvā slodze, var ietekmēt sociālās identitātes sarežģītību vismaz uz noteiktu laiku.

Sociālās identitātes sarežģītības līmenis tiek noteikts, noskaidrojot indivīda subjektīvo uztveri par attiecībām starp viņam būtiskām grupām. Vispirms jānoskaidro, ar kādām grupām indivīds identificējas pēc dažādām sociālajām pazīmēm, piemēram, politiskās pārliecības, tautības, pilsonības, reliģiskās pārliecības un profesijas. Pēc tam indivīdam jālūdz izvēlēties noteiktu skaitu svarīgākās grupas. Kā pēdējais solis ir noskaidrošana, cik lielā mērā cilvēks uztver vai apzinās, ka šīs iekšgrupas pārklājas vai ir atšķirīgas, uzdodot viņam, piemēram, šāda veida jautājumus par visām grupām: "Cik, jūsuprāt, no uzņēmējām ir sievietes? Un cik, jūsuprāt, no sievietēm ir uzņēmējas?" Sociālās identitātes sarežģītības indekss tiek aprēķināts kā vidējais pārklāšanās indekss starp visām grupām visos virzienos. Jo atšķirīgākām grupām savu piederību indivīds apzinās, jo sarežģītāka ir viņa sociālā identitāte.

Indivīdiem ar akūtu vai hronisku stresu ir samazināti pieejamie kognitīvie resursi, kuri ir nepieciešami, lai integrētu priekšstatus par dažādām grupām un pievērstu uzmanību atšķirībām starp grupām, kam indivīds pieder. Samazinātu kognitīvo resursu gadījumā indivīdi sāk izmantot stereotipiski pieejamu informāciju, neanalizējot un kritiski nevērtējot savus spriedumus un attieksmes. Bez tam draudi rada stresu, kas vēl vairāk samazina nepieciešamos kognitīvos resursus,

kā rezultātā arī tās grupas struktūru, kura indivīdam konkrētā brīdī ir svarīga, viņš uztver vienkāršoti. Rezultātā indivīds ir tendēts reaģēt stereotipiski, bez iekšējās kritikas un tolerances.

Vienkāršas sociālās identitātes struktūras gadījumā indivīdi vieglāk pārņem savas grupas normas, neanalizējot tās kritiski, un viņi vadās vairāk pēc izplatītiem stereotipiem attiecībā pret citām grupām. Arī dažādi citi starpgrupu attiecību faktori ietekmē to, kādās stereotipu kategorijās cilvēks domā. Statusa un konkurences attiecības ietekmē ne tikai emocionālo attieksmi pret grupu, bet arī to, cik lielā mērā cilvēks adekvāti novērtē ārgrupu (Austers, 2001). Palielinoties motivācijai, cilvēks tērē vairāk kognitīvo resursu. Taupot kognitīvos resursus, cilvēks vairāk izmanto domāšanas veidu ‘taisnākais ceļš’ (*shortcuts*) (Fiske, 2000). Stereotipu pielietojumu un saturu ietekmē varas un statusu attiecības starp grupām, tos ir iespējams lietot vai nu ļoti vispārīgus, neelastīgus, vai arī diversificētākus, detalizētākus (Operario & Fiske, 1999). Sociālās identitātes sarežģītības autoru veiktais empīriskais pētījums un teorētiskā analīze pamato, ka indivīdi ar zemu sociālās identitātes sarežģītības līmeni ir mazāk iecietīgi jeb toleranti pret atšķirīgām grupām pretstatā indivīdiem ar augstu sociālās identitātes sarežģītības līmeni (Brewer & Pierce, 2005).

Līdz šim sociālās identitātes sarežģītība ir apskatīta kā individuālo atšķirību mainīgais lielums (Brewer & Pierce, 2005; Roccas & Brewer, 2002). Grupu pārklāšanās rādītāju izmaiņas saistās arī ar īslaicīgu stresu un satraukumu, bet nesaistās ar citiem negatīviem garastāvokļiem. Sociālās identitātes sarežģītība un tolerance pret ārgrupām ir saistīti lielumi kognitīvo un motivācijas iemeslu dēļ (Roccas & Brewer, 2002). Jo izteiktāka ir sociālās identitātes sarežģītība, jo iecietīgāk indivīds attiecas pret sev svešām un nepazīstamām vai netīkamām grupām. Sociālās identitātes sarežģītība korelē ar ideoloģiskām pārliecībām un emocijām pret ārgrupu. Ir konstatēta arī sakarība starp neapzinātiem starpgrupu rasu aizspriedumiem un sociālās identitātes sarežģītības līmeni neatkarīgi no citiem individuālajiem faktoriem. Ne kognitīvais stils, ne liberālā ideoloģija neprognozēja neapzinātos rasu aizspriedumus. Tas norāda, ka implicītās attieksmes un sociālās identitātes sarežģītība ir unikālā veidā saistītas, neatkarīgi no sociālās identitātes sarežģītības saistības ar citiem individuālajiem faktoriem (Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009). Kognitīvie stili tātad ir potenciāli sociālās identitātes sarežģītības noteicēji, bet tie tieši nenosaka starpgrupu attieksmi. Savukārt sociālās identitātes sarežģītība gan implicīti, gan eksplīcīti prognozē starpgrupu attieksmi. Situatīvi eksperimentālos nosacījumos, manipulējot vajadzību pēc izzināšanas, manipulācijas uzrādīja tūlītēju efektu sociālās identitātes sarežģītības līmenī, bet ne starpgrupu attieksmēs. Tas liecina, ka starpgrupu attiecību un sociālās identitātes sarežģītības saistība ir noturīga ilgtermiņā, bet īslaicīgas, eksperimentālas manipulācijas neizraisa tūlītēju attieksmju maiņu (Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009).

Rodas jautājums, cik lielā mērā starpgrupu kontakti var padarīt diferencētāku ārgrupu un iekšgrupu uztveri? Kontakti ar ārgrupu var veidot plašāku skatījumu pasaules interpretācijā, tas ir, paplašināt uzskatus, ka iekšgrupas normas, paradumi un dzīves stils nav vienīgie pieņemamie veidi izprast sociālo pasauli. Tomēr starpgrupu kontakti ir saistīti arī ar palielinātiem draudiem par grupu pietiekamu atšķirīgumu. Sociālās identitātes sarežģītības pieeja ierosina, ka starpgrupu kontakti ne tikai izraisa vispārēju iekšgrupas pārvērtēšanu, bet maina subjektīvo priekšstatu par savu iekšgrupu kompozīciju. Dažādu draudu uztverei ir būtiska loma starpgrupu attiecībās (Riek, Mania, & Gaertner, 2006), un draudi ir viens no tiešiem starpgrupu aizspriedumu prognozētājiem. Uztverti draudi grupai nozīmē pārliecību, ka ārgrupa ir kaut kādā veidā bīstama iekšgrupai un var attiekties ne tikai uz tādiem reāliem draudiem kā sāncensība pār resursiem, teritoriju vai statusu, bet arī var būt daudz netaustāmāki un simboliskākas dabas, piemēram, identitātes apdraudējumi, draudi grupas vērtībām, ticībai vai morālei (Riek, Mania, & Gaertner, 2006). Viens no identitātes draudu veidiem ir apdraudējums grupas atšķirīgumam. Situācijas, kurās ārgrupa tiek uztverta kā pārāk līdzīga iekšgrupai, var radīt apdraudējuma izjūtu paša pietiekamam atšķirīgumam un atbilstoši izraisīt diferenciaciju starp grupām un palielinātu sevis stereotipizāciju (Jetten & Spears, 2003). Draudiem pieaugot, sociālās identitātes sarežģītības jeb savu iekšgrupu uztvere kļūst vienkāršāka. Uzmanība fokusējas uz apdraudēto grupu, un grupu robežu izteiktība kļūst svarīgāka. Savukārt vienkāršota savu iekšgrupu struktūras uztvere darbojas kā mediators starp uztvertiem draudiem un attieksmi pret ārgrupām, parādās naidīgums pret ārgrupām (Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns, & Hughes, 2009). Jāpiebilst, ka šajā pētījumā sociālās identitātes sarežģītība tika mērīta kā grupu pārklāšanās etniskā un ticības ziņā, nenosakot četras cilvēkam būtiskākās grupas, bet piedāvājot konkrētās grupas, vienlaicīgi kontrolējot identifikāciju ar piedāvātajām grupām. Multiplais kategorizēšanas process veido galveno mediatora lomu attiecībās starp starpgrupu kontaktu un aizspriedumiem.

Starpgrupu pētījumos iekšgrupas uztvere lielā mērā ir tikusi ignorēta, tāpat kā favorītisms pret ārgrupu no mazākumu grupu vai grupu ar zemāku statusu vai mazāku varu puses. Tāpat maz pētīts ir jautājums, kā varas un statusa attiecības starp grupām mijiedarbojas ar sociālās identitātes sarežģītības ietekmi uz starpgrupu attiecībām. Vai grupu līmenī, ņemot vērā to, ka sociālā izziņa pēc dabas ir situatīva un darbojas kā adaptīva funkcija, arī vērojamas sociālās identitātes sarežģītības likumsakarības draudu tuvumā dažādu grupu varu situāciju gadījumā? Vai, pastāvot noteiktiem sociāliem apstākļiem, individuālie faktori netiek pārmākti ar situatīviem faktoriem? Vai šādas izmaiņas var tikt novērotas grupu līmenī? Vai esot noteiktām vērtībām grupā, piemēram, diversifikācijas vērtībai (van Knippenberg, Haslam, & Platow, 2007), neatkarīgi no tā, ka kognitīvie stili cilvēkiem ir dažādi, grupā nesāk dominēt sociālās identitātes sarežģītība kā vienotas uztveres un uzvedības norma? Vai ir iespējams augsts sociālās identitātes sarežģītības līmenis grupai ar lielu

varu salīdzinājumā ar grupu, kurai ir maza vara? Šie un daudzi citi jautājumi sociālās identitātes sarežģītības un starpgrupu attiecību kontekstā vēl ir pētāmi.

Kopsavelkot, sociālās identitātes sarežģītības jēdziena pamatā ir viedoklis, ka cilvēkam vairākas grupas var būt pastāvīgi nozīmīgas (Roccas & Brewer, 2002). Jo vairāk cilvēks apzinās savu piederību dažādām sev nozīmīgām grupām un to, ka šīs grupas savstarpēji pilnībā nepārklājas, jo cilvēka uztvertā iekšgrupu struktūra ir sarežģītāka, līdz ar to arī sarežģītāka ir cilvēka sociālā identitāte. Cilvēks sevi ierauga situācijā, kurā citi indivīdi var būt vienlaicīgi iekšgrupai piederoši pēc vienas pazīmes, bet ārgrupai piederoši – pēc kādas citas pazīmes. Sarežģīta sociālā identitāte ir iespējama, ja cilvēks domā kompleksā un integrējošā veidā. Sociālās identitātes sarežģītība rodas, cilvēkam apzinoties un interpretējot informāciju par grupām, pie kurām viņš pieder. Tas, vai sociālo identitāti kādā konkrētā gadījumā varēs uzskatīt par sarežģītu, ir atkarīgs no diviem nosacījumiem (Tetlock, Skitka, & Boettger, 1989; Woike & Aronoff, 1992): no vairāku iekšgrupu pastāvēšanas apzināšanās un no apziņas, ka multiplās iekšgrupas nav savstarpēji identiskas. Līdzīgi kā citās kompleksās domāšanas situācijās (skatīt, Tetlock, Skitka, & Boettger, 1989) sociālās identitātes sarežģītība ir atkarīga no situācijas un noturīgām individuālām atšķirībām motivācijā un cilvēku kognitīvajos stilos (Schroder, Driver, & Streufert, 1967, pēc Roccas & Brewer, 2002). Atsevišķi indivīdi var gandrīz visu laiku izmantot sarežģītas sociālās identitātes reprezentācijas, un šiem cilvēkiem domāšana integrētās kategorijās var kļūt automātiska, tāda, kam nav nepieciešami kognitīvie resursi vai gribas piepūle. Taču vairumā gadījumu identitātes sarežģītība ir mainīga, un tas, kurš struktūras veids tiks izmantots, ir atkarīgs no cilvēka motivācijas un pieejamajiem kognitīvajiem resursiem. Otrajā nodaļā par abstrahēšanos informācijas apstrādē tika aprakstīts, ka, tikai sākot abstrahēt, bērni spēj sākt analizēt un sintezēt. Smites un Trope (Smith & Trope, 2006), un Andersena, kā arī viņa kolēģu analīze (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007) par to, kā abstraktāku un ietverošāku kategoriju veidošana, analizējot atsevišķas situācijas neskaitāmus stimulus, atrodot galveno situācijā, nosakot informācijas vienojošo struktūru un ieraugot abstraktākā līmeņa kategoriju attiecības ar citām kategorijām, t.i., atsevišķās situācijas vietu lielākā kopainā, atgādina Rokasas un Brūveres (Roccas & Brewer, 2002) analīzi par to, kā veidojas sociālās identitātes sarežģītība. Katras atsevišķas sociālās identitātes pamatā ir atsevišķas iekšgrupas raksturojošas īpašības. Lai veidotu integrētu dažādu sociālo identitāšu struktūru, indivīdam ir jāspēj redzēt ne tikai vienas sociālās identitātes atsevišķas īpašības, bet arī redzēt vairākas identitātes vienlaicīgi. Promocijas darba autore teorētiski secina, ka tas nozīmē, ka indivīdam ir jādistancējas no vienas identitātes, lai varētu redzēt arī citas un veidot integrētu identitāti no vairākām.

Rokasas un Brūveres (Roccas & Brewer, 2002) analīze par to, ka, ja kāda no identitātēm ir apdraudēta, tad indivīds fokusējas uz apdraudēto identitāti, un pārējās sociālās identitātes kļūst mazāk

aktuālas, kā rezultātā sociālās identitātes sarežģītība vienkāršojas, teorētiski sakrīt ar pētījumiem par uzmanības un uzvedības regulējošo fokusu. Apdraudējuma klātbūtne un stress grupai vai indivīdam samazina pieejamos kognitīvos resursus, kā arī sašaurina uzmanību uz apdraudējuma novēršanu (Roccas & Brewer, 2002). Apdraudējuma novēršana atbilst izvairīšanās stratēģijai, un pētījumi par valodas mijiedarbību ar izziņas procesiem rāda, ka izvairīšanās stratēģija ir saistīta ar zemākas abstrakcijas līmeņa lingvistiskajām struktūrām (Semin, Higgins, de Montes, Estourget, & Valencia, 2005). Apdraudējuma izjūta hipotētiski ir mazāka indivīdiem, kuriem ir vara pār savas darbības rezultātiem konkrētās situācijās. Tam ir divi teorētiski iemesli. Pirmkārt, izjutot mazāku varu, indivīdam šķiet, ka nav kontroles par daudzu jautājumu izlemšanu atšķirībā no indivīdiem ar lielāku varu, tāpēc viņam var rasties apdraudējuma sajūta un stress, kas samazina pieejamos uzmanības un kognitīvos resursus. Otrkārt, uzmanībai fokusējoties uz potenciālu draudu novēršanu, uzmanība tiek pievērsta situatīvām sociālās, psiholoģiskās vai fiziskās vides īpašībām.

Ņemot vērā, ka indivīdiem, kuriem piemīt liela vara, ir raksturīgs uz uzsākšanu orientēts regulējošais uzmanības un uzvedības fokuss (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), indivīdi, kuriem pārsvarā ir lielāka varas izjūta, dzīves gaitā, iespējams, iegūst plašāku pieredzi, kļūstot par lielāku skaitu dažādu grupu biedru, un saskaras ar lielāku skaitu dažādu, atšķirīgu grupu. Šāds faktors ietekmētu reālo iekšgrupu struktūru. Bet neatkarīgi no reālo grupu veida un skaita, kuru psiholoģiskais dalībnieks ir indivīds, sociālās identitātes sarežģītība jeb uztvertā iekšgrupu struktūra indivīdam mainās arī atkarībā no tā, uz ko viņš fokusē uzmanību. Ja kāda no indivīdam būtiskām identitātēm ir apdraudēta, tad pastiprināta uzmanība tiek pievērsta informācijai, kas ir saistīta ar šo vienu, konkrēto identitāti. Ja neviena no identitātēm nav apdraudēta, tad indivīds var brīvi vērst uzmanību no vienas savas iekšgrupas uz citu un atpakaļ, atkarībā no saviem mērķiem un motivācijām. Ja iekšgrupai piemīt mazāka vara attiecībā pret ārgrupu, tad indivīda uzmanība ir koncentrēta uz vienu apdraudēto iekšgrupu, kā rezultātā vienkāršojas indivīda dažādo iekšgrupu uztvertā kopējā struktūra. Ja kāda no indivīda identitātēm ir apdraudēta, tātad viņam nav varas pār notikumu norisi, un visa uzmanība ir fokusēta uz šo vienu identitāti. Pētījumos par uzmanības un uzvedības regulējošo fokusu indivīds, kuram nav varas, uzmanību fokusē uz izvairīšanos no iespējamajiem draudiem un sankcijām (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Līdz ar to indivīda uzmanība ir fokusēta uz aktuālajā situācijā būtisko informāciju, kas tiek analizēta rūpīgi un detalizēti, nepieļaujot nekādas neskaidrības. Tas arī saskan ar Rokasas un Brūveres (Roccas & Brewer, 2002) analīzi par to, ka sarežģītāka sociālā identitāte ir raksturīga cilvēkiem, kuri ir gatavi pieņemt neskaidrību un nenoteiktību.

Tajā pat laikā sarežģīta sociālā identitāte nenozīmē kognitīvo resursu taupīšanu, jo dažādo identitāšu apzināšanās, redzot līdzīgo un atšķirīgo viņu vidū, prasa lielu kognitīvo piepūli. Bet tas

saskan ar Smites un Tropa (Smith & Trope, 2002) viedokli, ka cilvēki ar lielu varu nedomā paviršāk, lietojot tikai automātiskas informācijas apstrādes procesus, tā vietā viņi fokusējas uz atšķirīgu informācijas līmeni – abstraktāku nekā indivīdi ar mazu varu. Apdraudētas identitātes gadījumā, kas saskaņā ar varas definīcijām, kuras ir aplūkotas pirmajā nodaļā, liecina par mazu varu, indivīds spēj fokusēt uzmanību tikai uz apdraudēto identitāti. Bet tad, ja indivīdam ir kontrole pār savas un citu indivīdu darbības rezultātiem, indivīds var pieļaut neskaidrību un pievērst uzmanību vairākām savām sociālajām identitātēm, analizējot attiecības starp tām. Iespējams, ka, abstrahējoties vēl vairāk, notiktu vēl iekļaujošākas kategorijas radīšana, kā rezultātā veidotos sociālā identitāte, kurā atsevišķo identitāšu īpašības tiktu pilnībā vienkāršotas, un sociālās identitātes sarežģītība atkal vienkāršotos. Bet līdz šim šāda veida pētījumi vai teorētiskā analīze nav veikta.

Promocijas darba autore izvirza *otro hipotēzi*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība. Otrā hipotēze tiks pārbaudīta divos eksperimentālos pētījumos ar atšķirīgiem sociālās identitātes sarežģītības mērījumiem.

5. Vara un dzimums

Tā kā šī pētījuma kontekstā, atbildot uz izvirzīto pētījuma jautājumu, tiek izmantota sabiedrībā pastāvošā situācija, ka sievietēm un vīriešiem ir pieejams atšķirīgs varas daudzums kontrolē pār ekonomiskiem resursiem un to piekļuvei, tad atsevišķa nodaļa ir veltīta, lai šo apgalvojumu pamatotu.

Meklējot atbildes uz izvirzīto pētījuma jautājumu – kā atšķirīgs varas sadalījums starpdzimumu kontekstā atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos, - vīrieši un sievietes šajā darbā ir aplūkotas kā grupas, kurām piemīt atšķirīga vara – vīriešiem lielāka un sievietēm mazāka, ja runa ir par ekonomiskajām vērtībām (nauda, dažādas iespējas un formālās pozīcijas, kas paver iespēju sevi materiāli nodrošināt) un grupu materiālo labklājību. Sievietēm un vīriešiem piemītošā vara tiek analizēta pēc divām iepriekš minētām definīcijām. Pirmkārt, vara ir sociālo attiecību strukturāla īpašība, kur vara ir kontrole pār citiem būtiskiem resursiem vai rezultātiem. Otrkārt, vara ir iespēja ietekmēt.

Demogrāfiskā īpašība – vīrietis vai sieviete – pati par sevi piešķir noteikta veida priekšrocības ieņemt pozīcijas, kurās rodas iespēja kontrolēt resursus un gala iznākumu. Tiesā zvērinātie savā starpā ir mazpazīstami. Izvēloties sava viedokļa paudēju no zvērināto vidus, biežāk tiek izvēlēti vīrietis (Bechham & Aronson, 1978). Neformālās grupās un organizācijās vīrietim biežāk tiek nodrošināta vadošā loma, uzskatot, ka vīrietis ir privilīģētākā statusā resursu piekļuvei vai politisku lēmumu ietekmēšanā (Hall & Halberstadt, 1994). Vīrieši tiek uzskatīti par ietekmīgākiem cilvēkiem

nekā sievietes, jo ir izplatīts uzskats, ka vīriešiem piemīt lielākas vadības un ietekmes spējas (Schmid Mast, 2004). Sieviete raksturojošie stereotipi (gādīga, sievišķīga, vāja, mīļa) veicina viņas darbošanos citu labā, nevis pašrealizācijā un savu personīgo mērķu sasniegšanā. Stereotipiem neatbilstoša uzvedība sabiedrībā netiek pozitīvi vērtēta un atbalstīta (Rudman & Glick, 2008). Rezultātā īpašība būt vīrietim pati par sevi kalpo kā iespēja piekļūt resursiem un rezultātā iegūt lielāku varu. Sociālo lomu teorija skaidro, ka noteiktām demogrāfiskām grupām ir raksturīgas tādas sociālās lomas, kuras rada stereotipizētus priekšstatus par šo lomu veicējiem. Šie stereotipizētie priekšstati par lomām gala rezultātā attiecina noteiktas personības īpašības uz pašiem lomu veicējiem. Sabiedriskās iekārtas rezultātā sievietes vairāk uzņemas rūpes par mājsaimniecību un bērniem, kamēr vīrieši – rūpes par materiālo nodrošinājumu. Rezultātā sievietes kopumā tiek uzvertas kā bērnu audzinātājas, vīrieši – kā līderi sabiedrībā (Eagly, 1987).

Pasaules Veselības organizācijas pētījumi parāda, ka valstu valdībās vidēji 70% vietu ieņem vīrieši (United Nations, 2008). Saskaņā ar Eiropas Komisijas datiem Eiropā un tai skaitā Latvijā darba apmaksā vīriešiem ir par vairāk nekā 10% augstāka nekā sievietēm un bezdarbnieku vidū ir lielāks sieviešu īpatsvars (Zepa, 2006). Grupām piemītošā atšķirīgā vara nenozīmē, ka atsevišķu indivīdu vidū nevar būt pretējas varas attiecības. Tāpat minētā strukturālo attiecību īpašība starp abām grupām tieši ekonomisko resursu jomā nenozīmē, ka citās jomās nav pretējs varas sadalījums.

Pastāv vairākas teorijas par to, kāpēc vēsturiski ir izveidojusies tāda situācija. Kā jau iepriekš tika minēts, rietumu sabiedrībā pastāv „nerakstīta vienošanās” jeb sieviešu un vīriešu vidū ir izplatīti vienoti stereotipi par to, ka vīrieši ir loģiski, viņiem piemīt vadītāju dotības, viņi ir radīti pelnīt iztiku, savukārt sievietēm piemīt emocionalitāte, dabiska pakļāvība, dabas noteikta atbildība rūpēties par maziem bērniem un par mājīguma radīšanu mājās (Eagly, 1987). Viena no stereotipu sociālām funkcijām (Tajfel, 1981, 1984) ir vienota viedokļa nodrošināšana lielās grupās par sociāli jūtīgiem jautājumiem. Tāpat stereotipu funkcija ir attaisnot pastāvošo varas dalījumu sociālo grupu starpā un leģitimizēt grupas rīcību. Visbeidzot, stereotipi palīdz arī radīt pozitīvu atšķirīgumu vienai grupai no citas. Izplatīto stereotipu rezultātā veidojas atšķirīgi uzskati par to, kā ir adekvāti uzvesties sievietēm un kā vīriešiem, kas veicina dažādu lomu sadalījumu, kā rezultātā veidojas dažāds varas sadalījums ekonomisko resursu jomā (Eagly, 1987; Ridgeway & Smith-Lovin, 1999; Rudman & Glick, 2008).

Evolucionārās teorijas (Darwin, 1871) sekotāji uzskata, ka sievietes un vīrieši atšķiras gan fizioloģiski, gan psiholoģiski (Buss, 2003; Rudman & Glick, 2008). Šīs pieejas pārstāvji uzskata, ka sievietēm un vīriešiem evolūcijas rezultātā piemīt ne tikai dažādas reproduktīvās īpašības, muskuļu masa, apmatojums un augums, bet arī personības īpašības, piemēram, vīrieši ir mērķtiecīgi un drosmīgi, bet sievietes ir pacietīgas un empātiskas. Saskaņā ar šo teoriju izplatītie stereotipi par to,

kas ir sievišķīgs un kas ir vīrišķīgs, nav nekas cits kā objektīvs abu dzimumu iedzimto atšķirību atspoguļojums. Šī teorija apgalvo, ka šodienas varas sadalījumu nosaka tas, kāda vēsturiski bija stratēģija sievietēm, izvēloties savus partnerus – stiprākos un dominējošākos. Ja vēsturiski būtu valdījuši citi seksuālo partneru izvēles principi, evolūcijas rezultātā mūsdienās sievietes un vīrieši būtu ar citādām tipiskām sieviešu un vīriešu īpašībām (Sidanius & Pratto, 1999; Rudman & Glick, 2008).

Vēl viena teorētiskā pieeja ir kultūras pieeja (Rudman & Glick, 2008). Dzimumu lomas meitenes un zēni apgūst socializācijas rezultātā. Saskaņā ar sociālās iemācīšanās teoriju bērni mācās uzvedību, novērojot sev līdzīgos. Daudzi pētījumi tiešām pierāda, ka meitenes un zēni biežāk atdarina sava dzimuma citu cilvēku uzvedību (Bussey & Bandura, 1999; Mischel, 1966). Bērniem piedzimstot, pret viņiem izturas dažādi atkarībā no dzimuma, saskaņā ar vienotiem kultūrā iedzīvinātiem uzskatiem par dzimumu lomām (Bem, 1981, pēc Rudman & Glick, 2008). Kultūras pieeju apstiprina fakts, ka reālās atšķirības par konkrētām psiholoģiskām īpašībām vai personības iezīmēm viena dzimuma ietvaros ir lielākas nekā vidējās atšķirības starp abiem dzimumiem (Hyde, 2005). Tomēr kultūras pieejā balstītās teorijas neizskaidro, no kurienes un kā ir cēlušies izplatītie uzskati par sievietei un vīrietim atbilstošām lomām un īpašībām.

Kā trešā teorētiskā pieeja ir sociāli strukturālā pieeja, kurā ir ņemtas vērā gan evolucionārās teorijas atziņas, gan kultūras ietekmes pieeja. Galvenais uzsvars sociāli strukturālajā pieejā ir likts uz lomām, ko ieņem katrs no dzimumiem, kādu vietu sabiedrībā ieņem abas grupas un kādi apstākļi ietekmē grupu savstarpējās attiecības (Fiske, Cuddy, Glick, & Xu, 2002; Ridgeway & Smith-Lovin, 1999; Rudman & Glick, 2008). Sociālo lomu teorija ir zināmākā no sociāli strukturālajām teorijām un pamatā analizē divus abu dzimumu sociāli strukturālos attiecību aspektus – darbu dalījums sabiedrībā atkarībā no dzimuma un dzimumā balstīta hierarhija, kur vīriešiem lielākoties ir augstāks statuss un lielāka vara nekā sievietēm (Eagly, 1987; Ridgeway & Smith-Lovin, 1999). Šī virziena teorijas, sauktas arī par biosociālām teorijām, skaidro, ka vēsturiski patriarhālais varas sadalījums ir izveidojies, mijiedarbojoties bioloģiskām atšķirībām un kontekstam. Attīstoties lauksaimniecībai, vīriešiem bija reālas priekšrocības iegūt kontroli pār uzglabājamajiem pārtikas produktiem, jo viņi nebija piesaistīti mājai noteiktu laika intervālu dēļ grūtniecības un bērna zīdīšanas. Sociālajai iekārtai veidojoties tā, ka sieviete ir vairāk piesaistīta mājai, viņa kļuva atkarīga. Vienkāršākajās sabiedrībās hierarhija attiecībās nebija izteikta, jo sievietes uzsēja sev bērnu uz muguras un vāca ogas un saknes, un vīrieši un sievietes savstarpēji dalījās savāktajā pārtikā (Wood & Eagly, 2002). Attīstoties rūpniecībai, sabiedrība kopumā arvien vairāk dalījās dažādos hierarhijas slāņos, tai skaita arvien dažādākas kļuva vīriešu un sieviešu lomas un pozīcijas hierarhiskajā sabiedrības struktūrā.

No mūsdienu psiholoģijas teoriju viedokļa svarīgi ir tas, ka sievietes un vīrieši ir divas sociālas grupas, kuru savstarpējā saskarsme ir ļoti intensīva. Šo abu grupu saskarsme ir intensīvāka par citu sabiedrībā sastopamu sociālo grupu saskarsmi, ņemot vērā savstarpējo heteroseksuālo atkarību un vajadzību pēc tuvām intīmām attiecībām. Abām grupām savstarpēji mijiedarbojoties, lomu un grupu pozīcija hierarhijā, kuru ieņem katrs atsevišķs indivīds un grupa, kuru indivīds pārstāv, ietekmē veidu, kā indivīds izturas, runā, uztver un apstrādā informāciju (Ridgeway & Smith-Lovin, 1999). Piemēram, indivīdiem ar mazu varu ir raksturīgi pievērst pastiprinātu uzmanību informatīvām detaļām par indivīdu ar lielu varu, lai prognozētu viņa uzvedību (sīkāk nodaļā „3.nodaļā. Pētījumi par varas ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem”). Ja tā uzvedas sieviete, tas kļūst par apstiprinājumu sievietes empātijas spējām un iejūtīgumam. Ņemot vērā biežo savstarpējo mijiedarbību starp sievietēm un vīriešiem, uzvedību, kura tāda ir arī dēļ atšķirīgām pozīcijām hierarhijā, sabiedrībā interpretē kā uzvedību, kura tāda ir dēļ bioloģiskām un iedzimtām atšķirībām starp vīriešiem un sievietēm (Ridgeway & Smith-Lovin, 1999; Wood & Eagly, 2002). Uzvedības atbilstība plaši izplatītiem stereotipiem par to, kas ir vīrišķīgi un sievišķīgi, vēl vairāk pastiprina varas atšķirības starp vīriešiem un sievietēm. Priekšstati par to, kas ir vīrišķīgi, ir tieši saistīti ar varu, statusu un dominanci, jo būt vīrišķīgam rietumu kultūrās nozīmē tiekties pēc augsta statusa attiecībā pret citiem, būt dominējošam un spēcīgam attiecībā pret citiem (Bosson, Vandello, Burnfeld, Weaver, & Arzu Wasti, 2009; Vandello, Bosson, Cohen, Weaver, & Burnaford, 2008; Vescio, Schlenker, & Lenas, 2010). Tas īpaši izpaužas attiecībā pret sievietēm dēļ savstarpējās heteroseksuālās atkarības (sīkāk skatīt par labvēlīgo un naidīgo seksismu, Glick & Fiske, 1996; Glick & Fiske, 2001).

Kopumā, indivīda dzimumu raksturojoši stereotipi mijiedarbojas ar indivīdam piemītošu varu, vēl vairāk pastiprinot varas atšķirības, ja runa ir par varas atšķirībām starp sievieti un vīrieti situācijā, kur sievietei ir mazāk varas nekā vīrietim. Piemēram, ja sieviete darba attiecībās ir padotā, tas saskan ar stereotipiem par to, ka sievišķīgi ir būt vājākam. Ja darba attiecībās vīrietis priekšnieks uzslavē padoto sievieti, bet nepiešķir viņai papildus resursus (piemēram, jaunas iespējas, lielāku kontroli pār savu vai citu darbu, papildus informāciju, publisku atzinību, materiālo apbalvojumu), sieviete jutīsies dusmīga un viņas darba sniegums pazemināsies. Līdzīgā situācijā, ja padotais ir vīrietis, tad viņš arī jutīsies dusmīgs, bet jutīsies motivēts strādāt vēl labāk, lai iekarotu sev augstāku statusu un lielāku pieeju resursiem (Vescio, Gervais, Snyder, & Hoover, 2005).

Šī promocijas darba ietvaros ir apskatīti pētījumi par varas ietekmi uz dažādiem procesiem, no kuriem viens ir abstrakcijas līmeņi mentālās konstrukcijās un valodā (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007; Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Ar kvaziekperimentāla pētījuma palīdzību tiek analizēts, vai atšķiras abstrakcijas līmeņi, kādus valodā lieto sievietes un vīrieši, kuri,

nemot vērā iepriekš veikto literatūras analīzi, pārstāv grupas ar dažādu varu pār ekonomiskiem resursiem. Abstrakcijas līmeņi ir analizēti, runājot par tēmu, kura saistīta ar atšķirīgā varas dalījuma kategoriju, t.i., par sievietēm un vīriešiem raksturīgām profesijām. Vara ir kontekstuāla īpašība tāpat kā sociālā izziņa, līdz ar to nav sagaidāma universāla varas ietekme uz domāšanu jebkurā kontekstā pie jebkuriem aktualizētiem mērķiem vai nozīmīgām grupām (Fiske & Berdahl, 2007; Smith & Semin, 2007).

Kopsavelkot, ja uz varu skatās kā uz strukturālu sociālo attiecību īpašību, tad vīriešiem pieder dominējošā loma ekonomisko resursu ieguvē un sadalē (Ridgeway & Smith-Lovin, 1999; Rudman & Glick, 2008). Profesijas, kuras izvēlas sievietes un vīrieši vai kuras viņi uzskata par pieejamām, nodrošina pieeju ekonomiskiem resursiem un kontroli pār tiem. Aktualizējot šīs kategorijas (dzimums un ekonomiskie resursi) starpdzimumu kontekstā, būtu jāparādās tādi paši varas ietekmei uz sociāli kognitīvajiem procesiem kā citu starpgrupu vai starpindivīdu kontekstā, kur ir atšķirīgs varas sadalījums (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007; Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Šī promocijas darba ietvaros tiks meklētas atbildes uz *pētījuma jautājumu* par varas ietekmi uz abstrakcijas līmeņiem valodā starpdzimumu kontekstā.

6. Kopsavilkums

Promocijas darba ietvaros ir pētīta varas ietekme uz informācijas apstrādes procesiem, precīzāk, varas ietekme uz abstrakcijas līmeņiem informācijas apstrādē un uz sociālās identitātes sarežģītību. Jēdziens 'vara' ir daudzdimensionāls jēdziens, kura definēšanai psiholoģijas zinātnē ir radītas neskaitāmas definīcijas. Šī pētījuma ietvaros vara ir definēta saskaņā ar Fiske un Berdālas viedokli (Fiske & Berdahl, 2006) kā sociālo attiecību īpašība, kur indivīdam vai grupai piemīt vara, ja šim indivīdam vai grupai ir kontroles iespējamība pār savu un citu indivīdu vai grupu darbības rezultātiem. Varas esamība vai neesamība ietekmē indivīda informācijas apstrādes procesus.

Daudzi pētījumi par varas ietekmi uz indivīdiem ir pētījuši tās degradējošo dabu. Pētījumi liecina, ka vadītāji savus padotos pastiprināti stereotipizē, pavirši un vienkāršoti analizējot informāciju par padotajiem, tādā veidā viņus bieži diskriminējot (Depret & Fiske, 1993; Fiske, 1993). Tomēr pastāv arī pētījumi, kuros ir atklāts pretējs efekts – indivīdi, kuriem piemīt vara, stereotipizē mazāk (piemēram, Overbeck & Park, 2001). Pētījumi par varas ietekmi uz valodu liecina, ka indivīdi, kuri jūt lielāku varu, valodā lieto abstraktāka līmeņa lingvistiskās kategorijas, savukārt, ja eksperimentāli pētījuma dalībniekiem izraisa abstraktāka līmeņa lingvistisko kategoriju lietošanu valodā, tad indivīdi sāk just lielāku varu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Pētījumi par varas ietekmi uz regulējošo uzvedības un uzmanības fokusu (Keltner, Gruenfeld, &

Anderson, 2003) liecina, ka indivīdiem ar mazu varu ir raksturīgs uz izvairīšanos orientēts regulējošais fokuss, ko pavada kontrolēti un apzināti informācijas apstrādes procesi, kavēšana, uzmanības fokuss uz situācijā aktuāliem stimuliem. Savukārt indivīdiem ar lielu varu ir raksturīgs uz jaunu darbību uzsākšanu un veicināšanu orientēts regulējošais uzmanības un uzvedības fokuss, kuru pavada automātiski informācijas apstrādes procesi, sekmēšana, uzmanības fokuss, vērsts ārpus aktuālās situācijas uz citām situācijām.

Minētie pētījumi liek secināt, ka indivīdi ar varu savos spriedumos izmanto abstrakta līmeņa kategorijas, vienlaicīgi lietojot automātiskus informācijas apstrādes procesus un taupot savus kognitīvos resursus. Šādam viedoklim nepiekrīt pētnieki Smite un Trops (Smith & Trope, 2006), uzskatot, ka ir jāuzdod cita veida jautājums – uz kādu informācijas līmeni fokusē savu uzmanību indivīdi ar lielu un mazu varu. Viņi uzskata, ka liela vara ļauj indivīdam fokusēt savu uzmanību uz abstraktāka līmeņa informāciju, bet ka tas neliecina par mazāku kognitīvo piepūli informācijas analizē. Saskaņā ar teoriju par psiholoģisko distanci vara ir viens no psiholoģiskās distances veidojošiem faktoriem, kā rezultātā indivīdi spēj distancēties no aktuālām situācijām un veidot abstraktāka līmeņa mentālās konstrukcijas (spriedumus, priekšstatus, kopainu, uztverto situācijas attēlojumu) par situācijām (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007). Tas indivīdiem ar lielu varu ļauj redzēt atsevišķās situācijās ietvertās informācijas galvenās īpašības un to vietu plašākā kontekstā, saredzēt struktūru, kas slēpjas aiz informācijas pārbaģātības atsevišķās situācijās un plānot ilgtermiņa mērķus un stratēģijas to sasniegšanā. Abstraktāku mērķu gadījumā atsevišķi pretrunīgi īstermiņa mērķi vai vajadzības pat var tikt nomāktas. Līdz ar to Smite un Trops apgalvo, ka nav pamata teikt, ka indivīdi ar lielu varu lieto automātisku informācijas apstrādi, vienkāršojot informāciju, un neveic sarežģītu kognitīvu spriešanu (Smith & Trope, 2006). To atbalsta arī fakts, ka automātiski un apzināti informācijas apstrādes procesi ir nevis savstarpēji izslēdzoši, bet drīzāk paralēli (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007).

Rezultātā tika izvirzīta darba *pirmā hipotēze*, - ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes.

Rokasa un Brūvere sociālajā psiholoģijā ieviesa jaunu jēdzienu – sociālās identitātes sarežģītība, - lai raksturotu indivīda uztvertās attiecības starp multiplām iekšgrupām jeb atsevišķām sociālām identitātēm (Roccas & Brewer, 2002). Katram indivīdam ir būtiskas vairākas sociālās identitātes jeb grupas, kurām viņš jūtas piederīgs. Pētījumi liecina, ka indivīda uztvertā iekšgrupu kompozīcija atstāj iespaidu uz indivīda tolerances līmeni pret ārgrupām un diskriminējošu uzvedību – jo izteiktāka ir sociālās identitātes sarežģītība, jo tolerantāks ir indivīds (Brewer & Pierce, 2005). Sociālās identitātes sarežģītības līmeni ietekmē indivīda personīgās pieredzes faktori, noturīgas individuālās atšķirības motivācijas un kognitīvajos stilos, kā arī situatīvie faktori. Lai indivīds

varētu veidot komplicētu iekšgrupu struktūras uztveri, viņam ir jāapzinās sava piederība dažādām grupām un jāredz kopīgais un atšķirīgais starp atsevišķām sociālajām identitātēm. Pētījumi liecina, ka, ja kāda no indivīda sociālajām identitātēm ir apdraudēta, tad identifikācija ar minēto iekšgrupu pastiprinās un sociālās identitātes sarežģītība vienkāršojas (Roccas & Brewer, 2005). Indivīdiem ar mazu varu uzmanības fokuss ir sašaurināts uz aktuālo situāciju (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), ko var salīdzināt ar apdraudētu sociālo identitāti, ar kuru pastiprinās indivīda identifikācija. Vara, kas promocijas darbā ir operacionalizēta kā kontrole pār savu un citu indivīdu darbības rezultātiem, iespējams, ļauj just drošību par aktuālām identitātēm, tādējādi ļaujot indivīdam brīvi vērst savu uzmanību no vienas savas sociālās identitātes uz citu. Teorētiski var secināt, ka šāds process un spēja abstrahēties no katras atsevišķas sociālās identitātes raksturojošām īpašībām detalizētā līmenī ļauj veikt atsevišķu sociālo identitāšu integrāciju, vienlaicīgi apzinoties arī atšķirības. Tas atgādina procesu par atsevišķu informācijas stimulu iekļaušanu ietverošākās kategorijās un to attiecību ieraudzīšana saistībā ar citām kategorijām, kā abstrahēšanas procesu raksturo Libermans ar kolēģiem (Liberman, Trope, & Stephan, 2007). Rezultātā tika izvirzīta promocijas darba *otrā hipotēze*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

Kā jau šīs nodaļas sākumā minēts, pētījumi par varas mijiedarbību ar indivīdu lietoto valodu liecina, ka indivīdi, kuri izjūt lielāku varu, valodā lieto augstāka abstrakcijas līmeņa lingvistiskās kategorijas un otrādi – valodā lietojot augstāka abstrakcijas līmeņa lingvistiskās kategorijas, indivīdi sāk just lielāku varu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Tomēr nav veikti pētījumi par varas ietekmi uz abstrakcijas līmeņiem valodā, definējot un operacionalizējot varu kā sociālo attiecību strukturālu īpašību. Saskaņā ar Fiskes un Berdāles (Fiske & Berdahl, 2007) viedokli vara atstāj ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem, pat ja indivīdam nav mērķa varu izmantot, un līdz ar to sabiedrībā vai organizācijā, vai individuālās attiecībās indivīda ieņemtā vieta, ja tā nodrošina varu, atstāj ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem.

Tā kā promocijas darba autorei bija iespēja izmantot citā pētījumā ievāktus datus par Latvijā dabiski esošām grupām – sievietēm un vīriešiem, - tad varas ietekme uz valodā lietotajiem abstrakcijas līmeņiem tika pētīta dzimumu kontekstā. Sabiedrībā esošā situācija ir tāda, ka sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgi pieejami ekonomiskie resursi, par ko ir veikta sīkāka teorētiskā analīze, kas ļauj apgalvot, ka sievietēm un vīriešiem piemīt atšķirīgas kontroles iespējas pār ekonomisko resursu sadali, kā rezultātā vīriešiem šajā jomā kopumā piemīt lielāka vara nekā sievietēm. Kopsavelkot, promocijas darbā tika izvirzīts *pētījuma jautājums*: kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos?

Promocijas darba empīriskajā daļā vispirms tiks sniegts apraksts par Latvijas Organizāciju psihologu biedrības (2006) pētījuma datu pāranalizēšanu, atbildot uz izvirzīto pētījuma jautājumu – kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos – un iztīrājums par iegūtajiem rezultātiem. Tam sekos divu promocijas darba ietvaros veikto eksperimentu apraksts, katra eksperimenta atsevišķa datu analīze un iztīrājums, abos eksperimentos pārbaudot abas pētījumā izvirzītās hipotēzes. *Pirmā hipotēze*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes. Un *otrā hipotēze*: palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

7. Empīriskā daļa

Empīrisko daļu veido divi eksperimentāli pētījumi un Latvijas Organizāciju psihologu biedrības pētījuma (turpmāk – LOPB pētījuma) datu otrreizēja analīze kvaziekperimentālā dizainā (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006). Turpmākā darba daļā tiks apskatīti divi eksperimentālie pētījumi, aprakstot atsevišķi katra pētījuma metodi, rezultātus un iztīrājumu, un LOPB pētījuma datu analīze, rezultāti un iztīrājums.

7.1. Pirmais pētījums

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu, – kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos, – tika pāranalizēti LOPB pētījuma dati atbilstoši kvaziekperimentālam dizainam, kurā atkarīgais mainīgais bija valodā lietotie abstrakcijas līmeņi un neatkarīgais mainīgais bija dzimums un ar to saistītā kontrole pār ekonomiskajiem resursiem sabiedrībā jeb vara LOPB pētījuma laikā aktualizētajā situatīvajā kontekstā (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006).

Darba teorētiskajā daļā ir sniegts pamatojums varas atšķirībām starp sievietēm un vīriešiem sabiedrībā kopumā. Ja uz varu raugās kā uz sociālu attiecību strukturālu īpašību (Fiske & Berdahl, 2007), kur sociālo attiecību struktūra ataino hierarhisko struktūru, kādā dažādas sabiedrības grupas atrodas viena attiecībā pret otru, tad, tā kā sabiedrībā vīriešiem kopumā piemīt lielāka kontrole pār sociālekonomiskiem resursiem nekā sievietēm (Ridgeway & Smith-Lovin, 1999; Rudman & Glick, 2008), vīriešiem piemīt lielāka vara nekā sievietēm situācijās, kurās sociālekonomisko resursu sadalījums indivīdiem ir svarīgs. Tas nenozīmē, ka katram nejauši izvēlētam vīrietim attiecībā pret katru nejauši izvēlētu sievieti piemīt lielāka kontrole pār ekonomisko resursu sadali un ieguvī, bet sabiedrībā kopumā vīriešiem kā grupai tā ir lielāka nekā sievietēm. Tā kā variācija sieviešu vidū un vīriešu vidū attiecībā par pozīcijām sabiedrībā, kādas viņi ieņem, un viņu iespēju kontrolēt

sociālekonomisko resursu sadali ir ļoti liela, lai pētītu grupām (sievietēm un vīriešiem) piemītošās varas ietekmi starp-grupu kontekstā uz pašiem grupas pārstāvjiem, ir nepieciešama reprezentatīva izlase. Gan teorētiskajā analizē par varas atšķirībām starp sievietēm un vīriešiem, gan LOPB pētījuma datu analizē, atbilstoši kvaziekperimentālam dizainam, vīrieši un sievietes tiek interpretētas kā divas grupas, kuru varas atšķirības raksturo šo divu grupu pozīcijas kontroles pieejamībā pār abām grupām nepieciešamajiem ekonomiskajiem resursiem. LOPB pētījuma datu analizē, atbilstoši kvaziekperimentālam dizainam, tiek atbildēts uz promocijas darbā izvirzīto pētījuma jautājumu: kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos? Varas ietekme uz indivīdu mainās atkarībā no indivīdiem aktuālās situācijas konteksta, indivīda vai grupas ieņemtās vietas sabiedrībā vai vienam attiecībā pret otru un indivīda motivācijas, rakstura un citu individuālo faktoru mijiedarbības. LOPB veiktā pētījuma laikā pētījuma dalībniekiem tika uzdoti jautājumi par sieviešu un vīriešu piemērotību dažādām profesijām, jautājumi par sieviešu un vīriešu, kuri strādā noteiktās profesionālās jomās, raksturojumu. Pētījumā bija iekļauti jautājumi par sieviešu un vīriešu kompetenci un konkurētspēju vairākās profesijās. Var pieņemt, ka atbilžu sniegšana un šādu jautājumu pārdomāšana aktualizēja pētījuma dalībniekiem gan dzimuma kategoriju, gan ekonomisko resursu jomu. Tieši šie priekšnosacījumi ļāva izmantot LOPB pētījumā savāktos datus šī promocijas darba mērķiem, jo LOPB pētījuma laikā bija aktualizēta dzimuma kategorija un ekonomisko resursu joma, kurā pastāv varas atšķirības. Arī atvērtās atbildes, kuras tika citādi analizētas šī promocijas darba vajadzībām, atbildot uz citiem pētījuma jautājumiem, nekā tas tika darīts LOPB oriģinālajā pētījumā, tika sniegtas uz jautājumiem, kas bija saistīti ar aktivizētajām kategorijām – dzimumu kategoriju un ekonomisko resursu jomu.

Minētais pētījums bija veltīts profesiju segregācijas cēloņiem un stereotipiem dzimumu kontekstā Latvijā (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006). Pētījums tika realizēts profesiju segregācijas mazināšanas programmas ietvaros, kura īstenotājs Latvijā laika posmā no 2005.gada februāra līdz 2007.gada decembrim bija Sabiedrības integrācijas fonds un kurš tika finansēts Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL ietvaros ar mērķi mazināt sieviešu un vīriešu profesiju dalījumu, tādējādi sievietēm un vīriešiem nodrošinot vienādas iespējas darba tirgū. Minētā pētījuma mērķis bija noskaidrot, kā cilvēki izskaidro sieviešu vēlēšanos vai nevēlēšanos strādāt informācijas tehnoloģiju jomā, mašīnbūvē un elektrotehnikas un elektronikas rūpniecībā, kā arī cilvēku priekšstatus par tipiskajām vīriešu un sieviešu profesijām. Tā kā pētījuma ietvaros tika aptaujāta reprezentatīva izlase Latvijas apstākļos un promocijas darba autorei vienai to būtu neiespējami veikt, tad daļa no ievāktajiem datiem tika izmantoti šajā promocijas darbā.

Promocijas darba ietvaros ir analizētas 1000 respondentu sniegtās atbildes – 503 sieviešu vecumā no 18 līdz 62 gadiem ($M = 38,45$, $SD = 11,64$) un 497 vīriešu vecumā no 18 līdz 62 gadiem

($M = 39,47$, $SD = 12,97$). Vecums sieviešu un vīriešu grupās statistiski nozīmīgi neatšķīrās ($t(998) = 1,32$, $p > 0,05$), tomēr, kā atspoguļots 2.tabulā, sievietēm izglītības līmenis bija nedaudz augstāks, savukārt augstāks ienākumu līmenis – vīriešiem.

2. tabula. *Aprakstošās statistikas rādītāji sieviešu un vīriešu respondentu grupās (N = 1000)*

<i>Respondentu raksturojošie rādītāji</i>	<i>Sievietes (n = 503)</i>		<i>Vīrieši (n = 497)</i>		<i>U</i>
	<i>Vid. Rangi</i>		<i>Vid. Rangi</i>		
Izglītības līmenis	536,76		463,81		106759,00*
Ienākumi	483,10		518,11		116242,00**

* $p < 0,01$, ** $p < 0,05$

Datu analīzes metodes

Vispirms promocijas darba autore izveidoja kodēšanas sistēmu. Tad divi neatkarīgi pētnieki, kurus apmācīja promocijas darba autore, kodēja respondentu atbildes uz atvērtajiem jautājumiem par sievietēm un vīriešiem piemērotām profesijām. Pētījuma jautājumi bija šādi: „Nosauciet trīs profesijas, kuras ir visvairāk piemērotas sievietēm!” un „Nosauciet trīs profesijas, kuras ir visvairāk piemērotas vīriešiem!” Pētījumā bija nepieciešams noskaidrot, vai pastāv atšķirības abstrakcijas līmeņos, kādus respondenti lieto valodā, minot sievietēm un vīriešiem piemērotas profesijas. Atbildes tika kodētas trīs abstrakcijas līmeņos – zemā, vidējā un augstā.

1. *Zems abstrakcijas līmenis* – konkrēta profesija, bez specializācijas iespējām. Piemēram, ginekologs, slaucēja, ogļracis, pārdevēja, sekretāre, grāmatvede, šuvēja, mājsaimniece, medmāsa, manikīre, mūrnieks, metinātājs, programmētājs, ugunsdzēsējs, florists, kosmetologs, atslēdznieks, bārmenis, kalējs, elektriķis, interjera speciāliste, pavāre, dārznieks, daiļdārznieks, audēja, aukle, traktorists, autoatslēdznieks.
2. *Vidējs abstrakcijas līmenis* – profesija, kurā ir specializācijas. Ar specializācijas iespēju tiek saprasts, ka ārsts, piemēram, var būt gan ķirurgs, gan ģimenes ārsts, gan kakla un ausu ārsts, skolotājs var būt gan fizikas skolotājs, gan mājturības, gan literatūras un valodas skolotājs. Profesiju piemēri: ārsts, skolotājs, dizainere, celtnieks, inženieris, jūrnieks, lidotājs, ekonomiste, bankas darbiniece, finansists, metalurģis, policists, mehanizators, remonta servisa darbinieks, mehāniķis, autovadītājs, karavīrs, smagās tehnikas vadītājs, žurnālists, juriste.
3. *Augsts abstrakcijas līmenis* – profesionālās kategorijas. Piemēram, tirdzniecība, vadība, administrācija, medicīna, armija, celtniecība.

Lai pārlicinātos par savstarpējo sakodēto abstrakcijas līmeņu saskaņotību starp abiem kodētājiem, tika aprēķināts Koena kapa (*Cohen's kappa*) koeficients. Sievietēm piemēroto profesiju Koena kapa bija 0,79, $N = 2928$ un vīriešiem piemēroto profesiju Koena kapa bija 0,70, $N = 2927$ (N parāda, cik reizes respondenti ir minējuši sievietēm un vīriešiem piemērotas profesijas). Pēc Koena kapa aprēķināšanas tika novērstas atšķirības kodētāju starpā, vienojoties par abstrakcijas līmeni katrai minētajai profesijai. Uzskatāma ilustrācija, kā šajā solī izskatījās dati, ir aplūkojama 3.tabulā.

3. tabula. *Ilustrācija datu kodēšanas pirmajam solim – abstrakcijas līmenis, kurā ir nosaukta profesija*

<i>Respondents</i>	<i>Abstrakcijas līmeņi sievietēm piemērotām profesijām skalā 1 – 3</i>		
	<i>1. minētā profesija</i>	<i>2. minētā profesija</i>	<i>3. minētā profesija</i>
1	1	3	
2	2	2	1
3	3	3	2

Ne visi respondenti minēja trīs piemērotākās profesijas sievietēm un trīs vīriešiem. Rēķinot katra respondenta valodā lietoto vidējo abstrakcijas līmeni, tiktu zaudēta katra aptaujas dalībnieka abstrakcijas līmeņa biežums respondentu valodā, domājot par sievietēm un vīriešiem piemērotām profesijām. Tāpēc dati tika pārstrukturēti tā, lai varētu analizēt dažādo abstrakcijas līmeņu izteiktību valodā. Ilustratīvs piemērs ir parādīts 4.tabulā. Tika atzīmēts, cik reizes respondents ir minējis profesijas pirmajā abstrakcijas līmenī, otrajā vai trešajā. Maksimālais skaits katram respondentam ir trīs reizes – trīs minētas profesijas.

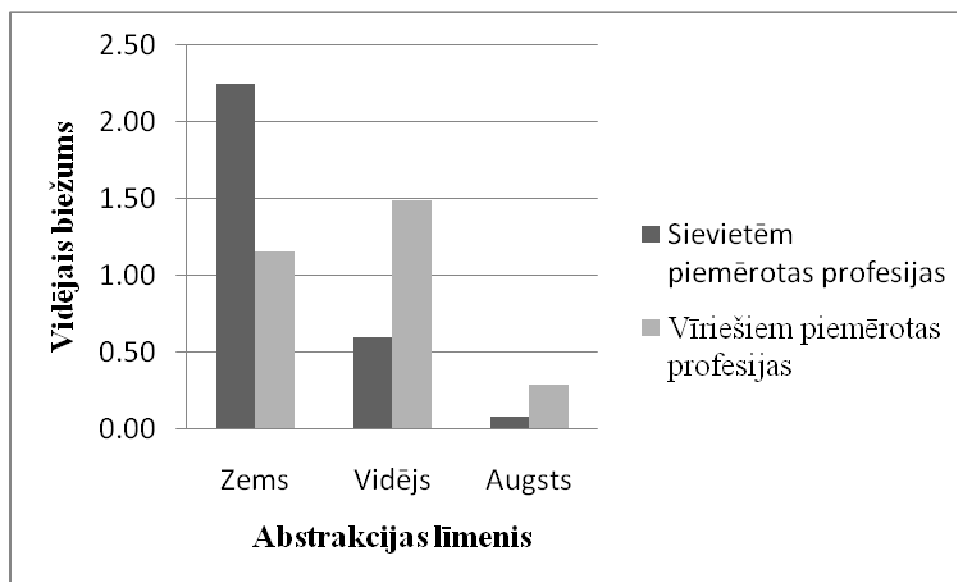
4. tabula. *Ilustrācija datu kodēšanas otrajam solim – reizes, cik bieži nosauktā profesija atbilst attiecīgajam abstrakcijas līmenim*

<i>Respondents</i>	<i>Abstrakcijas līmeņi sievietēm piemērotām profesijām skalā 1 – 3</i>		
	<i>1. abstrakcijas līmenis</i>	<i>2. abstrakcijas līmenis</i>	<i>3. abstrakcijas līmenis</i>
1	1		1
2	1	2	
3		1	2

Turpmākā datu analīze tika veikta ar neparametriskās statistiskās datu apstrādes metodēm, lietojot SPSS statistiskās programmas 18.00 versiju. Neparametriskās metodes tika izvēlētas tādēļ, ka atbilžu skala ir no 1 līdz 3, kas nenodrošina atbilžu sadalījumu atbilstoši parametriskās statistikas prasībām.

7.1.1. Rezultāti

Pirmajā pētījumā par sievietēm un vīriešiem piemēroto profesiju abstrakcijas līmeņiem, ņemot vērā to, ka abstrakcijas līmeņu biežumi katram respondentam nevar pārsniegt trīs un līdz ar to nav iespējams normāls sadalījums, datu analīzei nebija iespējams lietot dispersiju analīzi jauktam dizainam (*mixed ANOVA*). Tāpēc, lai noteiktu, vai pastāv atšķirības sievietēm un vīriešiem piemēroto nosaukto profesiju abstrakcijas līmeņos, tika veikts Frīdmana neparametriskais tests vairākām atkarīgām izlasēm (Leech, Barrett, & Morgan, 2008). Frīdmana tests parāda (skatīt 2. attēlu), ka pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības kopumā starp abstrakcijas līmeņu rangiem ($\chi^2 = 2684,14, df = 5, p < 0,01$).

2. attēls. *Sievietēm un vīriešiem piemēroto profesiju abstrakcijas līmeņa pieminēšanas vidējais biežums (min = 0, max = 3, N=1000, sieviešu un vīriešu respondenti kopā)*

Lai pārlicinātos, vai pastāv atšķirības starp to, cik bieži katrā abstrakcijas līmenī tika minētas vīriešiem un sievietēm piemērotas profesijas, tika veikts Vilkoksona rangu kritēriju tests katram no trīs abstrakcijas līmeņiem dzimuma pāriem atbilstoši pētījuma jautājumam. Kā redzams 5. tabulā, visos trijos abstrakcijas līmeņos statistiski nozīmīgi atšķiras vīriešiem un sievietēm piemēroto profesiju nosaukumu skaits. Vīriešu profesijas retāk kā sieviešu profesijas ir minētas zemā abstrakcijas līmenī ($z = -21,93, p < 0,01$). Savukārt vidējā abstrakcijas līmenī vīriešu profesijas ir

minētas biežāk nekā sieviešu profesijas ($z = -19,93$, $p < 0,01$). Un, lai gan augstā abstrakcijas pakāpē tika minēts salīdzinoši neliels profesiju skaits vispār, arī šajā kategorijā ir redzamas atšķirības – vīriešu profesijas ir minētas biežāk kā sieviešu ($z = -10,67$, $p < 0,01$).

Ja salīdzinātu lielāku skaitu pāru ar Vilkoksona rangu kritēriju, rezultāti būtu nekorekti, jo tad zustu iegūto rezultātu savstarpējās neatkarības ticamība. Tā kā tika veikti trīs *post-hoc* testi, tad ir nepieciešams veikt Bonferroni alfas korekciju tādā veidā, ka p būtu jābūt vienādam vai mazākam par $0,05/3$, kas ir vienāds ar $0,017$, lai testu rezultāti būtu statistiski nozīmīgi. Šī prasība ir sasniegta, jo p visos trīs salīdzinātajos pāros bija mazāks par $0,01$. Abstrakcijas līmeņu atšķirības uzskatāmi ir atainotas 2.attēlā.

Lai noskaidrotu, kā piederība vīriešu vai sieviešu grupai ietekmēja katra abstrakcijas līmeņa profesiju nosaukumus attiecībā par katram dzimumam piemērotām profesijām, tika lietots Manna-Vitnija neparametriskais tests neatkarīgām izlasēm. Salīdzinot, cik bieži noteiktus abstrakcijas līmeņus, runājot par sievietēm piemērotām profesijām, lieto vīrieši vai sievietes, parādās, ka valda diezgan liela vienprātība.

5. tabula. Vīriešiem un sievietēm piemērotu profesiju nosaukšanas vidējie biežumi atkarībā no abstrakcijas līmeņa

Abstrakcijas līmenis	Grupa, par kuru viedoklis	Respondentu dzimums		
		Siev. (N=503)	Vīr. (N=497)	Kopā (N=1000)
		M^a (SD)	M^a (SD)	M^a (SD)
Zems	Siev.	2,28 (0,03)	2,23 (0,04)	2,25 (0,8)
	Vīr.	1,06 ^b (0,04)	1,26 ^b (0,04)	1,16 (0,9)
Vidējs	Siev.	0,59 (0,03)	0,61 (0,03)	0,6 (0,72)
	Vīr.	1,65 ^c (0,04)	1,32 ^c (0,04)	1,49 (0,9)
Augsts	Siev.	0,02 ^d (0,01)	0,14 ^d (0,02)	0,08 (0,37)
	Vīr.	0,20 ^e (0,02)	0,38 ^e (0,03)	0,29 (0,62)

^a Min = 0, Max = 3; ^{b,c,d,e} – statistiski nozīmīgas atšķirības, $p < 0,01$

Vīriešu un sieviešu lietoto zemo un vidējo abstrakcijas līmeņu biežums neatšķiras (skatīt 5.tabulu), ja tiek runāts par sievietēm piemērotām profesijām ($z = -0,7$ un $z = -0,4$, $p > 0,05$). Tomēr augstāko abstrakcijas līmeni biežāk lieto vīrieši ($M = 0,14$, $SD = 0,02$) par sieviešu profesijām, nevis pašas sievietes ($M = 0,02$, $SD = 0,01$) par savām profesijām ($z = -4,94$, $p < 0,01$). Savukārt

salīdzinot to, cik bieži dažādus abstrakcijas līmeņus lieto vīrieši un sievietes, runājot par vīriešiem piemērotām profesijām, tika novērotas 5.tabulā redzamās atšķirības. Vīrieši zemā abstrakcijas līmenī ($M = 1,26, SD = 0,04$) sev piedēvē vairāk ($z = -3,66, p < 0,01$) profesijas nekā sievietes vīriešiem ($M = 1,06, SD = 0,04$). Savukārt sievietes vīriešiem ($M = 1,65, SD = 0,04$) piedēvē vairāk ($z = -5,8, p < 0,01$) profesijas otrā abstrakcijas līmenī nekā vīrieši paši sev ($M = 1,32, SD = 0,04$). Tomēr augstu abstrakcijas līmeni vīrieši ($M = 0,38, SD = 0,03$) lieto biežāk kā sievietes ($M = 0,20, SD = 0,02$), domājot par sev piemērotām profesijām ($z = -2,76, p < 0,01$).

7.1.2. Iztirzājums

Veicot atkārtotu LOPB (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006) pētījuma datu analīzi atbilstoši kvaziekperimentālam dizainam, galvenie rezultāti bija šādi: sievietes un vīrieši izteicās līdzīgi par sievietēm piemērotām profesijām, t.i., grupa ar lielāku varu un grupa ar mazāku varu ekonomisko resursu pieejamības un kontroles jomā izteicās līdzīgi par grupu ar mazāku varu – zemākā abstrakcijas līmenī, ar to papildus ierādot grupai ar jau esošu mazāku varu tās ierobežoto vietu izvēļu ziņā. Bieži abas grupas minēja sievietēm piemērotas profesijas zemā un vidējā abstrakcijas līmenī. Tomēr augstāko abstrakcijas līmeni lietoja vīrieši par sieviešu profesijām, nevis sievietes pašas par sevi. Tātad varētu secināt, ka sievietes vēl pazemina savu statusu. Bet tā kā augstākajā abstrakcijas līmenī vispār tika minēts maz profesiju, tad šis apgalvojums varētu būt arī pārsteidzīgs.

Savukārt vīrieši paši par sevi lieto vairāk zemas abstrakcijas līmenī minētas profesijas nekā sievietes par vīriešiem, un sievietes min vairāk vīriešiem piemērotās profesijas vidējā abstrakcijas līmenī nekā paši vīrieši. Tai pat laikā augstā abstrakcijas līmenī, līdzīgi kā gadījumā ar sieviešu profesijām, vīrieši min vairāk profesijas nekā sievietes. Tomēr atkal jau šajā līmenī ir tik maz minētu profesiju, ka nopietni secinājumi nebūtu izdarāmi. Jāsecina, ka sievietes vīriešu statusu vēl paaugstina.

Ņemot vērā, ka darbā pārsvarā tika minētas pirmā un otrā abstrakcijas līmenī formulētas profesijas, var secināt, ka grupas dalībniekiem ar zemāku varu ir novērojama tendence domāt par grupu ar augstāku varu augstākā abstrakcijas līmenī, nekā paši grupas ar augstāko varu pārstāvji domā par sevi. Šie rezultāti liecina, ka, izdarot secinājumus par grupu ar lielāku varu, valodā tiek lietotas augstāka abstrakcijas līmeņa konstrukcijas. Saskaņā ar teorētisko analīzi grupa ar lielāku varu ir vīrieši, ja ir runa par ekonomiskiem resursiem, jo viņiem ir lielāka kontrole pār ekonomiskiem resursiem sabiedrībā, salīdzinot ar sievietēm. Tā kā LOPB pētījuma analizētā izlase ir reprezentatīva, tad to var attiecināt arī uz minēto izlasi.

Līdzšinējie pētījumi par varas ietekmi uz abstrakcijas līmeņiem valodā liecina, ka augstāka varas izjūta veicina augstākas abstrakcijas lingvistisko kategoriju lietošanu valodā un otrādi – augstākas abstrakcijas lingvistisko kategoriju lietošana veicina izteiktāku varas izjūtu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008; Stapel & Semin, 2007). Veiktajā LOBP pētījuma datu analīzē netika mērīta vai manipulēta varas izjūta saskaņā ar Fiskes un Berdālas (Fiske & Berdahl, 2007) viedokli, - ja indivīds vai grupa ieņem tādu vietu, kurā viņam ir pieejama lielāka kontrole pār resursu sadali vai citu cilvēku darbības rezultātiem, tas atstāj ietekmi uz indivīda informācijas apstrādes procesiem. Ja līdzšinējos pētījumos bija konstatēts, ka cilvēki ar lielāku varas izjūtu par notikumiem izsakās augstākā abstrakcijas līmenī nekā cilvēki ar mazāku varas izjūtu, un ziņas saņēmējam, klausoties cita cilvēka izteikumus abstraktākā formā, rodas sajūta, ka šis cilvēks ir ar lielāku varu, tad promocijas darba ietvaros veiktajā datu analīzē parādās citāda saikne – raksturojot grupu pārstāvjus ar lielāku varu (vīriešus), abas grupas – gan grupa ar mazāku varu (sievietes), gan grupa ar lielāku varu (vīrieši) – to darīja abstraktāk, tādā veidā implicīti apliecinot grupas lielāko varu un nostiprinot hierarhiskās attiecības. Sievietes un vīrieši, minot abiem dzimumiem piemērotās profesijas, ar valodas formu vēstīja vēl kādu informāciju – varas dalījumu starp grupām. Dažādā varas sadalījuma dēļ mainās valodas forma. Var spriest, ka, runājot par kādu grupu abstraktāk, ne tikai tika atspoguļota tās lielākā vara, bet tādā veidā tā tika arī leģitimizēta un pastiprināta.

Šāda divvirzienu saikne starp varu un valodā lietotiem abstrakcijas līmeņiem saskan ar iepriekš veiktajos pētījumos novēroto divvirzienu saikni starp paša indivīda varas izjūtu un indivīda valodā lietoto abstrakcijas līmeni (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008; Stapel & Semin, 2007). Tāpat tas saskan ar pētījumiem, kuros ir konstatēts, ka, izsakoties par tālākā psiholoģiskā distancē esošiem notikumiem, objektiem, subjektiem, tiek lietotas abstraktāka līmeņa kategorijas valodā (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007), jo atšķirības varā ir viens no psiholoģiskās distances veidiem.

Lai novērstu alternatīvus skaidrojumus, ka novērotās atšķirības abstrakcijas līmeņos par sievietēm un vīriešiem raksturīgām profesijām ir bijis objektīvs sociālās realitātes atspoguļojums, būtu veicami papildus pētījumi, izmantojot citas sociālas grupas, kurām ir atšķirīgs varas sadalījums pie nosacījuma, ka valoda tiek analizēta, pētījuma dalībniekiem izsakoties par tādām starp-grupu kategorijām, kuras ir saistītas ar atšķirīgo varas dalījumu, un šī kategorija pētījuma dalībniekiem ir aktualizēta. Pirmkārt, tas būtu atbilstošs šajā kvaziekspērimētā veiktā pētījuma atkārtojums. Otrkārt, tas izriet no teorētiskās analīzes par varas mainīgo ietekmi uz sociāli kognitīviem procesiem atkarībā no situācijas konteksta, indivīdu mērķiem, motivācijas un aktualizētām kategorijām (Fiske & Berdahl, 2007).

7.2. Otrais pētījums

Otrais pētījums promocijas darba ietvaros bija eksperimentāls pētījums ar starp-grupu dizainu. Pētījuma mērķis bija eksperimentāli pārbaudīt promocijas darba divas hipotēzes. Pirmkārt, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes. Un, otrkārt, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

7.2.1. Metode

Lai pārbaudītu izvirzītās hipotēzes, tika veikts eksperimentāls pētījums ar starp-grupu dizainu. Atkarīgie mainīgie bija: abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes un sociālās identitātes sarežģītība. Neatkarīgais mainīgais: indivīda subjektīvā varas izjūta, t.i., uztvertā kontrole pār ar aktualizēto situāciju saistītajiem uzvedības rezultātiem.

Dalībnieki

Pētījumā piedalījās 71 Latvijas Universitātes doktorants, no tiem 43 sievietes, 20 vīrieši, 8 pētījuma dalībnieki savu dzimumu nenorādīja. Pētījumā netika iekļauts neviens no Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Psiholoģijas nozares doktorantiem, kuriem ir

6. tabula. *Dzimumu sadalījums eksperimentālās grupās*

<i>Dzimums</i>	<i>Eksperimentālā manipulācija</i>			
	<i>Augsta vara</i>		<i>Zema vara</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Sievietes	18	54,50	25	65,80
Vīrieši	15	45,50	5	13,20
Nenorādīts			8	21,10

bijusi iespēja dzirdēt darba hipotēzes un iepazīties ar teorētiskajām atziņām, kuras ir šī darba pamatā.

Respondentu piedalīšanās pētījumā bija brīvprātīga. Eksperimentālajās grupās dalībnieki tika sadalīti pēc nejaušības principa, neitralizējot demogrāfisko vai citu faktoru ietekmi uz atkarīgo mainīgo. Datu analizē izmantoti arī tie pētījuma dalībnieki, kuri nebija norādījuši dzimumu. Dzimumam šajā pētījumā nav izšķirošas nozīmes, jo eksperimentāli tika aktualizēta cita kategorija, kurā ir atšķirīgs varas sadalījums, un varas ietekme uz sociāli kognitīviem faktoriem ir kontekstuāla

(Fiske & Berdahl, 2007), t.i., vara ietekmē informācijas apstrādes procesus, ja kategorija, kurā ir atšķirīga vara, indivīdam ir aktuāla.

Instrumentārijs

Katrs doktorants pēc profesionālās darbības var būt gan students, gan pasniedzējs. Eksperiments pētījuma ietvaros tika veikts, aktualizējot doktorantiem identificēšanos ar pasniedzēja vai studenta identitāti. Doktoranti elektroniski aizpildīja aptaujas anketu *Questionpro.com* vidē. Pilni anketas teksti ir pievienoti promocijas darba 1. un 2. pielikumā. Anketas pirmais jautājums kalpoja kā manipulācija, aktualizējot studenta vai pasniedzēja identitāti un ar to saistīto augsto vai zemo subjektīvās varas izjūtu. Subjektīvo varas izjūtu eksperimentālajā manipulācijā noteica kontroles iespēja vai tās trūkums pār savas darbības rezultātiem situācijās, kuras pētījuma dalībnieki atsaucā atmiņā. Uztvertās varas lielumu noteica atmiņā atsauktajās situācijās ieņemtā loma – pasniedzējs vai students – un tikai tādu situāciju atsaukšana atmiņā, kurās studenta lomā esošais pētījuma dalībnieks tiešām jūties atkarīgs no pasniedzēja, un otrādi – situācijas, kurās pētījuma dalībnieks pasniedzēja lomā tiešām ir jūties noteicējs pār studentu. Zīmīgi, ka visi dalībnieki ir pieredzējuši abas lomas.

Anketas pirmais jautājums eksperimentālajai grupai, kurai tika aktualizēta sociālā identitāte – students: „Pirmais jautājums ir par Jūsu studenta/-es pieredzi.

Lūdzu, atcerieties kādu situāciju no savām mācībām, kurā kāds jautājums par jums kā studentu/-i bija viena vai vairāku pasniedzēju rokās. Piemēram, jūs pasniedzēju komisijai aizstāvat disertācijas projektu vai kārtojat promocijas eksāmenu un gaidāt, kāds būs vērtējums, vai jūs aizstāvat maģistra darbu, vai rakstāt atbildes uz kāda eksāmena jautājumiem, vai lūdzat pasniedzēju atsauksmes par jums u.c. Lūdzu, īsi aprakstiet vienu vai vairākas šādas situācijas. Veltiet, lūdzu, apmēram 5 minūtes laika šim uzdevumam.”

Anketas pirmais jautājums eksperimentālajai grupai, kurai tika aktualizēta sociālā identitāte – pasniedzējs: „Pirmais jautājums ir par jūsu pasniedzēja pieredzi.

Lūdzu, atcerieties kādu situāciju no sava pasniedzēja darba, kurā jums kā pasniedzējam bija izšķiroša loma kādā jautājumā par studenta tālāko likteni. Piemēram, Jums jānovērtē students ar atzīmi vai jāpieņem lēmums neieskaitīt kādu noslēguma darbu vai samazināt atzīmi (kursa darbs, bakalaurs, referāts) par termiņu neievērošanu, vai jāprasa studentam pārrakstīt darbu plaģiātisma dēļ, vai jūs esat komisijā kādu darbu aizstāvēšanā, vai jūs redzat studentu pārbaudījumā norakstot, u.c. Lūdzu, īsi aprakstiet vienu vai vairākas šādas situācijas. Veltiet, lūdzu, apmēram 5 minūtes laika šim uzdevumam. Nav svarīgi, vai jūs esat strādājis pastāvīgu pasniedzēja darbu, vai īslaicīgu, formālu vai neformālu”.

Vai pētījuma dalībnieki ir identificējuši sevi ar situāciju, kurā viņiem bija lielāka vai mazāka vara pār savas darbības rezultātiem, tika pārbaudīta ar diviem mērījumiem – varas izjūtas mērījumu

un identificēšanās stiprumu ar situatīvo sociālo identitāti – ‘students’ vai ‘pasniedzējs’. Subjektīvās varas izjūta tika mērīta, lietojot jau iepriekš pētījumos lietotas skalas modifikācijas (Smith, Wigboldus & Dijksterhuis, 2008). Pētījuma dalībniekam bija jāatbild, kā viņš ir juties situācijās, kuras viņš atcerējās un/vai aprakstīja pirmajā jautājumā. Respondentam bija jāatbild, novērtējot no 1 līdz 7, kā viņš ir juties, kur izjūtu prepoli atradās abos skalu galos. Oriģinālajā mērījumu skalā bija iekļautas 7 izjūtas, bet promocijas darba ietvaros viena izjūta tulkojuma grūtību dēļ palika neiekļauta. Mērījumu skalā tika iekļautas šādas izjūtas: elastīgs vai nelokāms, atkarīgs vai neatkarīgs, mainīgs vai noteikts, padevīgs vai vadošs, nedrošs vai pārliecināts. Iepriekš veiktajos pētījumos septiņi izjūtu mērījumi tika iejaukti starp citām izjūtām, kas netika darīts šī pētījuma ietvaros. Tā vietā ceturtais un sestais jautājums aptaujā tika ievietoti apgrieztā veidā. Kronbaha alfa varas izjūtas skalai pētījumā bija 0,73 ($N = 71$).

Identificēšanās stiprums ar studentu vai pasniedzēju kategoriju tika mērīts, balstoties uz pētījumiem ar līdzīgi veidotām aptaujām (Hains, Hogg, & Duck, 1997; Hogg, Hains, & Mason, 1998; Duck & Fielding 1999; Gritāne, 2011). Šie ir daži no aptaujas jautājumiem. Cik lielā mērā jūs jūtaties kā daļa no šīs grupas? Cik lielā mērā jūs izjūtat šo grupu kā sev nozīmīgu? Cik lielā mērā jums kopumā patīk pārējie grupas dalībnieki? Cik lielu prieku jums sagādā būt šīs grupas dalībniekam?

Tā kā, mērot identificēšanās izteiktību ar grupu, katru reizi aptaujas jautājumi ir jāpiemēro attiecīgajai grupai, tālāk ir minēti jautājumu piemēri, mērot identificēšanās stiprumu ar studentu kategoriju. Cik lielu prieku jums sagādā būt par vienu no studentēm? Cik lielā mērā jūs jūtaties kā daļa no studentu pulka? Cik lielā mērā jūs izjūtat studenta lomu kā sev nozīmīgu? Un salīdzinājumam daži jautājumu piemēri, mērot identificēšanās stiprumu ar pasniedzēju profesiju. Cik lielu prieku jums sagādā būt par vienu no pasniedzējiem? Cik lielā mērā jūs jūtaties kā daļa no pasniedzēju pulka? Cik lielā mērā jūs izjūtat pasniedzēja profesiju kā sev nozīmīgu? Kopumā mērījumā bija iekļauti 8 jautājumi. Respondentiem bija jāatbild uz jautājumiem septiņu punktu skalā no „pilnīgi nemaz” līdz pat „ļoti lielā mērā”.

Kopējā identificēšanās ar grupu mērījumu skalas ticamība bija augsta ($\alpha = 0,86$, $N = 71$). Kronbaha alfa identificēšanās skalai ar pasniedzēju profesiju bija 0,89, $n = 33$ un identificēšanās skalai ar studentu kategoriju bija 0,83, $n = 38$.

Lai noteiktu abstrahēšanās līmeni no situatīvās sociālās identitātes – ‘students’ vai ‘pasniedzējs’, tika uzdots atvērtais jautājums: „Lūdzu, aprakstiet labu augstskolu!”. Tieši šāda jautājuma izvēli noteica tas, ka kategorija ‘augstskola’ ir saistīta ar sociālajām identitātēm ‘pasniedzējs’ vai ‘students’, kā arī ar visiem respondentiem vienojošo identitāti – doktoranti. Abstrahēšanās līmeņa no aktualizētās sociālās identitātes noteikšana bija sekojoša. Atbildes uz

jautājumu par labu augstskolu tika kodētas atbilstoši iepriekš veidotai shēmai, kā rezultātā tika noteikts, cik daudz pētījuma dalībnieki izmantoja piemērus no citām kategorijām, kuras viņam nebija aktualizētas pētījuma laikā, atbildot uz jautājumu.

Pētījuma dalībnieki atbildēja arī uz jautājumiem par to, piederība kādām grupām viņiem ir personīgi nozīmīga. Lai tiktu nosegtas visas potenciālās sabiedriskās dzīves jomas, jautājums bija sadalīts 11 daļās. Ar šo anketas daļu tika mērīta sociālās identitātes sarežģītība. Šī konstrukta operacionalizācija ir veikta iepriekšējos pētījumos Brūveres vadībā (Brewer & Pierce, 2005; Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009; Roccas & Brewer, 2002). Pētījuma dalībniekiem vispirms tika izskaidrots, kas tiek saprasts ar jēdzienu „piederība sev nozīmīgām grupām”. Anketā bija iekļauts šāds teksts: „Cilvēki mēdz sevi labāk sajust un apzināties savu vietu pasaulē caur līdzdalību dažādās ļaužu grupās un kopās. Līdzīgas intereses, uzskati, vērtības, fiziski dotumi, zināšanas un daudzas citas lietas apvieno cilvēkus lielākās un mazākās grupās un kategorijās. Šīs grupas ļaudis var fiziski tikties cits ar citu, bet var pat nepazīt cits citu. Dažādos dzīves posmos un situācijās mums var būt svarīgas daudzas un dažādas šādas grupas”. Tālāk sekoja lūgums norādīt sev nozīmīgas grupas dažādās dzīves jomās. Anketā tika ietverti tādi raksturlielumi kā reliģija, politiskas organizācijas, formālas vai neformālas biedrības, asociācijas, nevalstiskas organizācijas, centri, tautība, valsts, profesionālas organizācijas vai grupas, profesijas, organizācijas vai uzskatu sistēmas, kas saistītas ar veselības stāvokli, izglītību vai personības attīstību, kultūru, atpūtu vai brīvo laiku.

Kad pētījuma dalībnieks bija atsaucis atmiņā sev nozīmīgas grupas no dažādām dzīves sfērām, sekoja lūgums izvēlēties trīs sev svarīgākās grupas un ierakstīt iepretī ailēm: 1.grupa, 2.grupa un 3.grupa. Kā 4.grupa visiem pētījuma dalībniekiem bija jāieraksta grupa ‘doktoranti’. Aizpildot anketu, bija jānovērtē, cik no katras grupas dalībniekiem, saskaņā ar respondenta viedokli, ir arī katrā citā grupā. Piemēram, cik no 1.grupas dalībniekiem ir arī 2.grupā? Kopā tas veidoja 12 jautājumus. Atbildes tika sniegtas skalā no 0% līdz 100%, ar 10% intervālu. Šo pārklāšanās rādītāju vidējais indekss ir sociālās identitātes sarežģītības rādītājs. Tas atspoguļo, kā cilvēks uztver savu iekšgrupu struktūru. Vai cilvēks saredz, ka viņam nozīmīgās grupas ir ļoti homogēnas un līdzīgas vai tieši pretēji – savstarpēji dažādas. Zemāks uztvertais pārklāšanās indekss atbilst izteiktākai sociālās identitātes sarežģītībai, jo atspoguļo, ka cilvēks savu iekšgrupu struktūru uztver integrējošā un kompleksā veidā, apzinoties, ka vienas iekšgrupas dalībnieki noteikti nav arī citas iekšgrupas dalībnieki. Ja indivīds savas iekšgrupas uztver kā savstarpēji ļoti līdzīgas, kuras veido vieni un tie paši cilvēki, tad iekšgrupu pārklāšanās rādītāju vidējais indekss būs augsts, kas liecina par mazāk izteiktu sociālās identitātes sarežģītību.

Procedūra

LU Akadēmiskā departamenta darbiniece autores ziņā nodeva LU doktorantu e-pastus un informāciju par zinātņu nozarēm, kurās studenti mācās. No doktorantu e-pastu saraksta tika izdzēsti visi, kuri ir Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Psiholoģijas nozares doktoranti. Pārējie e-pasti ($N = 638$) tika sakārtoti alfabēta secībā un sadalīti uz pusēm. No LU darbinieces e-pasta tika nosūtīta 3.attēlā redzamā e-pasta vēstule diviem izveidotiem doktorantu sarakstiem, adresējot vēstuli LU darbiniecei, ar kopiju man un slēptā veidā doktorantiem.

Sveicināti,

Pārsūtu Jums LU doktorantes lūgumu ņemt daļību viņas pētījumā par Izglītības sistēmā sastopamām situācijām.

XXX persona

Labdien, cien. kolēģi!

Lūdzu Jūs atbalstīt zinātniskās pētniecības attīstību LU ietvaros sociālo zinātņu jomā, veltot 30 – 40 minūtes laika.

<http://aptauja.questionpro.com>

Sekojošā šim linkam, Jūs atradīsiet aptauju, kuru liels lūgums aizpildīt divu dienu laikā. Aptauja ir anonīma. Ja Jūs vēlaties iegūt apkopotus rezultātus un pētījuma mērķu aprakstu, tad anketā Jums ir iespēja norādīt savu e-pastu, bet tas nav obligāts nosacījums.

Patiesā cieņā un pateicībā,

Egita Gritāne
LU doktorante
egita@latnet.lv

3. attēls. E-pasta vēstule doktorantiem

Doktorantu grupām tika nosūtītas vēstules ar atšķirīgu interneta vietnes adresi, vienai doktorantu grupai – ar interneta vietnes adresi, kur atradās aptaujas anketas versija ar pasniedzēja identitātes aktualizēšanas manipulāciju, otrai doktorantu grupai – ar studenta identitātes aktualizēšanas manipulāciju.

Doktoranti aizpildīja anketas, nenojaušot patieso pētījuma mērķi. Visiem doktorantiem pēc datu ievākšanas, neatkarīgi no tā, vai viņi aizpildīja anketu, vai nē, vēlāk tika izsūtīts paskaidrojums par patiesajiem pētījuma mērķiem.

Datu analīzes metodes

Atbildes uz atvērto jautājumu – „Lūdzu, aprakstiet labu augstskolu!” – kodēja divi iepriekš mācīti kodētāji. Līdz šim pētījumos varas un abstraktu kategoriju lietošanas saistība ir pētīta, analizējot indivīdu valodā lietotās lingvistiskās kategorijas vai indivīdu veidoto mentālo konstrukciju abstrakcijas līmeņus.

Saskaņā ar teorētisko analīzi nodaļā „Abstrakcija kā informācijas apstrādi raksturojoša īpašība” cits veids, kā analizēt tieši abstrahēšanos no situācijas, ietvertu sevī novērtējumu, vai indivīda uzmanība ir pievērsta tikai konkrētās aktuālās situācijas vai kategorijas detaļām un situācijā esošiem stimuliem, vai arī indivīds spēj abstrahēties no konkrētās situācijas vai aktualizētās sociālās identitātes, izvēloties pāris situāciju raksturojošas centrālās īpašības. Tas savukārt ļauj ieraudzīt citas ārpus aktualizētās situācijas vai sociālās identitātes esošas kategorijas un to īpašības (Liberman, Trope, & Stephan, 2007). Konkrētā aktuālā situācija, no kuras eksperimenta dalībniekam bija jāspēj abstrahēties, bija eksperimentāli aktualizētā sociālā identitāte – ‘pasniedzēja’ vai ‘studenta’, - kura eksperimenta laikā bija pētījuma dalībnieku situatīvā sociālā identitāte. Analizējot pētījuma dalībnieku sniegtās atbildes, tās tika klasificētas 3 kategorijās: atbilde, kurā aprakstītas studenta vajadzības, uzvedība vai citas kvalitātes labā augstskolā; atbilde, kurā tika aprakstītas pasniedzēja vajadzības, uzvedība vai citas kvalitātes labā augstskolā; atbilde, kurā bija aprakstīta augstskola kā tāda, ieskaitot materiāltehnisko bāzi. Ja pētījuma dalībnieks, raksturojot labu augstskolu, lietoja tikai piemērus, kuri ir saistīti ar studenta vai pasniedzēja lomu augstskolā, tātad viņš nav spējis abstrahēties no eksperimenta laikā aktualizētās situācijas un sociālās identitātes un, atbildot uz jautājumu par labu augstskolu, uz visu lūkojas caur vienas identitātes vai kategorijas prizmu. Katrs respondents ieguva 1 punktu, ja atbilde ietvēra vienu kategorijas aspektu, divus punktus – ja divu kategoriju aspektus, un trīs punktus, ja ietvēra trīs kategoriju aspektus. Tātad maksimāli katrs respondents varēja iegūt 3 punktus, kas liecināja par lielāko abstrahēšanos no eksperimentā aktualizētās pasniedzēja vai studenta sociālās identitātes.

Pētīnieku sakodēto datu Koena kapa bija 0,72, $N = 71$. Kodētājiem savstarpēji vienojoties, tika novērstas atšķirības. Subjektīvās varas izjūtas indekss, identifikācijas līmenis ar studentu vai pasniedzēju kategoriju, sociālās identitātes sarežģītības indekss tika analizēts ar atbilstošām parametriskām un neparametriskām statistikas metodēm SPSS 18.00 programmā.

7.2.2. Rezultāti

Eksperimentālais pētījums tika veikts, lai pārbaudītu divas hipotēzes. Pirmkārt, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās

identitātes. Un, otrkārt, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

Eksperimentālā manipulācija, lūdzot doktorantiem atcerēties situāciju no pasniedzēja vai studenta pieredzes, bija efektīva. Eksperimentālās grupas dalībnieki ar aktualizētu studenta sociālo identitāti izjuta statistiski nozīmīgi ($t(69) = 4,95, p < 0,01$) zemāku subjektīvo varu ($M = 3,84, SD = 0,74$) nekā grupa ar aktualizētu pasniedzēja identitāti ($M = 4,66, SD = 0,65$). Un dalībnieku identifikācija ar studenta vai pasniedzēja identitāti eksperimentālās manipulācijas rezultātā bija līdzīga jeb statistiski nozīmīgi neatšķīrās ($t = 0,24, p > 0,05$) (skatīt 7.tabulu).

7. tabula. Identificēšanās līmenis eksperimentālās grupās*, skalā 1 – 7

<i>Eksperimentālās grupas</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
<i>Pasniedzēju grupa</i>	33	4,94	0,95
<i>Studentu grupa</i>	38	4,89	0,81

*Skalā 1 – 7, kur 1 – indivīds nemaz nav identificējies ar aktualizēto identitāti, 7 – indivīds ir ļoti lielā mērā identificējies ar aktualizēto identitāti

Eksperimentālo grupu dalībnieku abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes, izsakot viedokli par to, kādai būtu jābūt laba augstskolai, tika salīdzināti ar Manna-Vitnija testu, ņemot vērā, ka abstrahēšanās līmeņi kārtas skalā tika kodēti trīs līmeņos. Pasniedzēja aktualizētās identitātes gadījumā, kas šajā eksperimentā ir atmiņā atsaukta situācija, kurā pētījuma dalībniekiem piemita lielāka kontrole pār savu kā pasniedzēju un studentu darbības rezultātiem un arī lielākas subjektīvās varas izjūtas stāvoklis, pētījuma dalībnieku lietotie vidējie abstrakcijas līmeņi ($M = 2,27, SD = 0,14, n = 33$, vidējie abstrakcijas līmeņu rangi 41,91) bija statistiski nozīmīgi augstāki ($U = 432, p < 0,05$) nekā studentu aktualizētas identitātes gadījumā ($M = 1,84, SD = 0,11, n = 38$, vidējie abstrakcijas līmeņu rangi 30,87). Tomēr novērotais efekts nav liels ($U = 432, p < 0,05, r = 0,24$). Hipotēze, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes, eksperimentāli ir apstiprināta.

Pētījuma dalībnieki atbildēja uz jautājumiem arī par to, piederība kādām grupām viņiem ir personīgi nozīmīga. Tā kā uz šo jautājumu ir pietiekami sarežģīti atbildēt, tad, analizējot datus, tika pievērsta ļoti rūpīga uzmanība, vai anketa ir aizpildīta pilnībā gan šīs sadaļas kvalitatīvajā, gan kvantitatīvajā daļā. Šo anketas daļu no 71 pētījuma dalībnieka bija aizpildījuši 63 respondenti, no tiem 33 eksperimentālajā grupā ar aktualizēto pasniedzēja sociālo identitāti un 30 otras eksperimentālās grupas dalībnieki ar aktualizēto studenta sociālo identitāti. No turpmākās analīzes tika izslēgti vēl 9 pētījuma dalībnieki, kuri nebija norādījuši visas četras sev svarīgākās grupas,

tomēr, novērtējot grupu pārklāšanos, bija atzīmējuši pārklāšanos vismaz 10% robežās visām četrām grupām. Rezultātā abās eksperimentālajās grupās tālākai analīzei palika 27 pētījuma dalībnieki.

Salīdzinot sociālās identitātes sarežģītības rādītāju abām eksperimentālajām grupām, analizējot uztverto pārklāšanos četrām grupām, trīs pašu respondentu izvēlētajām kā sev nozīmīgākajām un ceturto grupu doktoranti, kura bija jānorāda obligāti, nozīmīgas atšķirības starp grupām nebija, lai gan 8.tabulā var redzēt, ka bija tendence sagaidāmajā virzienā.

8. tabula. *Sociālās identitātes sarežģītība eksperimentālās grupās ar iekļautu grupu DOKTORANTI – vidējā uztvertā iekšgrupu pārklāšanās no 0 līdz 100 %*

<i>Eksperimentālās grupas</i>	<i>N</i>	<i>M^a</i>	<i>SD</i>
<i>Pasniedzēju grupa</i>	27	38,6	18,76
<i>Studentu grupa</i>	27	44,7	18,16

^a $t(52) = 1,22, p > 0,05$.

Ņemot vērā, ka grupa DOKTORANTI bija nevis viena no respondentu pašu izvēlētajām nozīmīgajām grupām, bet bija jāizvēlas obligāti, tika veikta atkārtota analīze, izslēdzot šo grupu. Tātad sociālās identitātes sarežģītības rādītājs tika aprēķināts kā respondenta trīs svarīgāko grupu uztvertā pārklāšanās. Rezultāti ir atspoguļoti 9.tabulā.

9. tabula. *Sociālās identitātes sarežģītība eksperimentālajās grupās trīs respondentam nozīmīgākajām grupām - vidējā uztvertā iekšgrupu pārklāšanās no 0 līdz 100 %*

<i>Eksperimentālās grupas</i>	<i>N</i>	<i>M*</i>	<i>SD</i>
<i>Pasniedzēju grupa</i>	27	39,9	18,7
<i>Studentu grupa</i>	27	52,6	23,9

* $t(49,12) = 2,17, p < 0,05$.

Kā redzams atspoguļotajos rezultātos, uztvertās sociālās identitātes sarežģītības rādītājs ($M = 52,6$) ir augstāks eksperimentālajā grupā ar aktualizēto studenta identitāti nekā eksperimentālajā grupā ar aktualizētu pasniedzēja identitāti ($M = 39,9$). Jāatceras, ka skaitliski lielāks sociālās identitātes sarežģītības indekss nozīmē, ka indivīda uztverē grupas pārklājas vairāk un tātad uztvertā iekšgrupu struktūra ir vienkāršāka, un mazāks sociālās identitātes sarežģītības indekss nozīmē, ka grupu pārklāšanās tiek uztverta kā mazāka, tātad grupas tiek uztvertas kā atšķirīgākas, kas liecina par izteiktu sociālās identitātes sarežģītību. Tātad pētījuma dalībnieki, kuriem aktualizētajā situācijā bija kontrole pār savas un otra indivīda darbības rezultātiem, savas iekšgrupas uztvēra kā savstarpēji

atšķirīgākas ar mazāku savstarpējo pārklāšanos, kas liecina par izteiktāku sociālās identitātes sarežģītību salīdzinājumā ar pētījuma dalībniekiem, kuriem nebija varas jeb kontroles pār savas darbības rezultātiem. Tas ļauj izdarīt secinājumu, ka hipotēze par to, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība, ir apstiprinājusies.

7.2.3. Iztirzājums

Veiktā eksperimentālā pētījuma galvenie rezultāti bija šādi: pētījuma dalībnieki ar lielāku subjektīvo varas izjūtu vairāk abstrahējās no situatīvās sociālās identitātes nekā pētījuma dalībnieki ar mazāku subjektīvo varas izjūtu un pētījuma dalībniekiem ar lielāku subjektīvo varas izjūtu bija izteiktāka uztvertā sociālās identitātes sarežģītība nekā pētījuma dalībniekiem ar mazāku subjektīvo varas izjūtu. Lielāka abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes nozīmē, ka pētījuma dalībnieki, kuriem bija aktualizēta identificēšanās ar pasniedzēju lomu, raksturojot augstskolu, lietoja piemērus no vairāk kategorijām nekā pētījuma dalībnieki, kuriem bija aktualizēta identificēšanās ar studenta lomu. No tā izriet secinājums, ka indivīdu uztvertās varas izraisītā subjektīvā varas izjūta ietekmē spēju abstrahēties no situatīvas sociālās identitātes vai kādiem citiem indivīdam aktuālai situācijai piemītošiem raksturlielumiem.

Eksperimentā liekot pētījuma dalībniekiem atcerēties situācijas no viņu studentu pieredzes, kurās kādi viņiem svarīgi jautājumi bija atkarīgi no pasniedzējiem, doktorantiem bija jāatceras situācijas, kurās viņiem faktiski nebija kontroles pār situācijas gala iznākumu. Savukārt doktoranti, kuriem bija jāatceras situācijas, kurās viņi kā pasniedzēji ir izšķīruši kādus jautājumus par studentiem, bija jāatceras situācijas, kurās viņiem bija kontrole pār situācijas gala iznākumu. Pārbaudot subjektīvo varas izjūtu, atceroties minētās situācijas, sagaidāmais efekts apstiprinājās – atceroties studenta lomu (un atkarību no pasniedzēja spriedumiem), doktoranti izjuta zemāku subjektīvo varu nekā pasniedzēji. Pētījuma dalībnieki ar aktualizēto studenta identitāti jutās nenoteiktāk par situācijas gala iznākumu, bija gatavi būt elastīgāki un mainīgāki pēc vajadzības, jutās atkarīgāki, padevīgāki un nedrošāki. Savukārt kā pasniedzēji viņi jutās informētāki, pārliecinātāki, nelokāmāki, neatkarīgāki, noteiktāki un vadošāki. Fakts, ka subjektīvās varas izjūtas atsevišķie mērījumu jautājumi norāda, ka pētījuma dalībnieki, identificējoties ar studenta lomu, jūtas vairāk atkarīgi no situācijas un ir gatavi tai piemēroties un sekot tās prasībām pēc vajadzības, liecina, ka uzmanības fokuss ir pievērsts aktualizētajai situācijai. Tas saskan ar pētījumiem par to, ka mazas varas gadījumā indivīdiem ir raksturīgs regulējošo fokuss, kas ir vērsts uz izvairīšanos un ierobežojumiem (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Tādā gadījumā indivīda uzmanība ir vērsta uz situatīvām detaļām un uzmanības fokuss ir sašaurināts. Lielas varas gadījumā indivīdu uzmanību un uzvedību regulējošais fokuss ir vērsts uz uzsākšanu, informācijas apstrādes procesi

sevī ietver stimulējošus izziņas procesus un elastīgu stratēģiju izvēli. Individū uzmanības fokuss ir vērsts tālāk par esošo situāciju (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Tas arī saskan arī ar pētījumu par to, ka abstraktāka valoda veicina uz uzsākšanu orientētas uzvedības stratēģijas, bet mazāk abstrakta – uz izvairīšanos orientētas uzvedības stratēģiju (Semin, Higgins, de Montes, Estourget, & Valencia, 2005).

Raksturojot brīvā tekstā labu augstskolu, pētījuma dalībnieki ar aktualizēto studentu identitāti izmantoja piemērus no mazāka skaita kategoriju nekā pētījuma dalībnieki ar aktualizēto pasniedzēja identitāti. Uzskatāmībai tālāk ir sniegti daži piemēri, kā pētījuma dalībnieki aprakstīja labu augstskolu: „Ar modernu tehnisko bāzi, labiem bibliotēkas resursiem un kompetentiem pasniedzējiem; studenti ir informēti par prasībām, to, ko no viņiem gaida; moderna infrastruktūra, ar informācijas avotu klāstu bagāta bibliotēka, piekļuve elektroniskajām datu bāzēm arī no mājas datora (autorizējoties); sasniedzami un pieejami pasniedzēji; augstskola, kur studenti tiek orientēti uz praktisko darbu vai darbu konkrētā kompānijā vai projektā, vai viņi zinās, kurā sfērā būs nepieciešamas viņu zināšanas; populāra, labs reitings, labi pasniedzēji, labs kolektīvs; skola, kurā nozīmīgi ir gan studenti, gan pasniedzēji; ar pietiekamu materiālo bāzi un iespēju piekļūt aktuālai zinātniskai informācijai”.

Maza abstrahēšanās no aktualizētās situatīvās identitātes bija tad, ja, raksturojot labu augstskolu, pētījuma dalībnieks bija to raksturojis tikai aktualizētās kategorijas ietvaros – situatīvā sociālā identitāte ‘pasniedzējs’ vai ‘students’. Tādā gadījumā ar studentu vai pasniedzēju lomu saistītas lietas dominēja labas augstskolas aprakstā. Izmantojot piemērus no lielāka skaita kategoriju, pētījuma dalībnieks bija tālāk abstrahējies no eksperimentā aktualizētās situatīvās sociālās identitātes – ‘students’ vai ‘pasniedzējs’.

Pētījuma dalībniekiem ar aktualizētu studenta identitāti bija vienkāršota sociālās identitātes sarežģītība un pētījuma dalībniekiem ar aktualizētu pasniedzēja identitāti – izteiktāka sociālās identitātes sarežģītība. Šādi rezultāti liecina, ka aktualizētas pasniedzēja identitātes gadījumā jeb lielākas uztvertās varas gadījumā indivīdi vairāk apzinās savu dažādo iekšgrupu savstarpējās atšķirības un līdzības, to, ka vienas iekšgrupas dalībnieki ne vienmēr ir citas iekšgrupas dalībnieki. Šāds rezultātu skaidrojums saskan ar Keltnera un kolēģu (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003) veikto analīzi, ka mazas varas gadījumā indivīda uzmanības fokuss ir vērts uz izvairīšanos no draudiem, uzmanība ir pievērsta aktuālās situācijas īpašībām, bet lielas varas gadījumā uzmanības fokuss var būt vērts arī ārpus aktuālās situācijas. No teorētiskās analīzes ir skaidrs, ka spēja domāt integrējoši un kompleksi ir cieši saistīta ar sociālās identitātes sarežģītību (Roccas & Brewer, 2002). Iespējams, spēja abstrahēties no aktualizētās situatīvās sociālās identitātes ļauj skaidrāk ieraudzīt citas sociālās identitātes un labāk analizēt līdzības un atšķirības starp savām iekšgrupām. Šis

pētījums pierāda, ka, lai gan sociālās identitātes sarežģītību lielā mērā nosaka intraindividūāli faktori – sabiedriskās pieredzes faktori, individuālās atšķirības motivācijā un domāšanas stilos, tomēr situatīvie faktori var veidot sociālās identitātes sarežģītības atšķirības grupu līmenī. Un viens no šādiem situatīviem faktoriem ir uztvertās varas izraisītā subjektīvā varas izjūta.

Papildus tika veikts vēl viens eksperiments ar mērķi sīkāk analizēt varas ietekmi uz abstrahēšanās spēju no aktualizētas situācijas viena no raksturlielumiem – situatīvās sociālās identitātes un varas ietekmi uz sociālās identitātes sarežģītību. Papildus eksperiments bija nepieciešams arī tāpēc, ka veiktā eksperimentālā pētījuma dalībnieki bija doktoranti, kuriem ir pastāvīgi aktualizēta studenta identitāte. Iespējams, ka eksperimentālajā manipulācijā papildus doktorantiem hroniski aktuālajai studenta identitātei, aktualizējot pasniedzēja identitāti, ar to tika veicināta sociālās identitātes sarežģītība. Otrais eksperiments šādu alternatīvo skaidrojumu var izslēgt.

7.3. Trešais pētījums

Trešā pētījuma mērķis bija pārbaudīt tādas pašas hipotēzes, kādas tika pārbaudītas pirmajā eksperimentā, pirmkārt, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes un, otrkārt, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

Hipotēžu pārbaudei tika veikts eksperimentāls pētījums ar starpgrupu dizainu. Atkarīgie mainīgie bija abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes un sociālās identitātes sarežģītība. Kā neatkarīgais mainīgais eksperimentāli tika manipulēta indivīda subjektīvā varas izjūta, t.i., uztvertā kontrole pār ar aktualizēto situāciju saistītiem uzvedības rezultātiem.

Atšķirībā no pirmā eksperimenta savādāk tika operacionalizēta abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes noteikšana un savādāk tika veikts sociālās identitātes sarežģītības mērījums. Bez tam pirmajā eksperimentā pētījuma dalībnieki atcerējās savu reālo pieredzi, šajā pētījumā tā dalībnieki iztēlojās iedomātu situāciju. Pētījuma mērķis bija pārliecināties par spēju abstrahēties no sev aktuālas vienas sociālās identitātes, lai fokusētu uzmanību uz citām identitātēm. Citiem vārdiem, distancēties no vienas situācijas, lai varētu pilnvērtīgi izvērtēt dažādas stratēģijas iespējas citā.

7.3.1. Metode

Neatkarīgā mainīgā – subjektīvās varas izjūtas – manipulācija šajā eksperimentā tika veikta saskaņā ar izvēlēto definīciju, ka vara ir sociālo attiecību strukturāla īpašība, kur kādam ir lielāka

pieeja un kontrole pār resursiem un pār saviem un citu indivīdu darbības rezultātiem. Daļa no eksperimentālās grupas dalībniekiem iztēlojās, ka viņi ir uzņēmuma īpašnieki, otra daļa – ka viņi ir tāda paša uzņēmuma galvenie redaktori. Tātad abi ir nozīmīgi cilvēki nākotnes attīstības stratēģiju izvēlē. Tādā veidā abām eksperimentālajām grupām tika aktualizēta profesionālā identitāte ar dažādu kontroles iespēju pār saviem un citu indivīdu resursiem un darbības rezultātiem. Uzņēmumā ir gaidāmas pārmaiņas, tāpēc „prāta vētras” sapulcē ir jāattīsta dažādi nākotnes stratēģijas modeļi. Uzņēmuma īpašniekam ir gala vārds par to, kādi lēmumi tiks pieņemti attiecībā par uzņēmuma nākotni. Tātad uzņēmuma īpašniekam ir kontrole pār redaktora darbības gala iznākumu. Tika aktualizēta arī personīgā identitāte, otrs neatkarīgais mainīgais, bet vienāds abām eksperimentālām grupām – ‘māmiņa’ vai ‘tētis’, kuram ir mazs bērns, atkarībā no pētījuma dalībnieka dzimuma, un noteikts dzīves stils. Kontrole vai tās trūkums par to, kā tieši attīstīsies darbība uzņēmumā, ir būtiska ‘uzņēmējam’ vai ‘redaktoram’, jo tiešā veidā ietekmēs norises aktualizētās personīgās identitātes kontekstā (sīkāk skatīt eksperimentālās manipulācijas 5.-7.pielikumā). Saskaņā ar definīciju par varu kontrole pār resursiem nodrošina varu tikai tad, ja šie resursi indivīdam ir nozīmīgi (Fiske & Berdahl, 2008). Eksperiments tika veidots tā, lai personīgās identitātes kontekstā būtu nozīmīgi, vai ir iespējams kontrolēt, kas notiek profesionālās identitātes jomā.

Teorētiskajā analizē par varu un tās ietekmi uz dažādiem sociāli kognitīviem procesiem jau tika skaidrots, ka varas ietekme nav universāla parādība. Pirmkārt, vara ir kontekstuāla parādība, tā raksturo konkrētas situatīvas divu vai vairāku cilvēku vai grupu attiecības. Varas sadalījums starp ‘redaktoru’ un ‘uzņēmēju’ un tā ietekme var nebūt nozīmīga, ‘redaktoram’ vai ‘uzņēmējam’ nonākot citā kontekstā. Jau nākošajā dzīves mirklī ‘uzņēmējs’ var saskarties ar citādu situāciju nekā eksperimentā aprakstītā, kurā viņš ir atkarīgā pozīcijā no kāda cita. Otrkārt, pat ja konkrētā situācijā vara ir nozīmīga attiecības raksturojoša īpašība, tās ietekme mainās arī atkarībā no iesaistīto personu mērķiem (Fiske & Berdahl, 2007; Lammers, Stoker, & Stapel, 2009; Guinote & Vescio, 2010). Tāpēc šajā eksperimentā tika definēts mērķis – gatavoties vadības sapulces „prāta vētrai”. Ir svarīgi uzsvērt, ka tas nav jebkāds brīvi izvēlēts mērķis, bet saistīts ar kategoriju, kurā ir dažāds varas sadalījums, t.i., ar profesionālo identitāti – uzņēmēja vai redaktora. Lēmumi, kuri pārredzamā nākotnē pēc „prāta vētras” tiks pieņemti, ļoti tiešā veidā ietekmē aktualizēto personīgo identitāti. Radīt neierobežotas daudzveidīgas idejas par nākotni ir iespējams gadījumā, ja domu plūdumu neierobežo, nekavē tendence izvairīties no jebkāda veida draudiem, bet uzmanība ir fokusēta uz iespējam, izmēģinājumiem (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Eksperimentā tas nozīmē, ka, ja indivīds spēj abstrahēties no aktualizētās personīgās identitātes, tad viņš spēs radīt lielu daudzveidību ideju, bet ja indivīda uzmanība būs pievērsta atsevišķām ar personīgo identitāti saistītām lietām, tad viņam var būt ierobežotas spējas lūkoties pēc dažādiem, elastīgiem nākotnes

stratēģijas risinājumiem. Tātad indivīdam ir jāspēj vienkāršot, vispārināt un attālināties no vienas aktualizētas situācijas, lai izzinātu citu.

Līdz ar to pirmais atkarīgais mainīgais – abstrahēšanās līmenis no aktualizētās sociālās identitātes, kura bija personīgā identitāte, - tika noteikts atkarībā no tā, cik lielā mērā eksperimenta dalībnieki spēja abstrahēties no ar uzdoto mērķi nesaistītās personīgās identitātes situācijas.

Otrs atkarīgais mainīgais šajā pētījumā ir sociālās identitātes sarežģītība, kurš tika noteikts, nosakot uztverto pārklāšanos starp divām iekšgrupām, ar kurām identifikācija bija aktualizēta eksperimenta laikā – mazu bērnu māmiņas vai tēti un veiksmīgi uzņēmēji.

Dalībnieki

Pētījumā piedalījās Latvijas Universitātes bakalaura programmas studenti. Kopējais dalībnieku skaits eksperimentā $N = 56$, no kuriem 52 bija sievietes, 4 – vīrieši. Studenti nejauši tika sadalīti 2 eksperimentālās grupās, izdalot 2 dažādas anketas. Eksperimentālo manipulāciju anketas bija piemērotas atkarībā no dzimuma.

Instrumentārijs

Tika veikts eksperimentāls pētījums, kurā tika manipulēta vara, lūdzot pētījuma dalībniekam iejusties atšķirīgās profesionālās identitātes – ‘uzņēmēja’ vai ‘redaktore’ – lomās un vienādā personīgās identitātes – ‘Pāvilostas iedzīvotāja’ ar labai draudzīgu dzīves stilu un mazu bērnu – lomā. ‘Uzņēmēja’ identitātes loma nodrošināja kontroli pār savas darbības rezultātiem eksperimentā aprakstītajā situācijā, ‘redaktora’ loma šādu kontroli pār savas darbības rezultātiem jomā, kurā bija atšķirīgs varas sadalījums (uzņēmuma nākotnes darbības veids), nenodrošināja. Eksperimentālās manipulācijas rezultātā radusies subjektīvā varas izjūta tika noteikta ar jau pirmajā eksperimentā izmantoto varas izjūtas skalu, piemērojot to eksperimentālajai manipulācijai. Dalībnieki atbildēja uz jautājumu - „Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā jūs aprakstītajā situācijā justos”, - novērtējot no 1 līdz 7, kā viņš ir juties, kur izjūtu pretpoli atradās skalas abos galos. Kā jau minēts pirmā eksperimenta „pasniedzēji – studenti” aprakstā, oriģinālajā mērījumu skalā bija iekļautas 7 izjūtas, bet promocijas darba ietvaros viena izjūta tulkojuma grūtību dēļ palika neiekļauta. Mērījumu skalā tika iekļautas šādas izjūtas: elastīgs vai nelokāms, atkarīgs vai neatkarīgs, mainīgs vai noteikts, padevīgs vai vadošs, nedrošs vai pārliecināts. Ceturtā un sestā skala aptaujā tika ievietota apgrieztā veidā. Kronbaha alfa varas izjūtas skalai pētījumā bija 0,73 ($N = 56$).

Sociālās identitātes sarežģītība tika mērīta ar jautājumu: „Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu māmiņām ir arī veiksmīgas uzņēmējas?„ vai arī „Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu tēviem ir arī veiksmīgi uzņēmēji?” un ”Kā jums šķiet, no veiksmīgām uzņēmējām ir arī mazu bērnu māmiņas?” vai „Kā jums šķiet, no veiksmīgiem uzņēmējiem ir arī mazu bērnu tēti?” Atbildes tika sniegtas 100

punktu skalā. Divu grupu uztvertā pārklāšanās, nosakot sociālās identitātes sarežģītības līmeni, iepriekš ir izmantota vismaz vienā pētījumā (Schmid, Hewstone, Tausch, Cairns, & Hughes, 2009).

Pētījuma procedūra

Studenti piedalījās eksperimentā viena mācību kursa ietvaros. Viņiem tika uzsvērta patiesu un godprātīgu atbilžu nozīmība, lūdzot studentus neielūkoties vienam otra darbā. Tika paskaidrots, ka pētījumam nebūs nozīmes, ja studenti neizteiksies personīgi un individuāli, un ka nav pareizo vai nepareizo atbilžu. Studentiem tika izdalītas divas dažādas anketas, kuras iepriekš bija sajauktas. Katrs students saņēma vienu anketu. Anketām bija vīriešu un sieviešu versijas (skatīt 3.-6.pielikumos). Anketas sākumā studenti izlasīja vienu no diviem scenārijiem. Šeit ilustrācijai ir sniegts viens sieviešu scenārijs lielai varai un vīriešu scenārijs mazai varai.

Jūs dzīvojat Pāvilstas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļā”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat veiksmīga uzņēmēja. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilstā, un Jūsu partneris strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņam atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūsu un partnera vecāki dzīvo Vidzemē. Jūsu dibinātais uzņēmums veido interneta avīzi 18 līdz 25 gadus veciem jauniešiem un divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Portālā avīze tiek publicēta 6 valodās, un ieņēmumi no reklāmas banneriem ir ļoti labi. Avīzei ir sociāla funkcija. Raksti skar dažādas sfēras: attiecības, izglītību Eiropas Savienības un Amerikas robežās, profesionālo izvēli, vecāku un jauniešu attiecības, izklaidi, sociālo tīklu nozīmi jauniešu dzīvēs, jauniešu nākotnes lomu valstu attīstībā. Jūs šobrīd izstrādājat tālāko uzņēmuma stratēģiju. Jums ir iespēja attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm. Tāpēc Jums ir jānovērtē, vai dažādas Eiropas valstis ir būtiski atšķirīgas savā starpā, vai tomēr visas ir daudz maz līdzīgas attiecībā uz jauniešiem interesējošām lietām un jauniešiem aktuālām problēmām. Vai dažādu Eiropas valstu jauniešus var interesēt lielāko Eiropas interaktīvo mākslas un mūzikas pasākumu apraksti, un jauniešu kustību aktivitātes, vai tikai lokālas norises. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jums ir pietiekoši daudz resursu, lai pieņemtu labāko lēmumu organizācijai un savai personīgajai dzīvei. Jūs izvērtēsiet galvenās redaktore no Latvijas kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jebkurā gadījumā jūsu pārliecība un izjūta arī kalpos par pamatu lēmuma pieņemšanai. Pēc nedēļas jūs esat ieplānojuši vadības grupas sanākumi – „prāta vētru” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana nozīmētu komandas kompetences palielināšanu.

4. attēls. Lielas subjektīvās varas izjūtas manipulācija

Jūs dzīvojat Pāvilstas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļais”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat galvenais redaktors veiksmīgā uzņēmumā. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilstā, un Jūsu partnere strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņai atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūsu un partneres vecāki dzīvo Vidzemē. Uzņēmums, kurā jūs strādājat un līdz šim bijāt galvenais ideju radītājs, veido interneta avīzi jauniešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem, divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Jums ir unikāla pieredze, Jūs pazīstat gan jauniešu dzīvi tuvu dabai, gan pilsētas dzīvi. Virtuālā biznesa vide, ļauj Jums strādāt, atrodoties Pāvilstā. Jūs iedziļināties dažādās jauniešu dzīves aktualitātēs, piešķirot avīzei sociālu funkciju. Avīze ir tik aizraujoša un jauniešus uzrunājoša, ka jau tiek

tulkota 6 Eiropas valodās. Jums prieks par radošo komandu šeit Latvijā, kurā Jūs strādājat. Uzņēmuma īpašniekam ir padomā pārmaiņas - attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm, iespējams piesaistot redaktorus arī no citām valstīm. Jums ir neskaidrs, kā tas ietekmēs jūsu darbu un dzīvi. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jūsu profesionālo un privāto dzīvi ietekmēs uzņēmuma īpašnieka lēmumi. Jūs zināt, ka uzņēmuma īpašnieks gaida Jūsu viedokli, kā attīstīt tālāk uzņēmumu un vērtēs jūsu kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jūsu paustās idejas var ietekmēt lēmuma pieņemšanu. Pēc nedēļas ir paredzēta vadības grupas sanāksme - „prāta vētra” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana var nozīmēt būtiskas izmaiņas jūsu dzīves ritmā.

5. attēls. *Mazas subjektīvās varas izjūtas manipulācija*

Pēc instrukciju izlasīšanas eksperimenta dalībnieki atbildēja uz jautājumiem par varas izjūtu, kas manipulāciju nostiprināja vēl vairāk. Pēc tam sekoja abām eksperimentālajām grupām vienāds atvērtais jautājums: „Miniet jautājumus, par kuriem Jūs visvairāk domāsiet nākamās nedēļas laikā, gatavojoties vadības sapulcei”. Anketā bija atvēlēta vieta sešām atbildēm. Kā pēdējie sekoja divi jautājumi par sociālās identitātes sarežģītību. Tie bija apzināti ievietoti kā pēdējie jautājumi, jo katrs nākamais jautājums eksperimentālo manipulāciju nostiprināja, arvien spēcīgāk aktualizējot manipulētās kategorijas un ar tām saistītos konceptus un varas esamības vai neesamības ietekmi attiecīgajā kontekstā.

Datu analīzes metodes

Atbildes uz pēdējo atvērto anketas jautājumu kodēja divi iepriekš apmācīti kodētāji. Katru atbildi kodēja kā augstu vai zemu abstrahēšanos no personīgās identitātes.

1. Augstas abstrahēšanās līmenis tika piešķirts atbildei, kura sevī ietvēra uzņēmuma nākotnes perspektīvu, jaunu stratēģiju radīšanu. Piemēram, „cik populāra avīze ir kļuvusi valsts robežās”, „kas tieši vairāk piesaista katras valsts lasītājus”, „kāds būs portāla saturs”, „ar kādām valstīm sadarboties”, „galvenās jauniešus interesējošās lietas”, „valodas un informācijas pasniegšanas veidi”, „ideja veidot jauniešu sanāksšanu un viņu vēlmes Latvijā”, „ko, kā, kad, cik Latvija var dot, rādīt, mācīt citām valstīm, cilvēkiem”.
2. Zemas abstrahēšanās līmenis tika piešķirts atbildei, kura ietvēra sevī individuālo perspektīvu vai atteikšanos radīt jebkādas stratēģijas to apspriešanai. Piemēram, „kā turpmāk darbs ietekmēs manu dzīvi”, „vai mēs paši esam gatavi mainīties un uzņemties šīs izmaiņas, kurš būs atbildīgs”, „vai nāksies vēl vairāk laika pavadīt darbā”, „ko uzvilkt meitai bērnu dārzā”, „vai es nezaudēšu savas līdera pozīcijas”, „kā pārmaiņas ietekmēs maksu par darbu”, „cik lielā mērā šādas pārmaiņas vispār nepieciešamas”.

Koena kapa kodētāju vidū bija 0,72 ($N = 283$). Kopīgi tika novērstas atšķirības. Katram respondentam tika aprēķināts abstrahēšanās līmeņa indekss robežās no 0 līdz 1. Augsta un zema abstrahēšanās no personīgās identitātes līmeņa indekss tika aprēķināts, nosakot, cik liela proporcija no respondenta atbildēm ir izteikta augstā abstrahēšanās līmenī, cik – zemā. $AI = fA / n$ (fA ir atbilžu skaits, kuras ir sniegtas augstā abstrahēšanās līmenī, n ir konkrētā respondenta kopīgais atbilžu skaits). Tādā veidā katrs respondents ieguva indeksu skalā no 0 līdz 1. Tas norāda, cik lielā mērā viņš abstrahējās no personīgās identitātes. Tā kā šis ir indekss, tad zemas abstrahēšanās līmeņa indekss ir tieši proporcionāli apgriezts augstas abstrahēšanās līmeņa indeksam. Tāpēc pietiek ar viena indeksa lietošanu, – ja indekss vairāk tuvojas 1, tad respondents abstrahējas vairāk no personīgās identitātes, ja tuvojas 0, tad abstrahējas mazāk.

Varas izjūta, abstrahēšanās līmeņu indeksi, sociālās identitātes sarežģītība starp grupām tika salīdzināti ar kvantitatīvām parametriskām statistikas metodēm programmā SPSS 18.00.

7.3.2. Rezultāti

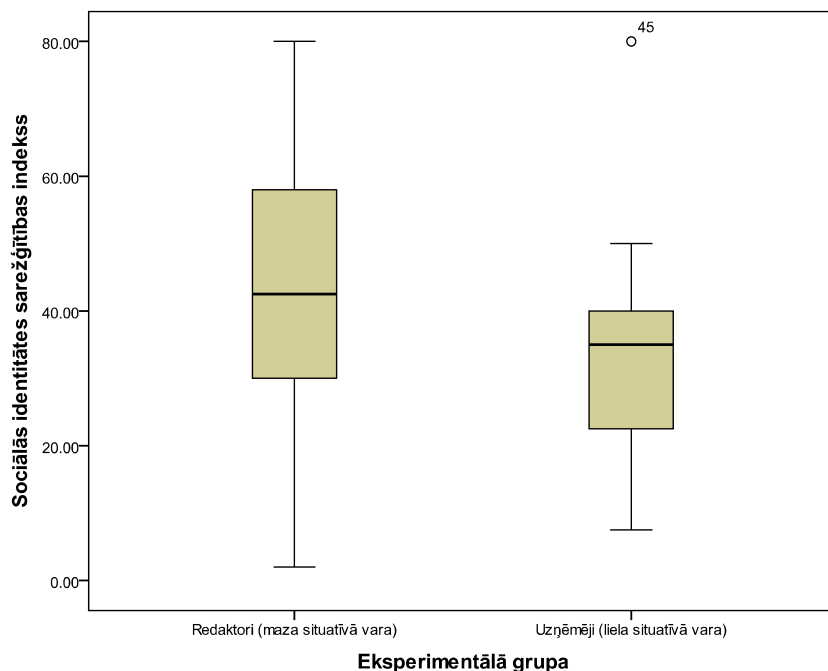
Eksperimentālā manipulācija ar kontroles esamību vai neesamību pār saviem darbības rezultātiem veiksmīgi izraisīja atšķirīgu varas izjūtu pētījumu dalībniekos. Eksperimentālās grupas ‘uzņēmēji’ dalībniekiem bija statistiski nozīmīgi ($t(54) = -3,75, p < 0,01$) augstāka varas izjūta ($M = 4,94, SD = 0,8, n = 27$) nekā eksperimentālās grupas ‘redaktori’ dalībniekiem ($M = 4,13, SD = 0,82, n = 29$). Iztēlojoties uzņēmuma īpašnieces situāciju, subjektīvā varas izjūta tātad ir bijusi augstāka nekā iztēlojoties redaktora situāciju.

Savukārt vērtējot abstrahēšanās līmeni no personīgās identitātes, vidējais abstrahēšanās indekss bija būtiski augstāks ($t(54) = -3,49, p < 0,01$) eksperimentālajā grupā ar uzņēmēja identitāti ($M = 0,79, SD = 0,28$) nekā eksperimentālajā grupā ar redaktora identitāti ($M = 0,56, SD = 0,25$). Tas atkārtoti pierāda hipotēzi, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes.

Par sociālās identitātes sarežģītību šajā pētījumā liecina uztvertā divu grupu – mazu bērnu māmiņu vai tētu un veiksmīgu uzņēmēju – uztvertā pārklāšanās.

Analizējot sociālās identitātes sarežģītības rādītājus, eksperimentālajā grupā ‘uzņēmēji’ parādās viena ekstrēma vērtība (skatīt 6.attēlā). Ekstrēmā vērtība tika izslēgta no tālākas datu analīzes. Pēc datu korekcijas aprēķini uzrādīja, ka statistiski nozīmīgi ($t(45,44) = 2,11, p < 0,05$) augstāka sociālās identitātes sarežģītība ir grupai ar lielāku situatīvo varu pār savas darbības rezultātiem, t.i., eksperimentālajai grupai ‘uzņēmēji’ ($M = 31,56, SD = 13,7, n = 25$), salīdzinot ar grupu ar mazāko varu, t.i., eksperimentālās grupas ‘redaktori’ dalībniekiem ($M = 42,48, SD = 23,9, n = 29$).

6. attēls. *Sociālās identitātes sarežģītības indeksa izkliede divās eksperimentālajās grupās*

Normatīvi abu grupu starpā atšķirībām nebūtu jābūt, jo eksperimentālajās grupās dalībnieki tika sadalīti pēc nejaušības principa. Jāatceras, ka skaitliski lielāks sociālās identitātes sarežģītības indekss nozīmē vienkāršāku sociālās identitātes sarežģītību. Līdz ar to ir pierādīta hipotēze, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība.

7.3.3. Iztirzājums

Trešajā pētījumā rezultāti bija līdzīgi otrajam pētījumam – pētījuma dalībnieki ar lielāku subjektīvo varas izjūtu vairāk abstrahējās no situatīvās sociālās identitātes nekā pētījuma dalībnieki ar mazāku subjektīvo varas izjūtu un pētījuma dalībniekiem ar lielāku subjektīvo varas izjūtu bija izteiktāka uztvertā sociālās identitātes sarežģītība nekā pētījuma dalībniekiem ar mazāku subjektīvo varas izjūtu. Atšķirībā no iepriekšējā eksperimentālā pētījuma šajā pētījumā uztvertā vara, ko nodrošināja kontroles iespējamība pār savas darbības rezultātiem, tika manipulēta, lūdzot pētījuma dalībniekiem iztēloties iedomātu scenāriju, nevis atcerēties reālu dzīves pieredzi. Tā kā eksperimenta dalībnieki nejauši tika sadalīti divās dažādās lomās – ‘uzņēmēji’ un ‘redaktori’, - tad novērotās atšķirības grupu starpā ir skaidrojamas ar atšķirīgiem uztveres un sociāli kognitīviem procesiem, kuri norisinās identificēšanās ar iedomātiem scenārijiem rezultātā. Lasot eksperimentālo manipulāciju scenārijus, aktualizējas kategorijas un koncepti, kuri ir gūti dalībnieku personīgās pieredzes rezultātā vai iemācīti, kā arī veidojas jauna indivīda pieredze paša eksperimentālās manipulācijas scenārija izlasīšanas rezultātā. Lielākā atšķirība no pirmā eksperimenta ir tāda, ka

iepriekšējā eksperimentā tika aktualizēta tikai viena sociālā identitāte, t.i., studenta vai pasniedzēja, bet šajā gadījumā – divas identitātes. Personīgās identitātes apraksts bija identisks abām eksperimentālajām grupām, taču atšķirīga bija profesionālā identitāte. Viena profesionālā identitāte (uzņēmēja loma) nodrošināja varu jeb kontroli pār savas darbības rezultātiem aprakstītajā situācijā, bet otra nenodrošināja. Aktualizētā personīgā identitāte (vecāku loma) savukārt nodrošināja, ka indivīdam ir svarīga kontrole pār to, kas notiek profesionālās identitātes kontekstā. Pārbaudot eksperimentāli izraisīto subjektīvo varas izjūtu, pētījuma dalībnieki, kuri iedomājās sevi uzņēmēja lomā, izjuta lielāku subjektīvo varu nekā tie pētījuma dalībnieki, kuri iedomājās sevi redaktora lomā. Eksperimentālās manipulācijas scenārijā bija svarīgi, kādi lēmumi tiks pieņemti par organizācijas darbības veidu nākotnē, jo tas tiešā veidā ietekmētu personīgo identitāti (vecāku lomas realizāciju), kura bija aktualizēta aprakstītajā situācijā. Šādā veidā eksperiments dod iespēju redzēt, kas notiek ar pētījuma dalībnieku uzmanības fokusu un domāšanu. Par ko viņi domās situācijā, kad divas sociālās identitātes ir aktualizētas, mērķis ir vienāds abām grupām, bet varas sadalījums ir atšķirīgs. Abām grupām visproduktīvāk būtu attālināties no personīgās identitātes uz „prāta vētras” sapulces laiku. Tas dotu iespēju radīt visplašāko klāstu ideju, daļu reālas, daļu nereālas, ļoti praktiskas un pietuvinātas situācijai, vai tādas, kas prasa ļoti lielus ieguldījumus un ar pieejamiem cilvēku un finanšu resursiem nemaz nav iespējamās. Daļa no šīm idejām nemaz neatbilstu personīgās identitātes vajadzībām, citas atbilstu pilnā mērā. Tad, kad idejas būtu radītas, kā otrais solis jau sekotu to izvērtēšana un sabalansēšana ar citām savām personīgās identitātes, profesionālās identitātes un uzņēmuma vajadzībām. Ja no paša sākuma ideju radīšanu ierobežo citas indivīda vajadzības, tad tiek radīti ierobežotas variācijas nākotnes scenāriji. Rezultātā zūd virkne ideju un informācijas. Un ļoti iespējams, zūd arī tādas idejas, kuras, tālāk domājot, kā savienot ar personīgās identitātes vajadzībām, radītu veiksmīgus, iepriekš nenotiekušus risinājumus. Vai arī tieši otrādi – kļuvis skaidrs, ka konkrētā organizācijas nākotne vairs nav savienojama ar izvēlēto dzīves stilu.

No šī apraksta ir redzams, ka paralēles ir velkamas ar regulējošo uzmanības un uzvedības fokusu (Higgins, 1997; Keltner, Gruenfeld & Anderson, 2003). Kā liecina rezultāti, eksperimenta dalībnieki redaktora lomā, kuriem nebija pilnīgas kontroles pār to, kādi lēmumi tiks pieņemti par organizācijas darbības veidu nākotnē pēc „prāta vētras” sapulces, daudz vairāk domāja par personīgās identitātes (vecāku lomas) lietām nekā pētījuma dalībnieki uzņēmēja lomā. Pētījuma dalībnieki, kuriem aprakstā sniegtās ‘uzņēmēja’ lomas dēļ bija lielāka subjektīvā vara, pildot doto uzdevumu, abstrahējās no vecāku lomas vairāk nekā pētījuma dalībnieki ar ‘redaktora’ lomas radīto zemāko subjektīvo varas izjūtu. Var secināt, ka indivīdi ar lielu subjektīvās varas izjūtu spēj elastīgi izvēlēties, uz ko fokusēt savu uzmanību pretstatā indivīdiem ar mazu subjektīvās varas izjūtu, kuru uzmanības fokuss paliek vairāk piesaistīts tai identitātei un situācijas daļai, kurā viņš nejūt kontroli

un varu, tātad, iespējams, jūtas apdraudēts. Pastāv arī iespēja, ka aktuāla abstrakta mērķa gadījumā – radīt idejas „prāta vētras” sapulcei par organizācijas nākotni, - konkrētie mērķi – personīgās identitātes vajadzību apmierināšana, - kuri neatbilst abstraktajam mērķim, tiek nomākti (Bodenhouse & Macrae, 1998; Kunda & Thagard, 1996).

Var diskutēt par veiktā eksperimenta validitāti, jo ir manipulēti vienlaicīgi divi neatkarīgie mainīgie – varas subjektīvā izjūta, kuru nodrošina profesionālā identitāte un aktualizēta personīgā identitāte (mātes vai tēva loma), kura bija vienāda abām grupām, situācijas apraksti ir pietiekoši gari, kuros liela daļa teksta bija atšķirīga abām eksperimentālajām grupām, kas sevī var ietvert jauktus mainīgos, bet eksperimenta tiešs mērķis bija novērot attiecības starp dažādiem dzīvē iespējamās situācijas aspektiem, maksimāli cenšoties panākt eksperimentālo dalībnieku identifikāciju ar situāciju. Veicot reālus novērojumus dzīvē, būtu iejaukti vēl daudz vairāk iespējamo rezultātu blakus skaidrojumi.

Sociālās identitātes sarežģītība šajā eksperimentālajā pētījumā tika mērīta ar divu grupu uztverto pārklāšanos: maza bērna mātes vai tēvi un veiksmīgi uzņēmēji. Ņemot vērā eksperimenta dizainu ar dalībnieku nejaušu sadalījumu 2 grupās, nekādām atšķirībām nevajadzētu būt. Bet eksperimentālo manipulācija rezultātā grupu uztvertā pārklāšanās bija atšķirīga. Abu pētījuma grupu dalībniekiem bija aktualizēta vienāda iedomāta personīgā identitāte – vecāku loma (mazu bērnu māmiņa vai tētis) un dažāda profesionālā identitāte – vienā gadījumā uzņēmuma īpašnieks, otrā – galvenais redaktors. Aktualizētā profesionālā identitāte abos gadījumos liecina par veiksmīgu profesionālo darbību, tomēr varas sadalījums abām identitātēm eksperimentālajā scenārijā bija dažāds. Vienai identitātes lomai bija kontrole pār situācijas gala iznākumu un otrai nebija. Pie tam situācijas iznākums dēļ aktualizētās personīgās identitātes abām grupām bija nozīmīgs, kas ir būtisks nosacījums, lai vara atstātu ietekmi uz informācijas apstrādes procesiem (Fiske & Berdahl, 2007).

Eksperimentā eksperimentālā grupa, kurai aprakstā bija lielāka vara pār situācijas rezultātiem saistībā ar lēmumiem par organizācijas darbības nākotni un rezultātā lielāka subjektīvās varas izjūta, saskatīja lielāku atšķirību starp mazu bērnu māmiņām vai tētiem un veiksmīgiem uzņēmējiem, t.i., grupu uztvertā pārklāšanās bija mazāka. Eksperimentālā grupa, kurai aprakstā bija mazāka vara pār situācijas rezultātiem saistībā ar lēmumiem par organizācijas darbības nākotni un attiecīgi mazāka subjektīvā varas izjūta, nesaskatīja tik lielu atšķirību starp mazu bērnu māmiņām vai tētiem un veiksmīgiem uzņēmējiem. Grupas, kurai nebija kontroles pār organizācijas nākotnes darbības veidu, dalībnieki varēja justies, ka viņu aktualizētā personīgā identitāte ir apdraudēta, un tāpēc viņu uzmanība bija pievērsta šai kategorijai. Rezultātā, analizējot abu grupu pārklāšanos, personīgā identitāte pētījuma dalībnieku uztverē saskaņā ar teoriju par sociālās identitātes sarežģītības veidiem

(Roccas & Brewer, 2002), iespējams, kļūva dominējoša, un profesionālā identitāte tika izmantota kā personīgās identitātes viens no raksturojošiem lielumiem. Tas nozīmē, ka attiecībā uz personīgo identitāti tika lietots rūpīgs, detalizēts informācijas apstrādes process, bet profesionālā identitāte tika uztverta kā abstraktāka vienība.

Var secināt, ka subjektīvās varas izjūta, kuru veido uztvertā vara kā kontrole pār savas darbības rezultātiem indivīdiem aktuālās situācijās, ietekmē uztverto sociālās identitātes sarežģītību.

7.4. Kopīgais iztirzājums

Pirmajā pētījumā iegūtie rezultāti liecina, ka iepriekšējos pētījumos gūtie rezultāti par to, ka indivīdi ar augstāku subjektīvās varas izjūtu (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008) lieto augstākas abstrakcijas lingvistiskās kategorijas, neatspoguļojas tiešā veidā starp-grupu kontekstā. Abu grupu pārstāvji – gan ar lielāko varu, gan mazāko varu – lietoja augstākas abstrakcijas konstrukcijas par grupu ar lielāko varu. Tas ir skaidrojums ar to, ka varas ietekme ir mainīga atkarībā no situācijās iesaistīto indivīdu mērķiem, motivācijās, aktualizētām kategorijām un konteksta (Fiske & Berdahl, 2007).

Veicot LOPB pētījuma datu analīzi atbilstoši kvaziekperimentālam dizainam, abstrakcijas līmenis tika operacionalizēts tādā veidā, ka augstākā abstrakcijas līmenī formulēts profesijas nosaukums bija ietverošāks un vispārīgāks tādā nozīmē, ka tas sevī iekļāva dažādas izvēles iespējas. Strādājot profesijā, kura ir minēta augstākā abstrakcijas līmenī, pastāv lielāka specializācijas iespēju dažādība, nekā strādājot profesijā, kura minēta zemākā abstrakcijas līmenī. Abstraktāki spriedumi sevī iekļauj vairākas lomas, izvēles iespējas, bet mazāk abstrakti spriedumi piedāvā konkrētākas, neelastīgākas izvēles iespējas, šaurāku lomu izvēli. Katra konkrētā mazāk abstraktā līmenī definētā profesija sevī ietver mazākas profesionālo lomu variācijas iespējas. Rezultātā valoda implicīti nes arī vēstījumu par varas attiecībām starp grupām, tās nostiprinot.

Ņemot vērā, ka sievietēm piemērotas profesijas tika minētas zemākā abstrakcijas līmenī, var secināt, ka sievietēm pastāv mazāk iespēju strādāt atšķirīgos un dažādos darbos, kas no vienas puses ir slēpta diskriminācija attiecībā pret sievietēm, no otras puses, saskan ar atzinumu, ka indivīdiem ar izteiktāku varu ir raksturīga lielāka rīcības dažādība nekā indivīdiem ar mazu varu. Tā kā dalījums starp dzimumiem ir pastāvīgs un nemainīgs, bet kontakti abu grupu starpā ir ļoti intensīvi visdažādākajos kontekstos, valodā lietotie lingvistisko kategoriju abstrakcijas līmeņi neapzinātā līmenī nostiprina eksistējošos stereotipus par sievietēm un vīriešiem piemērotām profesijām un varas dalījumu starp dzimumiem ekonomisko resursu jomā, nostiprinot vīriešu varas pozīcijas neatkarīgi no dažādu sabiedrisku kustību centieniem veicināt vienlīdzīgu varas un iespēju dalījumu

starp sievietēm un vīriešiem. Profesijas ir viens no veidiem, kā iegūt kontroli pār resursu sadali un kā piekļūt ekonomiskajiem resursiem. Sieviešu un vīriešu savstarpējās attiecības ietekmē arī audiovizuālie simboli, kuri tiek lietoti plašsaziņas līdzekļos attiecībā uz katru no grupām. Pētījumi rāda, ka stereotipus cilvēki pārņem arī no citu vēstījumiem, ne tikai no tiešās pieredzes (Dijksterhuis & Bargh, 2001). Sievietes ķermenis biežāk tiek izmantots kā ilustrācija fonam, reducējot sievieti līdz seksuāla objekta līmenim. Abstrakcijas līmenis šādos spriedumos jeb simboliskos attēlojumos ir samazināts līdz vienai noteiktai lomai.

Literatūrā analizējot stereotipizācijas procesus, tiek apgalvots, ka, tieši stereotipizējot, tiek lietota abstraktāka valoda un abstraktākas kategorijas domāšanā (Fiske, 1993; Depret & Fiske, 1999; Goodwin, Gubin, Fiske, & Yzerbyt, 2000; Stevens & Fiske, 2000). Bet runa ir par diviem būtībā atšķirīgiem procesiem – ja tiek domāts, piemēram, par vadītāju vīrieti stereotipiskā formā, tad tiek paņemts šīs kategorijas zīmogs un domāts prototipiskās kategorijās, ignorējot, ka šīs kategorijas ietvaros ir iespējama ļoti liela dažādība pēc daudzām citām pazīmēm. Lielāka nekā ja lietojam konkrētāku (mazāk abstraktu) profesijas nosaukumu, piemēram, slaucēja vai ogļracis. Arī lietojot šo kategoriju, varam domāt stereotipiskā formā vai skatīties individualizēti. Ja stereotipizācijai tiek lietoti abstraktāki apzīmējumi, tad tie ir ietverošāki (dažādāki vai vairāk cilvēku var tikt kategorizēti konkrētajā grupā/kategorijā), līdz ar to cilvēks domā stereotipiskāk. Vienlaicīgi abstrahējoties no kādas situācijas, indivīds nevis izdara stereotipiskus slēdzienus par citu indivīdu, balstoties uz stereotipiskai kategorijai raksturīgām īpašībām, kas būtu deduktīvs process, bet apkopo un vienkāršo situāciju raksturojošās atsevišķās informācijas vienības. Tādā gadījumā cilvēku neierobežo šaura situatīva domāšana, kurā situācija viņu ierobežo. Indivīds spēj redzēt lietas ārpus konkrētās situācijas un spēj izvēlēties, no kādas situācijas skatu punkta ir lietderīgāk domāt par kādu jautājumu, vai arī apzināties plašo izvēļu iespēju, kas viņam pastāv. Lietojot situatīvāku, konkrētāku valodu, tiek pievērsta tūlītēja uzmanība individuālām īpašībām, bet zūd iespēja situāciju redzēt no pilnīgi cita skatu punkta, kurā slēptos pilnīgi citas individuālās īpašības. Priekšnoteikums integrētam un kompleksam skatījumam ir spēja abstrahēt un analizēt (Tetlock, Skitka, & Boettger, 1989).

Abos eksperimentālajos pētījumos netika analizēts abstraktu kategoriju lietojums valodā (Semin & Fiedler, 1988, 1992) vai pētījuma dalībnieku priekšstatu abstrakcijas līmeņi (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007), bet gan spēja abstrahēties no vienas situācijā aktuālas kategorijas, lai uztvertu un analizētu citu vai lai uztvertu abu kategoriju jaunas sakarības, tātad abstrahēšanās no vienas situatīvās identitātes par labu citai. No vienas puses tas nav pretrunā ar to, ka indivīdi ar lielāku varu domā un izdara spriedumus vienkāršotā veidā, neizmantojot sarežģītu kognitīvo analīzi (Depret & Fiske, 1999; Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), jo trešajā pētījumā, abstrahējoties

no personīgās identitātes (vecāku lomas), indivīdiem tā jāvienkāršo, nedomājot par visām sekām personīgās identitātes kontekstā, kādas varētu radīt organizācijas izmaiņas nākotnē. Ja ņem vērā visu eksperimentālajā situācijā pieejamo informāciju, tad fokusēšanās tikai uz izvirzīto mērķi (organizācijas nākotnes stratēģiju izstrāde) tiešām nozīmē neanalizēt visu detalizētā līmenī pieejamo informāciju un pretrunas šīs informācijas iekšienē (informācija par personīgās un profesionālās identitātes jomām). No otras puses trešajā pētījumā indivīdi ar lielāku varu domā mazāk apdomīgi, vairāk lieto vispārīgas kategorijas attiecībā uz vecāku lomu nevis attiecībā uz visu pieejamo informāciju (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Nav pamata teikt, ka idejas par organizācijas nākotni netiktu rūpīgi apdomātas. Otrajā pētījumā, raksturojot labu augstskolu, pētījuma dalībnieki ar lielāku subjektīvo varu spēja abstrahēties no situatīvās identitātes ‘pasniedzējs’ un biežāk izvēlēties piemērus no citām kategorijām, ārpus situatīvās identitātes robežām. Tas atkal liecina par spēju abstrahēties no kāda situācijā būtiska raksturlieluma, kas dod iespēju paraudzīties uz situāciju no cita skatupunkta. Pie tam tas, ka otrajā pētījumā tā dalībnieki, raksturojot labu augstskolu, minēja piemērus gan no situācijā aktuālās kategorijas – situatīvās identitātes, gan no citām kategorijām, liecina, ka abstrahēšanās netraucē arī analizēt kādā kategorijā ietverto informāciju, ja nepieciešams.

Saskaņā ar teoriju uztvērēja aktuālie mērķi ietekmē to, kas ir būtiskais situācijā. Mazas varas gadījumā, kad pētījuma dalībniekiem nebija kontroles pār savas darbības rezultātiem profesionālajā jomā, būtiskais acīmredzot bija, kā pasargāt personīgās identitātes vajadzību apmierināšanu, kas ierobežo uzmanības fokusu uz personīgo identitāti, liedzot uzmanību jaunu ideju attīstībai organizācijas nākotnes kontekstā, lai gan tās attīstot, realizējot, iespējams, arī varētu apmierināt personīgās identitātes vajadzības. Tā kā indivīds nevar vienlaicīgi apstrādāt bezgalīgu informācijas vienību daudzumu, kā jau minēts teorētiskajā daļā, vienmēr ir jāizdara izvēle, kam pievērst uzmanību (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007).

Veikto pētījumu un teorētiskas analīzes rezultātā promocijas darba autore secina, ka indivīdiem piemītoša vara situatīvi būtiskā kontekstā nodrošina lielāku elastību veidos, kā tiks apstrādāta informācija, un kāds būs uzmanības fokuss atkarībā no indivīda mērķiem. Savukārt indivīdi ar mazu varu pār situāciju ir daudz ierobežotāki izvēlē, kādam informācijas līmenim pievērsīs uzmanību. Neatkarīgi no mērķa viņu uzmanība fokusējas uz to kategoriju, kurā viņiem nav varas pār rezultātiem vai resursiem.

Līdzīgi kā lietojot abstraktu valodu, arī abstrahējoties no noteiktiem aktuālas situācijas raksturlielumiem, tas paver dažādas iespējas, kā lūkoties uz aktuālu situāciju un kādas uzvedības stratēģijas izvēlēties. Fokusējoties uz abstraktāka līmeņa informāciju vai valodā lietojot abstraktākas kategorijas, abos gadījumos pastāv iespēja, ka lielāka informācijas dažādība ir iekļauta kategorijā, tās strukturizējot un vispārinot līdz ietverošākām kategorijām un pamatīpašībām. Tajā pat laikā tas

nav stereotipizācijas process, jo jebkurā brīdī saskaņā ar indivīda mērķi uzmanība var tik fokusēta vai nu uz kādu citu kategoriju, vai esošās kategorijas atsevišķām detaļām, līdzīgi kā otrajā pētījumā, minot piemērus par labu augstskolu gan aktuālās situatīvās identitātes, gan citām kategorijām. Savukārt stereotipizācijas procesa rezultātā indivīds vispārīgās kategorijai piemītošās prototipiskās īpašības automātiski piedēvē visiem ar kategoriju asociētajiem indivīdam.

Sociālās identitātes sarežģītība ir izteikta, ja indivīds uzsver atšķirības starp sev būtiskām iekšgrupām (Roccas & Brewer, 2002), vienlaikus esot aktuālām vairākām sociālām identitātēm. Saskaņā ar teorētisko analīzi par abstraktāku kategoriju veidošanu, lai varētu uztvert atšķirības starp savām iekšgrupām, indivīdam ir jāspēj abstrahēties no lielā informācijas daudzuma un atsevišķo stimulu variācijas, kuri ir ietverti katrā atsevišķā identitātē, lai spētu salīdzināt būtiskākās atsevišķo identitāšu īpašības (Andersen, Moskowitz, Blair, & Nosek, 2007; Tetlock, Skitka, & Boettger, 1989). Sociālās identitātes sarežģītība iespējama, izmantojot kompleksu, integrējošu domāšanu. Iepriekšējos pētījumos ir pierādīts, ka to kavē apdraudējums iekšgrupai – gan kā stresa avots, gan uzmanības fokusēšanas uz apdraudēto iekšgrupu veicinātājs (Miller, Brewer, & Arbuckle, 2009).

Ja indivīda uzmanības fokuss ir pastiprināti pievērsts tikai vienai aktuālai sociālai identitātei, tad lielāka uzmanība tiek pievērsta dažādiem informācijas stimuliem par šo vienu sociālo identitāti, un citas sociālās identitātes var tikt uztvertas kā būtiskākās identitātes papildus raksturojošas īpašības (Roccas & Brewer, 2002).

Pastiprināta uzmanība vienai identitātei (jeb iekšgrupai) bieži tiek pievērsta situācijā, kad minētā identitāte (jeb iekšgrupa) ir apdraudēta. Starpgrupu kontekstā šāds apdraudējums var būt gan piekļuve resursiem, gan simbolisks apdraudējums vispārpieņemtām vērtībām kādas grupas ietvaros (Brewer & Pierce, 2005). Dažāds varas sadalījums ir viens no faktoriem, kas var radīt apdraudējumu kādai identitātei vai iekšgrupai. Ja vienai grupai ir lielāka kontrole pār abām grupām svarīgiem resursiem, tad otra grupa var justies apdraudēta. Zemas varas gadījumā, kad indivīdam nav kontroles pār savas darbības rezultātiem, viņš var just lielāku apdraudējumu savas nākotnes prognozējamībai nekā indivīds, kuram ir kontrole pār savas darbības rezultātiem un attiecīgi – vara (Fiske, 2000). Tieši šādā veidā bija manipulēta vara otrā un trešā pētījumā. Savukārt pētījumi par uzmanības un uzvedības regulējošo fokusu ir pierādījuši, ka mazas varas gadījumā uzmanība ir piesaistīta aktuālajai situācijai (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003), kas ir salīdzināmi ar aktualizētu vienu sociālo identitāti, kad visa uzmanība ir piesaistīta tai.

Ja vara ir veicinājusi vai kavējusi iespēju uztvert citas kategorijas ne tikai aktualizēto, tad tam vajadzētu ietekmēt indivīda uztverto iekšgrupu struktūru (tātad priekšstatu par sevi). Otrā un trešā pētījuma rezultāti saskan ar šādu secinājumu: pieaugot subjektīvajai varas izjūtai, uztvertā sociālās identitātes sarežģītība kļuva izteiktāka. Otrā pētījuma dalībnieki ar aktualizētu studenta identitāti,

iespējams, vairāk fokusējās uz situatīvi apdraudētu iekšgrupu 'studenti', nespējot abstrahēties no šīs identitātes. Tas viņiem neļāva uztvert citas iekšgrupas kā savstarpēji atšķirīgas, jo viņu uzmanība un kognitīvie resursi bija vērsti uz analīzi par apdraudēto iekšgrupu, kā rezultātā subjektīvais priekšstats par savu iekšgrupu struktūru varētu vienkāršoties. Savukārt trešā pētījuma dalībnieki, kuru 'personīgā identitāte' (vecāku loma) bija apdraudēta mazas varas gadījumā, pievērsa pastiprinātu uzmanību šai situatīvajai identitātei, nespējot no tās abstrahēties.

Tātad var secināt, ka ja kontrole pār indivīdam situācijā būtiskiem rezultātiem nodrošina lielu subjektīvās varas izjūtu, sociālās identitātes sarežģītība būs izteiktāka. Kā jau iepriekš minēts, varas ietekme ir cieši saistīta ar kontekstu, situācijā iesaistīto indivīdu mērķiem un motivāciju.

Secinājumi

1. Promocijas darba ietvaros iepriekš veiktu pētījumu teorētiskās analīzes rezultātā ir secināts, ka vīriešiem kā grupai kopumā piemīt lielāka pieeja un kontrole pār ekonomiskiem resursiem nekā sievietēm, ja salīdzina esošo situāciju Latvijā starp sievietēm un vīriešiem kā divām sociālām grupām.
2. Starpgrupu attiecībās gan vīrieši, kuri pārstāv grupu ar lielāku varu, gan sievietes, kuras pārstāv grupu ar mazāku varu, lieto augstāka abstrakcijas līmeņa valodu, raksturojot vīriešu grupu, tātad grupu ar lielāku varu, un zemāka abstrakcijas līmeņa valodu, raksturojot sieviešu grupu, tātad grupu ar mazāku varu. Tas atšķiras no iepriekšējiem pētījumiem, kuros ir konstatēts, ka indivīdi ar lielāku subjektīvās varas izjūtu lieto augstāka abstrakcijas līmeņa valodu nekā indivīdi ar mazāku subjektīvās varas izjūtu.
3. Starpgrupu attiecībās lietotā valodas forma neapzināti var nostiprināt esošās varas attiecības grupu starpā.
4. Latvijas Organizāciju psihologu biedru pētījuma datu (2006) veiktā atkārtotā analīze apstiprina Fiskes un Berdālas (Fiske & Berdahl, 2006) viedokli, ka vara atstāj iespaidu uz indivīda sociāli kognitīvajiem procesiem, pat ja indivīds šo varu neapzinās un nedomā aktīvi pielietot. Ja indivīds ieņem tādu vietu sabiedrībā vai ir piederīgs tādai sociālai grupai, kurai piemīt lielāka vara pār kaut kādiem jautājumiem, tas atstāj ietekmi uz valodā lietotajiem abstrakcijas līmeņiem, ja minētās kategorijas ir aktualizētas un nozīmīgas.
5. Lielākas subjektīvās varas izjūtas gadījumā indivīds vairāk abstrahējas no situatīvās sociālās identitātes nekā mazākas subjektīvās varas izjūtas gadījumā.
6. Lielāka subjektīvā varas izjūta nodrošina iespēju elastīgāk izvēlēties, uz kādu informāciju indivīds fokusēs savu uzmanību – uz aktuālo situāciju raksturojošu, vai,

abstrahējoties no situācijas raksturojošām detaļām, uz ārpus aktuālās situācijas esošu informāciju.

7. Lielāka subjektīvā varas izjūta veicina izteiktāku sociālās identitātes sarežģītību, ja subjektīvo varas izjūtu rada kontrole pār indivīdam situācijā būtiskiem rezultātiem.
8. Iegūtie pētījumu rezultāti atkārtoti apliecina Fiskes un Berdālas, un citu autoru (Fiske & Berdahl, 2007) analīzi, ka varas ietekme ir mainīga atkarībā no situācijā iesaistīto indivīdu mērķiem, motivācijas, aktualizētām kategorijām un konteksta.
9. Veiktie pētījumi pierāda Smites un Tropa (Smith & Trope, 2006) ideju, ka indivīdi ar lielu varu nelieto vienkāršotus spriešanas veidus, apstrādājot informāciju pavirši un neuzmanīgi. Tā vietā viņi fokusē uzmanību uz citu informācijas līmeni, salīdzinot ar indivīdiem ar mazu varu. Indivīdi ar mazu varu uzmanību fokusē uz aktuālu situāciju vai vienu apdraudētu sociālo identitāti, rūpīgi analizējot visas aktuālajā situācijā esošās nianšes, bet viņu iespēja palūkoties uz citām situācijām vai kategorijām, abstrahējoties no aktuālās situācijas detaļām, ir ierobežota.

Praktiskais pielietojums

Pasaulē vēlētos amatus valsts pārvaldē ieņem vidēji 70% vīriešu. Savukārt sievietes pārsvarā darbojas nevalstiskajā sektorā, vadot dažādas organizācijas atsevišķu sabiedrības grupu interešu aizstāvībai (United Nations, 2008). Latvijas Republikas 10.Saeimā sievietes ieņem aptuveni 20% vēlēto amatu (Latvijas Republikas Saeima, 2011). Publiskās varas pārstāvju kompetencē ir valsts interešu aizstāvība kopumā. Nevalstisko organizāciju pārstāvji vai arī sievietes-politiķes, pārrunājot nozīmīgus jautājumus ar publiskās varas pārstāvjiem, runā par atsevišķām jomām, t.i., zemākā abstrakcijas līmenī, kas dod iespēju varas pozīcijai – valsts pārvaldei – stereotipizēt, ka minētie jomu pārstāvji rūpējas tikai par savām šaurām interesēm un neaptver visu ainu kopumā. Tātad nevalstisko organizāciju pārstāvju paustā viedokļa nozīmīgums automātiski tiek samazināts.

Dažādām nevalstiskajām organizācijām, kuras cīnās par sieviešu tiesībām uz vienlīdzību, ir jāatceras par valodā ietvertajiem vēstījumiem, kas neapzinātā līmenī var pretdarboties vēlmei mainīt varas sadalījumu starp abām grupām. Valodā lietojot zemākas abstrakcijas lingvistiskās kategorijas, uzmanība tiek pievērsta situatīvām detaļām, uzmanības fokuss tiek sašaurināts uz konkrētā situācijā aktuāliem faktiem (Stapel & Semin, 2007) un uzvedībā izraisa izvairīšanās stratēģijas, nevis veicināšanas stratēģijas lietošanu (Semin, Higgins, Montes, Estourget, & Valencia, 2005). Šeit minētā analīze par sieviešu un vīriešu grupu varas attiecībām ir jāuzlūko kritiski un jāuztver kā piemērs, kas attiecināms uz jebkuru citu grupu attiecībām ar dažādu varu. Sieviešu – vīriešu grupu attiecības nav skaidrojamas tikai no varas aspekta, jo, protams, ir ļoti daudz citu mainīgo, kas tikpat lielā mērā ietekmē attiecības. Piemēram, jau minētie plaši izplatītie stereotipi, kas ir sievišķīga un

kas ir vīrišķīga uzvedība. No abstrakcijas līmeņu viedokļa nav analizēts, kuru stereotipu izvērsti apraksti kādus abstrakcijas līmeņus sevī iekļauj – teorētiski vīrišķību aprakstošiem stereotipiem būtu jābūt abstraktākiem kā sievišķību aprakstošiem stereotipiem.

Dažādu organizāciju kontekstā ir jāņem vērā, ka varas atšķirību radītā ietekme uz indivīdu informācijas apstrādes procesiem ietekmē darbinieku uzmanības fokusu un domāšanas veidu. Trešais pētījums parāda, ka ne vienmēr darbinieki spēj fokusēt uzmanību uz organizācijai būtisku mērķi, ja viņiem aktuālā jomā nav pietiekamas subjektīvās varas izjūtas par nākotni.

Sabiedrības līmenī ir vērts ņemt vērā valodas lomu gan varas attiecībās, gan neapzinātā atšķirīgā varas dalījuma nostiprināšanā, gan dažādu izplatītu stereotipu nostiprināšanā. Tāpat būtu svarīgi apzināties, ka dažādu grupu sociālās attiecībās nav tikai cilvēku brīva izvēle, bet to lielā mērā nosaka sociālpsiholoģiskie procesi. Tāpēc saskaņā ar šiem procesiem būtu jāplāno atbilstoša komunikācija ar dažādām sabiedrības grupām, atbilstoši izvirzītajiem mērķiem.

Izjutot lielāku varu, indivīds fokusējas uz abstraktāka līmeņa informāciju, t.i., indivīds spēj redzēt kopainu un šajā kopainā dažādas situācijas, izvēles ceļus darbībām, attieksmēm, spriedumiem, sajūtām, reakcijām (Smith & Trope, 2006). Domāšana augstākā abstrakcijas pakāpē arī nozīmē uzvedības iemeslu piedēvēšanu pašam cilvēkam, neattiecinot uzvedības iemeslus uz situāciju (Semin, 1988). Tātad padarot cilvēku mazāk atkarīgu no situācijas.

Nobeigums

Promocijas darbs ir veltīts jautājumam par varas ietekmi uz abstrakcijas līmeņiem valodā, abstrahēšanos no aktualizētām sociālām identitātēm un uz sociālās identitātes sarežģītību. Teorētiskā analīze darba sākumā atspoguļo plašo varas definīciju klāstu un parāda varas dažādos aspektus, un kā tas var mainīt pētīto varas ietekmi uz indivīdu sociāli kognitīvajiem procesiem.

Pētījumos plaši ir pierādīts, ka indivīdi ar lielāku subjektīvās varas izjūtu valodā lieto augstāka abstrakcijas līmeņa lingvistiskās kategorijas, un pretēja saikne, - valodā lietojot augstākas lingvistiskās kategorijas, indivīdiem veidojas lielāka varas izjūta (Smith, Wigboldus, & Dijksterhuis, 2008). Tā kā pastāv pētījumi, kas analizē, kā atšķiras lietotā valoda, runājot par iekšgrupām un ārgrupām, bet ne dažādas varas kontekstā, tad, pāranalizējot Latvijas Organizāciju psihologu biedrības (Latvijas Organizāciju psihologu biedrība, 2006) datus atbilstoši kvaziekspertimentālam dizainam pētījumā tika atbildēts uz jautājumu: Kā atšķirīgs varas sadalījums starp dzimumiem atspoguļojas valodā lietotajos abstrakcijas līmeņos? Saskaņā ar promocijas darba izvēlēto definīciju, ka vara ir sociālo attiecību strukturāla īpašība (Fiske & Berdahl, 2007), viena apakšnodaļa darba teorētiskajā daļā tika veltīta teorētiskajam pamatojumam par to, ka sabiedrībā

vīriešiem piemīt lielāka vara ekonomisko resursu sadales jomā nekā sievietēm. Balstoties uz šo analīzi, varas ietekme uz valodā lietotiem abstrakcijas līmeņiem tika iztirzāta, analizējot atšķirības starp vīriešiem un sievietēm kā divām sociālām grupām sabiedrībā. Rezultāti liecināja, ka par grupu ar lielāku varu valodā tiek lietotas augstāka abstrakcijas līmeņa konstrukcijas. Tomēr, lai novērstu alternatīvus skaidrojumus, ka minētie rezultāti bija sociālās realitātes atspoguļojums par Latvijā esošām reālām profesijām, ko sievietes un vīrieši minēja viens par otru un par sevi, būtu jāveic atkārtoti pētījumi citu grupu kontekstā.

Sociālās psiholoģijas pētnieku vidū notiek zināma diskusija par varas ietekmi uz sociāli kognitīvajiem procesiem. Teorētiskās analīzes daļā tika apskatīta varas ietekme uz regulējošo uzvedības un uzmanības fokusu un no tā izrietošajām sekām (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Galvenais promocijas darba fokuss ir, kā vara ietekmē abstrahēšanās procesu. Daļā pētījumu ir apgalvots, ka indivīdi ir lielu varu domāšanā lieto abstraktas kategorijas, automātiskus informācijas apstrādes procesus, mazu kognitīvo piepūli un stereotipizēšanu (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003; Fiske & Neuburg, 1990). Tomēr abstraktu kategoriju lietošana domāšanā automātiski nenozīmē, ka indivīds domā pavirši un virspusēji, lietojot mazu kognitīvo piepūli, un ne vienmēr lielas varas gadījumā indivīdi pastiprināti stereotipizē citus (Overbeck, 2001). Iemesli ir rodami skaidrojumā, kas ir abstrahēšanās, tas nenozīmē mazāku kognitīvo piepūli, bet gan atšķiras no konkrētas domāšanas ar to, uz kādu informācijas līmeni uzmanība ir vērsta (Lieberman, Trope, & Stephan, 2007; Smith & Trope, 2006).

Divi eksperimentāli pētījumi ar starpgrupu dizainu tika veikti, lai pārbaudītu hipotēzes, ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug abstrahēšanās no situatīvās sociālās identitātes, un ka, palielinoties indivīda subjektīvajai varas izjūtai, pieaug uztvertā sociālās identitātes sarežģītība. Abas hipotēzes apstiprinājās. Veiktie eksperimenti atspoguļo varas situatīvo dabu. Varas ietekme nav vispārināma un universāla. Tās ietekme ir atkarīga no indivīda mērķiem, motivācijas un situatīvā konteksta (Fiske & Berdahl, 2007). Fakts, ka subjektīvā varas izjūta veicina sociālās identitātes sarežģītību, atbalsta uzskatu, ka liela vara un ar to saistītā domāšana abstraktākās kategorijās ne vienmēr nozīmē paviršāku informācijas analīzi un mazāku kognitīvo piepūli.

Literatūras saraksts

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Amodio, D. M., & Devine, P. G. (2006). Stereotyping and evaluation in implicit race bias: Evidence for independent constructs and unique effects on behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 652 – 661.

- Andersen, S. M., Moskowitz, G. B., Blair, I. V., & Nosek, B. A. (2007). Automatic Thought. In A.W. Kruglanski, E. Higgins, & E. Tory (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles*, New York, NY, USA: Guilford Press.
- Austers, I. (2001). *Perspectives of Ethnic group attributions*. Department of Psychology, Stockholm University.
- Bargh, J. A. (1994). The four horsemen of automaticity: Awareness, intention, efficiency, and control in social cognition. In R. S. Wyer, Jr. & T. K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition, Vol. 1: Basic processes* (2nd ed., pp. 1–40). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bargh, J. A., & Chartrand, T. L. (1999). The unbearable automaticity of being. *American Psychologist*, *54*, 462–479.
- Barsalou, L. W., Niedenthal, P., Barbey, A. K., & Ruppert, J. A. (2003). Social embodiment. In B. H. Ross (Ed.), *The psychology of learning and motivation, Vol. 43* (pp. 43–92). San Diego, CA: Academic Press.
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: Free Press.
- Beckham, B., & Aronson, H. (1978). Selection of jury foremen as a measure of the social status of women. *Psychological reports*, *43*, 475 – 478.
- Bem, S.L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex-typing. *Psychological Review*, *88*, 354 – 364.
- Bodenhausen, G.V., & Macrae, C.N. (1998). Stereotype activation and inhibition. In R.S. Wyer, J.R. (Eds.), *Advances in Social Cognition*, *11*, 1 -52.
- Bosson, J.K., Vandello, J.A., Burnaford, R.M., Weaver, J.R., & Arzu Wasti, S. (2009). Precarious manhood and displays of physical aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *35* (5), 623 – 634.
- Brewer, M., B. (2000). Reducing prejudice through cross-categorization: effects of multiple social identities. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 165-183). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Brewer, M.B. & Pierce, K.P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*, 428 – 437.
- Brewer, M. B. (2007). The importance of being we: Human nature and intergroup relations. *American Psychologist*, *62*, 728-738.

- Bruner, J.S. (1975). Going beyond the information given. In H.E. Gruber, K.R. Hammond & R. Jessor (Eds.), *Contemporary approaches to cognition* (pp.41-69). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buss, D.M. (2003). *Evolutionary psychology: The new science of the mind* (2nd ed.). Boston: Penguin Press.
- Bussay, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, *106*, 617 – 713.
- Cacioppo, J. T., Petty, R. E., & Kao, C. F. (1984). The efficient assessment of need for cognition. *Journal of Personality Assessment*, *48*, 306-307.
- Cartwright, D. (1959). A field theoretical conception of power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* (pp. 183–220). Ann Arbor: University of Michigan.
- Cartwright, D. (1965). Influence, leadership, control. In J.G. March (Ed.), *Handbook of organizations* (pp. 1-47). Chicago: Rand McNally.
- Chaiken, S., Liberman, A., & Eagly, A. H. (1989). Heuristic and systematic processing within and beyond the persuasion context. In J. S. Uleman & J. A. Bargh (Eds.), *Unintended thought* (pp. 212–252). New York: Guilford.
- Chaiken, S., Wood, W., & Eagly, A.H. (1996). Principles of Persuasion. In E.T. Higgins, & A.W. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology: Handbook of Basic Principles* (pp. 702-724). New York: Guilford Press.
- Chen, S., Ybarra, O., & Kiefer, A.K. (2004). Power and impression formation: The effects of power on the desire for morality and competence information. *Social Cognition*, *22*, 391–421.
- Cialdini, R.B., & Trost, M.R. (1998). Social influence: Social norms, conformity, and compliance. In D.T. Gilbert, S.T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (4th ed., Vol.2, pp.151-192). New York: McGraw-Hill.
- Dahl, R.A. (1957). The concepts of power. *Behavioral Science*, *2*, 201-218.
- Darwin, C. (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. London: Murray.
- Depret, E., & Fiske, S. T. (1993). Social cognition and power: some cognitive consequences of social structure as a source of control deprivation. In G. Weary, F. Gleicher, & K. L. Marsh (Eds.), *Control motivation and social cognition* (pp. 176–202). New York: Springer.
- Depret, E., & Fiske, S. T. (1999). Perceiving the powerful: Intriguing individuals versus threatening groups. *Journal of Experimental Social Psychology*, *35*, 461 – 480.
- Dijksterhuis, A., & Bargh, J.A. (2001). The perception-behavior Expressway: Automatic effects of social perception on social behavior. *Advances in Experimental Social Psychology*, *33*, 1-40.

- Duck, J. M., & Fielding, K. S. (1999). Leaders and sub-groups: one of us or one of them? *Group Processes and Intergroup Relations*, 2, 203–230.
- Eagly, A.H. (1987). *Sex differences in social behaviour: A social-role interpretation*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Ebenbach, D.H., & Keltner, D. (1998). Power, emotions, and judgmental accuracy in social conflict: Motivating the cognitive miser. *Basic and Applied Social Psychology*, 20, 7 – 21.
- Emerson, R.M. (1962). Power dependence relations. *American Journal of Sociology*, 27, 31–41.
- Erber, R., & Fiske, S.T. (1984). Outcome dependency and attention to inconsistent information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 709 – 726.
- Fiske, S.T. (1993). Controlling other people: The impact of power on stereotyping. *American Psychologist*, 48, 621 – 628.
- Fiske, S.T. (2000). Stereotyping, prejudice, discrimination at the seam between the centuries: evolution, culture, mind, and brain. *European Journal of Social Psychology*, 30, 299 – 322.
- Fiske, S.T. (2004). *Social beings: A core motives approach to social psychology*. New York: Wiley.
- Fiske, S.T., & Berdahl, J. (2007). Social Power. In A.W. Kruglanski, E. Higgins, & E. Tory (Eds.), *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*, New York, NY, USA: Guilford Press.
- Fiske, S.T., Cuddy, A.J.C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878 – 902.
- Fiske, S.T., & Neuberg, S.L. (1990). A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 23, pp. 1–74). Amsterdam: Academic Press.
- Fiske, S.T., & Taylor, S.E. (1991). *Social cognition* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.
- French, J.R.P., & Raven, B.H. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* (pp. 118–149). Ann Arbor: University of Michigan, Institute of Social Research.
- Galinsky, A.D., Magee, J.C., Gruenfeld, D.H., Whitson, J., & Liljenquist, K.A. (2008). Social power reduces the strength of the situation: Implications for creativity, conformity, and dissonance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1450–1466.
- Georgeson, J.C., & Harris, M.J. (2000). The balance of power: Interpersonal consequences of differential power and expectation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1239 – 1257.

- Gilbert, D.T. (1989). Thinking lightly about others: Automatic components of the social inferences process. In J.S. Uleman & J.A. Bargh (Eds.), *Unintended thought* (pp.189-211). New York: Guilford Press.
- Glick, P., & Fiske, S.T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (3), 491 – 512.
- Glick, P., & Fiske, S.T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56 (2), 109 – 118.
- Greenwald, A.G., Banaji, M.R., Rudman, L.A., Farnham, S.D., Nosek, B.A., & Mellot, D.S. (2002). A unified theory of implicit attitudes, stereotypes, self-esteem, and self-concept. *Psychological Review*, 109, 3 – 25.
- Gritāne, E. (2011). Līdera atbilstības transformatīva līdera uzvedības modelim, grupas piederības nozīmīguma un līdera grupas piederības ietekme uz uztverto līdera efektivitāti. Eksperimentāls pētījums. *LU Rakstu krājums „Psiholoģija”*
- Goodwin, S.A., Gubin, A., Fiske, S.T., & Yzerbyt, V. (2000). Power can bias impression formation: Stereotyping subordinates by default and by design. *Group Processes and Intergroup Relations*, 3, 227 – 256.
- Guinote, A., Judd, C.M., & Brauer, M. (2002). Effects of power on perceived and objective group variability: Evidence that more powerful groups are more variable. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 708 – 721.
- Guinote, A., & Vescio, T. (Eds.). (2010). *The social psychology of power*. New York: Guilford Press.
- Hains, C. S., Hogg, M. A., & Duck, J. M. (1997) Self-categorization and leadership: effects of group prototypicality and leader stereotypicality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23 (10), 1087 – 1100.
- Hall, J. A., & Halberstadt, A. G. (1994). “Subordination” and sensitivity to nonverbal cues: A study of married working women. *Sex Roles*, 31, 149–165.
- Hampson, S. E., John, O. P., & Goldberg, L. R. (1986). Category breadth and hierarchical structure in personality: Studies of asymmetries in judgments of trait implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 37–54.
- Haslam, S. A. (2004). *Psychology in organizations: The social identity approach* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Heider, F. (1944). Social perception and phenomenal causality. *Psychological Review*, 51, 358 – 374.

- Hewstone, M., Islam, M. R., & Judd, C. M. (1993). Models of crossed categorization and intergroup relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *64*, 779–793.
- Higgins, E.T. (1996). Knowledge activation: Accessibility, applicability, and salience. In E.T. Higgins & A.W. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology: handbook of basic principles* (pp.133-168). New York: Guilford Press.
- Higgins, E.T. (1997). Beyond Pleasure and Pain. *American Psychologist*, *52* (12), 1280 – 1300.
- Higgins, E.T., Rholes, W.S., & Jones, C.R. (1977). Category accessibility and impression formation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *13*, 141 – 154.
- Hinkle, S., & Brown, R.J. (1990). Intergroup comparisons and social identity: some links and lacunae. In D. Abrams & M. Hogg (Eds.), *Advances in social identity theory* (pp. 48–70). New York: Harvester Wheatsheaf.
- Hogg, M.A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective. Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, *35*, 246 – 276.
- Hogg, M. A., Hains, S. C., & Mason, I. (1998). Identification and leadership in small groups: salience, frame of reference, and leader stereotypicality effects on leader evaluations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *75*, 1248–1263.
- Hogg, M.A., & Terry, D.J. (2001). *Social identity processes in organizational contexts*. New York: Taylor & Francis.
- Hyde, J.S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist*, *60*, 581 -592.
- Jetten, J., & Spears, R. (2003). The divisive potential of differences and similarities: The role of intergroup distinctiveness in intergroup differentiation. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), *European Review of Social Psychology* (*14*), 203 – 241. Hove, UK: Psychology Press.
- Jones, E.F. (1979). The rocky road from acts to dispositions. *American Psychologist*, *34*, 107 – 117.
- Keltner, D., Gruenfeld, D.H., & Anderson, C. (2003). Power, approach, and inhibition. *Psychological Review*, *110* (2), 265 – 284.
- Keltner, D., & Robinson, R.J. (1997). Defending the status quo: Power and bias in social conflict. *Personality and Social psychology Bulletin*, *23*, 1066 – 1077.
- Kimchi, R. (1992). Primacy of wholistic processing and global/local paradigm: A critical review. *Psychological Bulletin*, *112*, 24–38.
- Kipnis, D. (1972). Does power corrupt? *Journal of Personality and Social psychology*, *24*, 33-41.
- Kruglanski, A.W. (1990). Motivation for judging and knowing: Implications for causal attribution. In E. T. Higgins & R. M. Sorrentino (Eds.), *The handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (Vol. 2, pp. 333–368). New York: Guilford.

- Kunda, Z., Sinclair, L., & Griffin, D. (1997). Equal ratings but separate meanings: Stereotypes and construal of traits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72 (4), 720 -734.
- Kunda, Z., & Thagard, P. (1996). Forming impressions from stereotypes, traits, and behaviours: A parallel-constraint-satisfaction theory. *Psychological Review*, 103, 284 – 308.
- Lammers, J., Stoker, J.I., & Stapel, D.A. (2009). Opposite effects on stereotyping, but parallel effects on behavioral approach tendencies. *Psychological Science*, 20 (12), 1543 – 1549.
- Latvijas Organizāciju psihologu biedrība. (2006). *Pētījums par profesiju segregācijas cēloņiem un stereotipiem. Kvalitatīvais pētījums.*
http://sf.lm.gov.lv/CMS/modules/EReditor/jscripsts/tiny_mce/plugins/filemanager/files/equal/Projekti/SIF/prof.segregācijas_celoni_kvalit_rezult.pdf
- Latvijas Republikas Saeima (2011).
http://titania.saeima.lv/Personal/Deputati/Saeima10_DepWeb_Public.nsf/fStatistics?readform&type=4&lang=LV&count=1000
- Lee, F., & Tiedens, L.Z. (2001). Who's being served? "Self-serving" attributions in social hierarchies. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 84, 254 – 287.
- Leech, N.L., Barrett, K.C., & Morgan, G.A. (2008). *SPSS for intermediate statistics*. Lawrence Erlbaum Associates, 162 – 166.
- Lewin, K. (1944). Constructs in psychology and psychological ecology. *University of Studies in Child Welfare*, 20, 1 – 29. (Reprinted under title Constructs in field theory. In D. Cartwright (Ed.), *Field theory in social science* (pp. 30-42). London: Tavistock.
- Lewin, K. (1997). Behavior and development as a function of the total situation. In D. Cartwright (Ed.), *Field theory in social psychology* (pp. 337-381). Washington, DC: American Psychological Association. (Original work published 1951).
- Levy, S. R., Freitas, A. L., & Salovey, P. (2002). Construing action abstractly and blurring social distinctions: Implications for perceiving homogeneity among, but also empathizing with and helping, others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1224–1238.
- Liberman, N., Sagristano, M. D., & Trope, Y. (2002). The effect of temporal distance on level of mental construal. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 523–534.
- Liberman, N., Trope, Y., & Stephan, E. (2007). Psychological distance. In A.W. Kruglanski, E. Higgins, & E. Tory (Eds.), *Social psychology: handbook of basic principles*, New York, NY, USA: Guilford Press.
- Maass, A., Milesi, A., Zabbini, S., & Stahlberg, D. (1995). Linguistic intergroup bias: Differential expectancies or in-group protection? *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 116–126.

- Maass, A., Salvi, D., Arcuri, L., & Semin, G. R. (1989). Language use in intergroup contexts: The linguistic intergroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, *57*, 981–993.
- Miller, K.P., Brewer, M.B., & Arbuckle, N.L. (2009). Social identity complexity: Its correlates and antecedents. *Group Processes & Intergroup Relations*, *12*(1), 79 – 94.
- Mischel, W. (1966). A social learning view of sex differences in behaviour. In E.E. Maccoby (Ed.), *The development of sex differences* (pp. 56-81). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Moscovici, S. & Paicheler, G. (1978). Social comparison and social recognition: Two complementary processes of social identification. In H.Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 251 – 266). London: Academic Press.
- Neuberg, S.L., & Fiske, S.T. (1987). Motivational influences on impression formation: Outcome dependency, accuracy-driven attention, and individuating processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 431 – 444.
- Neuberg, S., & Newsome, J. T. (1993). Personal need for structure: Individual differences in the desire for simpler structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, *65*, 113–131.
- Operario, D., & Fiske, S. (1999). Integrating social identity and social cognition: A framework for bridging diverse perspectives. In Abram, D. & Hogg, M.A. (Eds.) *Social identity and social cognition* (pp.24-54.). Oxford: Blackwell Publishers.
- Overbeck, J.R. (2010). Concepts, domains, and historical perspectives on power. In A. Guinote & T. Vescio (Eds.), *The social psychology of power*. New York: Guilford Press.
- Overbeck, J.R., & Park, B. (2001). When power does not corrupt: Superior individuation processes among powerful perceivers. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81*, 549–565.
- Overbeck, J.R., & Park, B. (2006). Powerful perceivers, powerless objects: Flexibility of power holders' social attention. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *99*, 227–243.
- Raven, B.H. (1993). The bases of power: Origins and recent developments. *Journal of Social Issues*, *49*, 227-251.
- Reyna, V. F., & Brainerd, C. J. (1995). Fuzzy-trace theory: An interim synthesis. *Learning and Individual Differences*, *7*, 1–75.
- Ridgeway, C.L., & Smith-Lovin, L. (1999). The gender system and interaction. *Annual Review of Sociology*, *25*, 191 – 216.
- Riek, B.M., Mania, E.W., & Gaertner, S.L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, *10* (4), 336-353.
- Roccas, S., & Brewer, M.B. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, *6*, 88 – 106.

- Rodriguez-Bailon, R., Moya, M., & Yzerbyt, V. (2000). Why do superiors attend to negative stereotypic information about their subordinates? Effects of power legitimacy on social perception. *European Journal of Social Psychology, 30*, 651 – 671.
- Rosch, F., & Lloyd, B.B. (1979). (Eds.). (1978). *Cognition and categorization*. Oxford, UK: Erlbaum.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. *Advances in Experimental Social Psychology (10)*, 174 – 221.
- Rudman, L.A., & Glick, P. (2008). *The social psychology of gender: How power and intimacy shape gender relations*. New York: Guilford Press.
- Russell, B. (1960). *Power: A new social analysis*. London: Allen & Unwin. (Original work published 1938).
- Schmid, K., Hewstone, M., Tausch, N., Cairns, E., & Hughes, J. (2009). Antecedents and consequences of social identity complexity: Intergroup contact, distinctiveness threat, and outgroup attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*, 1085 – 1098.
- Schmid Mast, M. (2004). Men are hierarchical, women are egalitarian: An implicit gender stereotypes. *Swiss Journal of Psychology, 63*, 107 – 111.
- Schwarz, N., & Clore, G.L. (1988). How do I feel about it? Informative functions of affective states. In K. Fiedler & J.P. Forgas (Eds.), *Affect, cognition and social behavior* (pp.44-62). Toronto: Hogrefe International.
- Semin, G. R. (2000). Agenda 2000: Communication: Language as an implementational device for cognition. *European Journal of Social Psychology, 30*, 595–612.
- Semin, G. R., & Fiedler, K. (1988). Relocating attributional phenomena within a language-cognition interface: The case of actors' and observers' perspectives. *European Journal of Social Psychology, 19*, 491–508.
- Semin, G., & Fiedler, K. (1992). The inferential properties of interpersonal verbs. In G. Semin, & K. Fiedler (Eds.), *Language, interaction and social cognition* (pp. 58–78). Newbury Park, CA: Sage.
- Semin, G.R., Higgins, T., de Montes, L.G., Estourget, Y., & Valencia, J.F. (2005). Linguistic Signatures of Regulatory Focus: How Abstraction Fits Promotion More Than Prevention. *Journal of Personality and Social Psychology, 89 (1)*, 36-45.
- Shiffrin, R.M., & Schneider, W. (1977). Controlled and automatic human information processing: II. Perceptual learning, automatic attending, and a general theory. *Psychological Review, 84*, 127 – 190.

- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. New York: Cambridge Univ. Press.
- Smith, E.R. (1998). Mental representations and memory. In D.T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (Eds.). *The handbook of social psychology* (4 ed., 1, pp. 391-445). New York: McGraw-Hill.
- Smith, P.K., & Trope, Y. (2006). You focus on the forest when you're in charge of the trees: Power priming and abstract information processing. *Journal of Personality and Social Psychology*, *90*, 578–596.
- Smith, E.R., & Semin, G.R. (2007). Situated social cognition. *Current Directions in Psychological Science*, *16*, 3, 132 – 135.
- Smith, P.K., Wigboldus D.H.J., & Dijksterhuis A. (2008). Abstract thinking increases one's sense of power. *Journal of Experimental Social Psychology*, *44*, 378 – 385.
- Snyder, C.R., & Fromkin, H.L. (1980). *Uniqueness: The human pursuit of difference*. New York: plenum Press.
- Sorrentino, R. M., & Roney, C. (1999). *The uncertain mind: Individual differences in facing the unknown*. London: Psychology Press.
- Srull, T.K., & Wyer, R.S. (1979). The role of category accessibility in the interpretation of information about persons: Some determinants and implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, *37*, 1660 – 1672.
- Stapel, D., & Semin, G. R. (2007). The magic spell of language. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*, 23-33.
- Stevens, L.E., & Fiske, S.T. (2000). Motivated impressions of a power holder: Accuracy under task dependency and misperception under evaluative dependency. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*, 907 – 922.
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. New York: Ginn.
- Tajfel, H. (1978). Social categorization, social identity and social comparison. In H.Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 61–76). London: Academic Press.
- Tajfel, H., & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G.Austin & S.Worchel (Eds.), *The social social psychology of intergroup relations* (pp.33 – 47). Monterey: Brooks/Cole.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tajfel, H. (1984). Intergroup relations, social myths and social justice in social psychology. In H. Tajfel (Ed.), *The social dimension* (Vol.2, pp.695 – 715). Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, F., W. (1911). *Principles of scientific management*. New York and London, Harper & brothers. <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/progress/text3/taylor.pdf>
- Tetlock, P.E. (1983). Accountability and complexity of thought. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 74-83.
- Tetlock, P.E., Skitka, L., & Boettger, R. (1989). Social and cognitive strategies for coping with accountability: Conformity, complexity and bolstering. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57 (4), 632 – 640.
- Trope, Y. (1989). Levels of inference in dispositional judgment. *Social Cognition*, 7, 296–314.
- Trope, Y., & Liberman, N. (2003). Temporal construal. *Psychological Review*, 110, 403-421.
- Turner, J.C. (1995). Social Influence. In A.S.R. Manstead, & M. Hewstone (Eds.), *Blackwell encyclopedia of social psychology* (pp.562-567). Cambridge, MA: Blackwell.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford, England: Blackwell
- Turner, J. C., & Reynolds, K. J. (2001). Prejudice as a group process: The role of social identity. In M. Augoustinos & K. J. Reynolds (Eds.), *Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict*. London: Sage.
- United Nations (2008). *The Millennium Development Goals Report 2008*.
<http://www.un.org/millenniumgoals/>
- Urban, L. M., & Miller, N. (1998). A theoretical analysis of crossed categorization effects: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 894 – 908.
- Vallacher, R. R., & Wegner, D. M. (1989). Levels of personal agency: Individual variation in action identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 660 – 671.
- Van Dijke, M., & Poppe, M. (2006). Striving for personal power as a basis for social power dynamics. *European Journal of Social Psychology*, 36, 537 – 556.
- Vandello, J.A., Bosson, J.K., Cohen, D., Weaver, J.R., & Burnaford, R.M. (2008). Precarious manhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95 (6), 1325 – 1339.
- van Knippenberg, D., Haslam, S.A., & Platow, M.J. (2007). Unity through diversity: Value-in-diversity beliefs, work group diversity, and group identification. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 11(3), 207 – 222.

- Vescio, T.K., Gervais, S.J., Snyder, M., & Hoover, A. (2005). Power and the creation of patronizing environments: The stereotype based performance in masculine domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (4), 658 – 672.
- Weber, M. (1978). *Economy and society*. Berkeley: University of California Press. (Original work published 1914).
- Webster, D., & Kruglanski, A. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049 – 1062.
- Webster, D. M., Kruglanski, A. W., & Pattison, D. A. (1997). Motivated language-use in intergroup contexts: Need for closure effects on the linguistic intergroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1122 – 1131.
- Wegner, D. M., & Bargh, J. A. (1998). Control and automaticity in social life. In D. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp. 446–496). New York: McGraw-Hill.
- Wigboldus, D. H. J., Semin, G. R., & Spears, R. (2000). How do we communicate stereotypes? Linguistic bases and inferential consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 5 – 18.
- Wigboldus, D. H. J., Semin, G. R., & Spears, R. (2006). Communication expectancies about others. *European Journal of Social Psychology*, 36, 815 – 824.
- Wigboldus, D.H.J., Spears, R., & Semin, G.R. (2005). When Do We Communicate Stereotypes? Influence of the Social Context on the Linguistic Expectancy Bias. *Group Processes & Intergroup Relations*, 8 (3), 215 – 230.
- Wood, W., & Eagly, A.H. (2002). A cross-cultural analysis of the behaviour of women and men: Implications for the origins of sex differences. *Psychological Bulletin*, 128, 699 – 727.
- Zepa, B. (2006). *Dzimumu līdztiesības aspekti darba tirgū*.
http://www.politika.lv/temas/dzimumu_lidztiesiba/14779/
- Zhong, C., Magee, J.C., Maddux, W.W., & Galinsky, A.D. (2006). Power, culture, and action: Considerations in the expression and enactment of power in East Asian and Western societies. In E.A. Mannix, M.A. Neale, & Y. Chen (Eds.), *Research on managing in teams and groups* (Vol. 9, pp. 53–73). Greenwich, CT: JAI Press.

Summary

Overall purpose of the present work was to analyse impact power has on information processing of individuals and on the social identity complexity. From vast aspects of the information processing closer were looked abstraction levels in language used by individuals and levels of abstraction within information processing.

The purpose of the first study was to analyze the reflection of structural power differences among males and females in the abstraction levels of language. Due to needs of study data from LOPB (Latvian Organizational Psychologist Association, 2006) were repeatedly analysed in quasi experimental design, where dependent variable was abstraction levels used in language, and independent variable was gender, which differentiates individuals according to overall tendency of controllability over societal economical resources. Answers to the question about professions suitable for each genders given by 1000 respondents were analysed – 503 were females, 18 to 62 years old ($M = 38,45$, $SD = 11,64$) and 497 males, 18 to 62 years old ($M = 39,47$, $SD = 12,97$). Results were following: women and men shared similar answers regarding professions suitable for females, e.g., group with higher and lower power over availability and control of economical resources expressed themselves in similar way about group with lower power (females) – at lower level of abstraction, by that reinforcing the group's with already smaller power restricted place in terms of choice.

The purpose of the second and third studies was to determine the impact power has on level of abstraction within information processing and social identity complexity by testing two hypotheses: level of abstraction an individual holds about salient social identity increases by growth of perceived power and perceived social identity complexity increases by growth of perceived power. Two experiments were conducted by using between-subjects designs.

First experiment with 71 participants took place within internet; second experiment with 56 participants was hold face to face. Results were following: participants of the both studies with experimentally created feeling of controllability about the results of their own and other individuals behaviours regarding context specific fields (high perceived power), abstracted more from salient social identity and had more complex social identity complexity in comparison with participants of the studies with experimentally created lower feeling of controllability about the results of their own and other individuals behaviours regarding context specific fields (low perceived power).

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā Jūs kā students/-e aprakstītajās situācijās jutāties:

Neskaidrību pilns/-a	1	2	3	4	5	6	7	Informēts/-a
Nelokāms/-a	1	2	3	4	5	6	7	Elastīgs/-a
Atkarīgs/-a	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīgs/-a
Noteikts/-a	1	2	3	4	5	6	7	Mainīgs/-a
Padevīgs/-a	1	2	3	4	5	6	7	Vadošs/-a
Pārliecināts/-a	1	2	3	4	5	6	7	Nedrošs/-a

Turpinājums seko nākošā lapā.

Studenti veido īpašu grupu jeb kategoriju, kuras dalībnieks/-ce Jūs esat. Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem kā students/-e saskaņā ar savām šī brīža izjūtām, neveltot daudz laika analīzei. Pie katra jautājuma apvelciet ar aplīti vienu atbilstošāko atbildi no 1 līdz 7, kur 1 - pilnīgi nemaz, 7 – ļoti lielā mērā.

		Pilnīgi nemaz	Gandrīz nemaz	Vairāk nē nekā jā	Grūti pateikt	Vairāk jā nekā nē	Diezgan lielā mērā	Ļoti lielā mērā
1	Cik lielu prieku Jums sagādā būt par vienu no studentiem/-ēm?	1	2	3	4	5	6	7
2	Cik lielā mērā Jūs jūtaties kā daļa no studentu pulka?	1	2	3	4	5	6	7
3	Cik lielā mērā Jūs izjūtat studenta/-es lomu kā sev nozīmīgu?	1	2	3	4	5	6	7
4	Cik lielā mērā vispārīgos jautājumos Jūsu viedokļi un attieksmes saskan ar citu studentu viedokļiem un attieksmēm?	1	2	3	4	5	6	7
5	Cik lielā mērā Jums kopumā patīk pārējie studenti?	1	2	3	4	5	6	7
6	Cik lielā mērā Jūs jūtaties iederīgs/-a studentu vidē?	1	2	3	4	5	6	7
7	Cik lielā mērā Jūs identificējaties ar studentiem?	1	2	3	4	5	6	7
8	Cik lielā mērā Jūs izjūtat piederību studentu kopai?	1	2	3	4	5	6	7

Turpinājums seko nākošā lapā.

Tālāk sekos jautājums, kurā ir lūgts Jūsu viedoklis. Atbildot, lūdzu, neveltiet daudz laika pārdomām, bet rakstiet pirmo, kas šajā mirklī nāk prātā. Atbildē pietiek ar 3 līdz 5 teikumiem. Mūs neinteresē vispārpieņemts viedoklis, bet vairāk Jūsu šī brīža izjūtas vai domas.

Lūdzu, aprakstiet labu augstskolu!

Turpinājums seko nākošā lapā.

Cilvēki mēdz sevi labāk sajust un apzināties savu vietu pasaulē caur līdzdalību dažādās ļaužu grupās un kopās. Līdzīgas intereses, uzskati, vērtības, fiziski dotumi, zināšanas un daudzas citas lietas apvieno cilvēkus lielākās un mazākās grupās un kategorijās. Šīs grupas ļaudis var fiziski tikties viens ar otru, bet var pat nepazīt viens otru. Dažādos dzīves posmos un situācijās mums var būt svarīgas daudzas un dažādas šādas grupas.

Tālāk sekos jautājumi par dažādām dzīves jomām, kur lūgums ir norādīt, kuras grupas Jums ir nozīmīgas domājot par sevi.

1. Vai Jums ir nozīmīgs kāds garīgais virziens, reliģija?
  - a. Jā (ierakstiet, kāds .....
  - b. Nē

2. Vai Jums ir tuva kādas politiskas organizācijas darbība vai uzskati?
  - a. Jā (ierakstiet, kādas .....
  - b. Nē

3. Vai Jums ir nozīmīga kādas formālas vai neformālas biedrības, asociācijas, nevalstiskas, organizācijas, centra darbība?
  - a. Jā (ierakstiet, kādas .....
  - b. Nē

4. Kāda tautība Jums ir vistuvākā?
  - a. Ierakstiet kāda .....
  - b. Neviena

5. Kādai valstij Jūs jūtaties piederīgs?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē, nevienai nejūtos piederīgs

6. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai profesionālai organizācijai vai grupai?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

7. Kādai profesijai Jūs jūtaties piederīgs?
  - a. Ierakstiet, kādai .....
  - b. Nevienai

8. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai grupai vai organizācijai, kas saistīta ar Jūsu veselības stāvokli?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nevienai

9. Vai Jūs jūtaties piederīgs vēl kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kas ir saistīta ar izglītošanos vai personības attīstību?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

10. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kas ir saistīta ar kultūru, atpūtu, brīvo laiku?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

11. Vai Jūs jūtaties piederīgs vēl kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kuru iepriekš nebija iespējams minēt?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

Lūdzu, pārskatiet visas grupas, kuras Jūs iepriekš minējāt, un nosauciet trīs, kuras personīgi Jums šobrīd ir visnozīmīgākās. Kā ceturtā ir iekļauta grupa: doktoranti.

GRUPA 1   _____

GRUPA 2   _____

GRUPA 3   _____

GRUPA 4   doktoranti

Nākošie jautājumi būs par to, kādi cilvēki vēl pieder grupām, kuras dalībnieks/-ce esat arī Jūs. Piemēram, daži cilvēki, kuri jūtas piederīgi kādai reliģijai, pieder arī vienai un tai pašai politiskai pārliecībai vai partijai. Tiks uzdoti jautājumi, cik lielā mērā dažādas grupas, kuru dalībnieks/-ce Jūs esat, ir veidotas no vieniem un tiem pašiem cilvēkiem. Uz jautājumu, cik daudzi no cilvēkiem, kuri ir GRUPĀ 1 ir arī GRUPĀ 2, ir jāatbild sekojoši: ja visi cilvēki, kuri ir GRUPĀ 1, ir arī GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 100% – Visi. Ja neviens no GRUPAS 1 dalībniekiem pēc Jūsu domām nav GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 0% – Neviens, ja apmēram puse no GRUPAS 1 dalībniekiem ir arī GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 50%.

Lai atcerētos, kura ir Jūsu GRUPA 1, GRUPA 2, GRUPA 3 un GRUPA 4, skatiet savas atbildes. Šajā jautājumā nav pareizo vai nepareizo atbilžu, svarīga ir Jūsu subjektīvā izjūta šajā mirklī.

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Jūsu dzimums: 1. Sieviete 2. Vīrietis

Jūsu vecums: _____

Vai Jūs esat strādājis kā pasniedzējs ? 1. Jā 2. Nē

Ja Jūs vēlaties saņemt šī pētījuma apkopotus rezultātus, lūdzu, uzrakstiet savu e-pastu _____.

Liels paldies Jums par atsaucību!

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā Jūs kā pasniedzēja/-s aprakstītajās situācijās jutāties:

Neskaidrību pilns/-a	1	2	3	4	5	6	7	Informēts/-a
Nelokāms/-a	1	2	3	4	5	6	7	Elastīgs/-a
Atkarīgs/-a	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīgs/-a
Noteikts/-a	1	2	3	4	5	6	7	Mainīgs/-a
Padevīgs/-a	1	2	3	4	5	6	7	Vadošs/-a
Pārliecināts/-a	1	2	3	4	5	6	7	Nedrošs/-a

Turpinājums seko nākošā lapā.

Pasniedzēji veido īpašu profesionālo grupu jeb kategoriju, kuras dalībnieks/-ce Jūs esat. Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem kā pasniedzējs/-a saskaņā ar savām šī brīža izjūtām, neveltot daudz laika analīzei. Pie katra jautājuma apvelciet ar aplīti vienu atbilstošāko atbildi no 1 līdz 7, kur 1 - pilnīgi nemaz, 7 – ļoti lielā mērā.

		Pilnīgi nemaz	Gandrīz nemaz	Vairāk nē nekā jā	Grūti pateikt	Vairāk jā nekā nē	Diezgan lielā mērā	Ļoti lielā mērā
1	Cik lielu prieku Jums sagādā būt par vienu no pasniedzējiem/-ām?	1	2	3	4	5	6	7
2	Cik lielā mērā Jūs jūtaties kā daļa no pasniedzēju pulka?	1	2	3	4	5	6	7
3	Cik lielā mērā Jūs izjūtat pasniedzēja/-as profesiju kā sev nozīmīgu?	1	2	3	4	5	6	7
4	Cik lielā mērā vispārīgos jautājumos Jūsu viedokļi un attieksmes saskan ar citu pasniedzēju viedokļiem un attieksmēm?	1	2	3	4	5	6	7
5	Cik lielā mērā Jums kopumā patīk pārējie pasniedzēji?	1	2	3	4	5	6	7
6	Cik lielā mērā Jūs jūtaties iederīga/-s pasniedzēju vidē?	1	2	3	4	5	6	7
7	Cik lielā mērā Jūs identificējaties ar pasniedzēju profesiju?	1	2	3	4	5	6	7
8	Cik lielā mērā Jūs izjūtat piederību pasniedzēju kopai?	1	2	3	4	5	6	7

Turpinājums seko nākošā lapā.

Tālāk sekos jautājums, kurā ir lūgts Jūsu viedoklis. Atbildot, lūdzu, neveltiet daudz laika pārdomām, bet rakstiet pirmo, kas šajā mirklī nāk prātā. Atbildē pietiek ar 3 līdz 5 teikumiem. Mūs neinteresē vispārpieņemts viedoklis, bet vairāk Jūsu šī brīža izjūtas vai domas.

Lūdzu, aprakstiet labu augstskolu!

Turpinājums seko nākošā lapā.

Cilvēki mēdz sevi labāk sajust un apzināties savu vietu pasaulē caur līdzdalību dažādās ļaužu grupās un kopās. Līdzīgas intereses, uzskati, vērtības, fiziski dotumi, zināšanas un daudzas citas lietas apvieno cilvēkus lielākās un mazākās grupās un kategorijās. Šīs grupas ļaudis var fiziski tikties viens ar otru, bet var pat nepazīt viens otru. Dažādos dzīves posmos un situācijās mums var būt svarīgas daudzas un dažādas šādas grupas.

Tālāk sekos jautājumi par dažādām dzīves jomām, kur lūgums ir norādīt, kuras grupas Jums ir nozīmīgas domājot par sevi.

1. Vai Jums ir nozīmīgs kāds garīgais virziens, reliģija?
  - a. Jā (ierakstiet, kāda .....
  - b. Nē

2. Vai Jums ir tuva kādas politiskas organizācijas darbība vai uzskati?
  - a. Jā (ierakstiet, kādas .....
  - b. Nē

3. Vai Jums ir nozīmīga kādas biedrības, asociācijas, nevalstiskas organizācijas darbība?
  - a. Jā (ierakstiet, kādas .....
  - b. Nē

4. Kāda tautība Jums ir vistuvākā?
  - a. Ierakstiet kāda .....
  - b. Neviena

5. Kādai valstij Jūs jūtaties piederīgs?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē, nevienai nejūtos piederīgs

6. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai profesionālai organizācijai vai grupai?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

7. Kādai profesijai Jūs jūtaties piederīgs?
  - a. Ierakstiet, kādai .....
  - b. Nevienai

8. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai grupai vai organizācijai, kas saistīta ar Jūsu veselības stāvokli?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nevienai

9. Vai Jūs jūtaties piederīgs vēl kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kas ir saistīta ar izglītošanos vai personības attīstību?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

10. Vai Jūs jūtaties piederīgs kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kas ir saistīta ar kultūru, atpūtu, brīvo laiku?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

11. Vai Jūs jūtaties piederīgs vēl kādai grupai, organizācijai vai uzskatu sistēmai, kuru iepriekš nebija iespējams minēt?
  - a. Jā (ierakstiet, kādai .....
  - b. Nē

Lūdzu, pārskatiet visas grupas, kuras Jūs iepriekš minējāt, un nosauciet trīs, kuras personīgi Jums šobrīd ir visnozīmīgākās. Kā ceturtā ir iekļauta grupa: doktoranti.

GRUPA 1   _____

GRUPA 2   _____

GRUPA 3   _____

GRUPA 4   doktoranti

Nākošie jautājumi būs par to, kādi cilvēki vēl pieder grupām, kuras dalībnieks/-ce esat arī Jūs. Piemēram, daži cilvēki, kuri jūtas piederīgi kādai reliģijai, pieder arī vienai un tai pašai politiskai pārliecībai vai partijai. Tiks uzdoti jautājumi, cik lielā mērā dažādas grupas, kuru dalībnieks/-ce Jūs esat, ir veidotas no vieniem un tiem pašiem cilvēkiem. Uz jautājumu, cik daudzi no cilvēkiem, kuri ir GRUPĀ 1 ir arī GRUPĀ 2, ir jāatbild sekojoši: ja visi cilvēki, kuri ir GRUPĀ 1, ir arī GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 100 % – Visi. Ja neviens no GRUPAS 1 dalībniekiem pēc Jūsu domām nav GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 0 % – Neviens, ja apmēram puse no GRUPAS 1 dalībniekiem ir arī GRUPĀ 2, tad Jūs apvilktu ciparu 50 %.

Lai atcerētos, kura ir Jūsu GRUPA 1, GRUPA 2, GRUPA 3 un GRUPA 4, skatiet savas atbildes. Šajā jautājumā nav pareizo vai nepareizo atbilžu, svarīga ir Jūsu subjektīvā izjūta šajā mirklī.

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 1** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 2** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 3** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 4** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 1** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 2** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Cik no **GRUPAS 4** dalībniekiem Jūsaprāt ir arī **GRUPĀ 3** ?

Neviens 0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100% Visi

Jūsu dzimums: 1. Sieviete 2. Vīrietis

Jūsu vecums: _____

Vai Jūs esiet strādājis kā pasniedzējs ? 1. Jā 2. Nē

Ja Jūs vēlaties saņemt šī pētījuma apkopotus rezultātus, lūdzu, uzrakstiet savu e-pastu _____.

Liels paldies Jums par atsaucību!

3. pielikums Uzņēmēja sievietē

Jūs dzīvojat Pāvilostas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļā”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat veiksmīga uzņēmēja. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilostā, un Jūsu partneris strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņam atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūs un partnera vecāki dzīvo Vidzemē. Jūsu dibinātais uzņēmums veido interneta avīzi 18 līdz 25 gadus veciem jauniešiem un divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Portālā avīze tiek publicēta 6 valodās, un ieņēmumi no reklāmas banneriem ir ļoti labi. Avīzei ir sociāla funkcija. Raksti skar dažādas sfēras: attiecības, izglītību Eiropas Savienības un Amerikas robežās, profesionālo izvēli, vecāku un jauniešu attiecības, izklaidi, sociālo tīklu nozīmi jauniešu dzīvēs, jauniešu nākotnes lomu valstu attīstībā. Jūs šobrīd izstrādājat tālāko uzņēmuma stratēģiju. Jums ir iespēja attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm. Tāpēc Jums ir jānovērtē, vai dažādas Eiropas valstis ir būtiski atšķirīgas savā starpā, vai tomēr visas ir daudz maz līdzīgas attiecībā uz jauniešiem interesējošām lietām un jauniešiem aktuālām problēmām. Vai dažādu Eiropas valstu jauniešus var interesēt lielāko Eiropas interaktīvo mākslas un mūzikas pasākumu apraksti, un jauniešu kustību aktivitātes, vai tikai lokālas norises. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jums ir pietiekoši daudz resursu, lai pieņemtu labāko lēmumu organizācijai un savai personīgajai dzīvei. Jūs izvērtēsiet galvenās redaktore no Latvijas kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jebkurā gadījumā jūs pārliecība un izjūta arī kalpos par pamatu lēmuma pieņemšanai. Pēc nedēļas jūs esat iepļānojusi vadības grupas sanākumi – „prāta vētru” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana nozīmētu komandas kompetences palielināšanu.

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā jūs aprakstītajā situācijā justos:

Neskaidrību pilna	1	2	3	4	5	6	7	Informēta
Nelokāma	1	2	3	4	5	6	7	Elastīga
Atkarīga	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīga
Noteikta	1	2	3	4	5	6	7	Mainīga
Padevīga	1	2	3	4	5	6	7	Vadoša
Pārliecināta	1	2	3	4	5	6	7	Nedroša

Miniet jautājumus, par kuriem jūs visvairāk domāsiet nākamās nedēļas laikā, gatavojoties vadības sapulcei – „prāta vētrai”:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem, atbildi sniedzot skalā no 1 līdz 100, kur 1 – neviens, 100 – visi.

Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu māmiņām ir arī veiksmīgas uzņēmējas?

_____

Kā jums šķiet, cik no veiksmīgām uzņēmējām ir arī mazu bērnu māmiņas?

_____

Liels paldies jums par atsaucību!

4. pielikums Vīrietis uzņēmējs

Jūs dzīvojat Pāvilostas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļais”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat veiksmīgs uzņēmējs. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilostā, un Jūsu partnere strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņai atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūsu un partneres vecāki dzīvo Vidzemē. Jūsu dibinātais uzņēmums veido interneta avīzi 18 līdz 25 gadus veciem jauniešiem un divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Portālā avīze tiek publicēta 6 valodās, un ieņēmumi no reklāmas banneriem ir ļoti labi. Avīzei ir sociāla funkcija. Raksti skar dažādas sfēras: attiecības, izglītību Eiropas Savienības un Amerikas robežās, profesionālo izvēli, vecāku un jauniešu attiecības, izklaidi, sociālo tīklu nozīmi jauniešu dzīvēs, jauniešu nākotnes lomu valstu attīstībā. Jūs šobrīd izstrādājat tālāko uzņēmuma stratēģiju. Jums ir iespēja attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm. Tāpēc Jums ir jānovērtē, vai dažādas Eiropas valstis ir būtiski atšķirīgas savā starpā, vai tomēr visas ir daudz maz līdzīgas attiecībā uz jauniešiem interesējošām lietām un jauniešiem aktuālām problēmām. Vai dažādu Eiropas valstu jauniešus var interesēt lielāko Eiropas interaktīvo mākslas un mūzikas pasākumu apraksti, un jauniešu kustību aktivitātes, vai tikai lokālas norises. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jums ir pietiekoši daudz resursu, lai pieņemtu labāko lēmumu organizācijai un savai personīgajai dzīvei. Jūs izvērtēsiet galvenā redaktora no Latvijas kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jebkurā gadījumā Jūsu pārlicība un izjūta arī kalpos par pamatu lēmuma pieņemšanai. Pēc nedēļas jūs esat iepļānojis vadības grupas sanākumi – „prāta vētru” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana nozīmētu komandas kompetences palielināšanu.

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā jūs aprakstītajā situācijā justos:

Neskaidrību pilns	1	2	3	4	5	6	7	Informēts
Nelokāms	1	2	3	4	5	6	7	Elastīgs
Atkarīgs	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīgs
Noteikts	1	2	3	4	5	6	7	Mainīgs
Padevīgs	1	2	3	4	5	6	7	Vadošs
Pārliecināts	1	2	3	4	5	6	7	Nedrošs

Miniet jautājumus, par kuriem Jūs visvairāk domāsit nākamās nedēļas laikā, gatavojoties vadības sapulcei – „prāta vētrai”:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem, atbildi sniedzot skalā no 1 līdz 100, kur 1 – neviens, 100 – visi.

Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu tēviem ir arī veiksmīgi uzņēmēji?

_____

Kā jums šķiet, cik no veiksmīgiem uzņēmējiem ir arī mazu bērnu tēvi?

_____

Liels paldies jums par atsaucību!

5. pielikums Redaktore sievietē

Jūs dzīvojat Pāvilostas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļā”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat galvenā redaktore veiksmīgā uzņēmumā. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilostā, un Jūsu partneris strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņam atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūsu un partnera vecāki dzīvo Vidzemē. Uzņēmums, kurā jūs strādājat un līdz šim bijāt galvenā ideju radītāja, veido interneta avīzi jauniešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem, divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Jums ir unikāla pieredze, Jūs pazīstat gan jauniešu dzīvi tuvu dabai, gan pilsētas dzīvi. Virtuālā biznesa vide, ļauj Jums strādāt, atrodoties Pāvilostā. Jūs iedziļināties dažādās jauniešu dzīves aktualitātēs, piešķirot avīzei sociālu funkciju. Avīze ir tik aizraujoša un jauniešus uzrunājoša, ka jau tiek tulkota 6 Eiropas valodās. Jums prieks par radošo komandu šeit Latvijā, kurā Jūs strādājat. Uzņēmuma īpašniecei ir padomā pārmaiņas - attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm, iespējams piesaistot redaktorus arī no citām valstīm. Jums ir neskaidrs, kā tas ietekmēs jūsu darbu un dzīvi. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jūsu profesionālo un privāto dzīvi ietekmēs uzņēmuma īpašnieces lēmumi. Jūs zināt, ka uzņēmuma īpašniece gaida Jūsu viedokli, kā attīstīt tālāk uzņēmumu un vērtēs jūsu kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jūsu paustās idejas var ietekmēt lēmuma pieņemšanu. Pēc nedēļas ir paredzēta vadības grupas sanāksme - „prāta vētra” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana var nozīmēt būtiskas izmaiņas jūsu dzīves ritmā.

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā jūs aprakstītajā situācijā justos:

Neskaidrību pilna	1	2	3	4	5	6	7	Informēta
Nelokāma	1	2	3	4	5	6	7	Elastīga
Atkarīga	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīga
Noteikta	1	2	3	4	5	6	7	Mainīga
Padevīga	1	2	3	4	5	6	7	Vadoša
Pārliecināta	1	2	3	4	5	6	7	Nedroša

Miniet jautājumus, par kuriem jūs visvairāk domāsiet nākamās nedēļas laikā, gatavojoties vadības sapulcei – „prāta vētrai”:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem, atbildi sniedzot skalā no 1 līdz 100, kur 1 – neviens, 100 – visi.

Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu māmiņām ir arī veiksmīgas uzņēmējas?

_____

Kā jums šķiet, cik no veiksmīgām uzņēmējām ir arī mazu bērnu māmiņas?

_____

Liels paldies jums par atsaucību!

6. pielikums Redaktors vīrietis

Jūs dzīvojat Pāvilostas tuvumā, Latvijai tradicionālā viensētā. Savā ziņā Jūs esat „zaļais”. Jūs aizraujaties ar dabai draudzīgu dzīves stilu un jūs esat galvenais redaktors veiksmīgā uzņēmumā. Jums ir četrus gadus veca meitiņa, kura patlaban iet bērnu dārzā Pāvilostā, un Jūsu partnere strādā radošu darbu Ventspils mākslas centrā. Darba specifika prasa viņai atrasties darbā no plkst. 7:00 līdz 19:00, bet jūs un partneres vecāki dzīvo Vidzemē. Uzņēmums, kurā jūs strādājat un līdz šim bijāt galvenais ideju radītājs, veido interneta avīzi jauniešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem, divu gadu laikā ir guvis ievērojamus panākumus. Jums ir unikāla pieredze, Jūs pazīstat gan jauniešu dzīvi tuvu dabai, gan pilsētas dzīvi. Virtuālā biznesa vide, ļauj Jums strādāt, atrodoties Pāvilostā. Jūs iedziļināties dažādās jauniešu dzīves aktualitātēs, piešķirot avīzei sociālu funkciju. Avīze ir tik aizraujoša un jauniešus uzrunājoša, ka jau tiek tulkota 6 Eiropas valodās. Jums prieks par radošo komandu šeit Latvijā, kurā Jūs strādājat. Uzņēmuma īpašniekam ir padomā pārmaiņas - attīstīt portālu un paplašināt biznesu, dažādojot portāla saturu un pietuvinot to katras zemes aktualitātēm, iespējams piesaistot redaktorus arī no citām valstīm. Jums ir neskaidrs, kā tas ietekmēs jūsu darbu un dzīvi. Pārmaiņas uzņēmumā prasīs lielu komandas ieguldījumu un ciešu starpvalstu sadarbību.

Jūsu profesionālo un privāto dzīvi ietekmēs uzņēmuma īpašnieka lēmumi. Jūs zināt, ka uzņēmuma īpašnieks gaida Jūsu viedokli, kā attīstīt tālāk uzņēmumu un vērtēs jūsu kompetenci vadīt starpvalstu redaktoru komandu, ja tāda tiks veidota. Jūsu paustās idejas var ietekmēt lēmuma pieņemšanu. Pēc nedēļas ir paredzēta vadības grupas sanāksme - „prāta vētra” par organizācijas nākotni. Citu valstu ekspertu iesaistīšana var nozīmēt būtiskas izmaiņas jūsu dzīves ritmā.

Lūdzu, atzīmējiet, cik lielā mērā jūs aprakstītajā situācijā justos:

Neskaidrību pilns	1	2	3	4	5	6	7	Informēts
Nelokāms	1	2	3	4	5	6	7	Elastīgs
Atkarīgs	1	2	3	4	5	6	7	Neatkarīgs
Noteikts	1	2	3	4	5	6	7	Mainīgs
Padevīgs	1	2	3	4	5	6	7	Vadošs
Pārlicināts	1	2	3	4	5	6	7	Nedrošs

Miniet jautājumus, par kuriem Jūs visvairāk domāsiet nākamās nedēļas laikā, gatavojoties vadības sapulcei – „prāta vētrai”:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

Lūdzu, atbildiet uz jautājumiem, atbildi sniedzot skalā no 1 līdz 100, kur 1 – neviens, 100 – visi.

Kā jums šķiet, cik no mazu bērnu tēviem ir arī veiksmīgi uzņēmēji?

_____

Kā jums šķiet, cik no veiksmīgiem uzņēmējiem ir arī mazu bērnu tēvi?

_____

Liels paldies jums par atsaucību!